

78
593

111

5-12

სამართალი

პრაქტიკა • მეცნიერება • პუბლიცისტიკა

მეცნიერება
15/III - 95

5-6

1993

სამართალი

სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი

№5-6

1993

მაისი-ივნისი

ბათუმის 1926 წლიდან

პრაქტიკა ● მეცნიერება ● უზღლიცისტიკა

მთავარი რედაქტორი
ზურაბ რატიანი

სარედაქციო კოლეგია:

ანზი არსენაშვილი
(პასუხისმგებელი მდივანი)
გელა ბერაქენიშვილი
(მთავარი რედაქტორის მოადგილე)

ვლადიმერ ბარათაშვილი
ოთარ გაყჩაღლია
გივი ინჟიკიძე
კონსტანტინე კეკელიძე
მუხი ლეკვიშვილი
თენგიზ ლილუაშვილი
შალვა ნათელაშვილი
თევდორე ნინია

ნოდარ ნებიერიძე
დავით სარალიძე
გიორგი ტყეშელაძე
მინდია უგრეხელიძე
ჯონი ჯალაღანია

ჩვენი ჟურნალის დამფუძნებლები არიან: ჟურნალ „სამართლის“ რედაქცია, საქართველოს რესპუბლიკის იურისტთა კავშირი, საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესი სასამართლო, საქართველოს რესპუბლიკის იუსტიციის სამინისტრო, საქართველოს რესპუბლიკის პროკურატურა, საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესი საბრძოლველო სასამართლო.

აკითხველთა საჭურავილოდ!

სტატიების ავტორთა თვალსაზრისი შესაძლოა არ ემთხვეოდეს რედაქციისას. მასალები, რომელთა მოცულობა არ უნდა აღემატებოდეს 12 გვერდს, მოგვარდეთ მისამართით: 380046, თბილისი, რუსთაველის გამზირი № 30.
ტელ: 99-02_45, 93_41_50, 99-51-01.

ჟურნალი რეგისტრირებულია საქართველოს რესპუბლიკის იუსტიციის სამინისტროში. რეგისტრაციის ნომერია 0830. ინდექსი 76185

ფასი 24 მან.

ს ა ქ ი ე ბ ე ლ ი

საქართველოს იურისტთა კავშირის მიმართვა 3

დამოუკიდებელი საქართველოს ახალი კონსტიტუცია

ლადო ქანტურია — ადამიანის ძირითადი უფლებები და საქართველოს მომავალი კონსტიტუცია 4

კახაბერ წერეთელი — ძირითად უფლება-მოვალეობათა განზომილებანი 11

პარლამენტის ტრიზუნა

სახელმწიფოებრივი აღმშენებლობის წინაშე მდგარი პოლიტიკური პრობლემები და მათი მოგვარების გზები 19

სამართლებრივი ურთიერთობები

ირმა ხარშილაძე — საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობის სამართლებრივი მდგომარეობის ზოგიერთი ასპექტი 26

ვალერი გვილაშვილი — მოქალაქეობის ცნება და საერთაშორისო სამართალი 32

სასამართლო რეფორმა

სასამართლო რეფორმა და კონსტიტუციის ახალი რედაქცია 35

აპოლონ ფალიაშვილი — სასამართლო რეფორმისა და საპროცესო კანონმდებლობის სრულყოფის საკითხები 38

პოლემიკა

ავთანდილ კახნიაშვილი — პრეზუმფცია: უდანაშაულობის თუ არაბრალეულობის?! 47

პირველი ნაბიჯები მცენიარებაში

ნაზი არონია — სასჯელთა სახეები ძველ ქართულ სამართალში 57

ჭამუღ ფუტყარია — სოლომონ დოდაშვილი და ქართული ჩვეულებითი სამართალი 63

კონტაქტები უცხოელ იურისტებთან

სამუილ პ. ჰანტიგტონი — დემოკრატიის მესამე ტალღა 69

კონსულტაცია 78

საარბიტრაჟო პრაქტიკა 79

რედაქციის მისამართი: 380046, თბილისი, რუსთაველის გამზირი 80
ტელ. 99-02-45, 98-41-50, 99-51-01

გადაეცა წარმოებას 18.05.93 წ., ხელმოწერილია დასაბეჭდად 18.07.93 წ.,
ფორმატი 70X108¹, ფიზიკური ნაბეჭდი ფურცელი 5, პირობითი ნაბეჭდი ფურცელი 7,
საადრიცხო-საგამომცემლო თაბახი 6,5. შეკვ. 757. ტირაჟი 7500

საქართველოს შურნალ-გაზეთების გამომცემლობა „საგოგალოს“ სტამბა,
380009, თბილისი, შ. კოსტავას 14

საქართველოს იურიისტთა კავშირის მიმართვა

საქართველოს რესპუბლიკის შურნალისტთა კავშირს, ტელევიზიის და რადიომაუწყებლობის დეპარტამენტს, გაზეთებისა და შურნალების რედაქციათა თანამშრომლებს

ქვირფასო მგობრავაო

49

45202

საქართველოში მიმდინარე პროცესებმა თვალნათლივ დაადასტურეს საყოველთაოდ აღიარებული თვალსაზრისი, რომ პრესა „მეოთხე ხელისუფლებაა“, თანაც ისეთი ხელისუფლება, რომელიც სიტყვის საშუალებით განსაზღვრავს საზოგადოებრივი აზრის შინაარსსა და მიმართულებას. შეუძლია ხელი შეუწყოს ან, პირიქით, დაამუხრუჭოს საზოგადოების პროგრესი, ამჯერად განზრახ თავს ვიკავებთ იმ გაზეთებისა თუ შურნალების დასახელებისაგან, რომლებიც, ჩვენი შეხედულებით, ამართლებენ ან არ ამართლებენ პრესის ტექნიკური მისიას. თავს ვიკავებთ იმიტომ, რომ ასეთი შეფასება გამოიწვევდა ისედაც დაძაბული ვითარების კიდევ უფრო გამწვავებას. უფრო მეტიც, მიგვაჩნია, რომ თავად პრესამ და ტელე-რადიო მაუწყებლობამ თავი უნდა შეიკავონ ისეთი პუბლიკაციებისა და გადაცემებისაგან, რომლებიც წყალს ასხამენ მტრის წისქვილზე და ისედაც მცირერიცხოვან ერში ურთიერთმტრობას აღვივებენ. საგულისხმო და ყურადსაღებია ისიც, რომ ასეთი პუბლიკაციები დანაშაულობის კატასტროფული ზრდის ტემპების ერთ-ერთი, არც თუ ისე უმნიშვნელო კატალიზატორია. ზაზგასმით შეგახსენებთ, ამგვარი წერილები თუ გადაცემები ისედაც გალატაკებული, მოშიშშილე ადამიანების ფსიქიკურ სტრესებს უაღრესად ამძიმებენ და ძალადობითი დანაშაულისაკენ უბიძგებენ. ისეთი სურათი და აზრი იქნება, რომ თავგამოდებული შეჯიბრება გამართული, თუ ვინ ვის აჯობებს „სენსაციური“, ეთიკის ელემენტარული წესების სრული უგულებელყოფით შედგენილი წერილების გამოქვეყნებაში.

საქართველოს იურიისტთა კავშირი დაბეჯითებით თხოვს ტელევიზიისა და განურჩევლად ყველა შურნალ-გაზეთის მესვეურებსა და მათ შემოქმედებით კორპუსს შეწყვიტონ წარსული და ამჟამინდელი ხელისუფლების ურთიერთდამაპირისპირებელი პუბლიკაციების გამოქვეყნება. ფისკალური და სხვა მოსაზრებების გამო ნუ გადავიჩნებთ ერს უფსკრულში. რასაკვირველია, ჩვენ, ძვირფასო მეგობრებო, ამ მოწოდებით სრულიადაც არ უგულებელვყოფთ პრესის თავისუფლების იდეასა და მნიშვნელობას. პირიქით, მიგვაჩნია, რომ იგი ადამიანის თავისუფლების ერთ-ერთი ფორმა და საშუალებაა, მაგრამ განსაკუთრებით დღევანდელი საქართველოს პირობებში პრესის თავისუფლება უნდა წაადგეს არა ერის გათიშვასა და აქედან წარმომდგარ ათასნაირ უბედურებას, არამედ მის კონსოლიდაციას. ნუ შევუქმნით გარეშე ძალებს დამატებით სტიმულს ჩვენი ერის ფიზიკური მოსაპობისათვის.

საქართველოს იურიისტთა კავშირის პრეზიდიუმი

საქართველოს
კომუნისტური
პარტია

ლადო ზანტურია

ადამიანის ძირითადი უფლებები და საქართველოს მომავალი კონსტიტუცია

1776 წელს ვირჯინიაში მიღებულ უფლებათა ბილს პირველ დაწერილ კონსტიტუციად მიიჩნევენ, ხოლო ამერიკას — ამგვარი კონსტიტუციების სამშობლოდ¹. პირველმა ძირითადმა კანონმა იმ დროის სულისკვეთება ასახა, ის ღირებულებანი განამტკიცა, რომელსაც უნდა დამყარებოდა მაშინდელი საზოგადოება. უფრო ზუსტად, ის ღირებულებანი, რომლებიც განსაზღვრავდნენ, ანდა უნდა განესაზღვრათ, ადამიანების დამოკიდებულება სახელმწიფოსადმი და ამ უკანასკნელის უფლება-მოვალეობები ადამიანთა მიმართ. ამერიკის შეერთებული შტატების კონსტიტუციამ პირველად განახორციელა კონსტიტუციურ დონეზე სახალხო სუვერენიტეტის იდეა: დააფუძნა კონსტიტუციამდელი ხელისუფლება და უფლებებითა და მოვალეობებით შეზღუდა სახელმწიფო ხელისუფლება².

კონსტიტუცია ნებისმიერი სახელმწიფოს საკანონმდებლო იერარქიის სათავეში დგას და განსაზღვრავს მთელი სამართლებრივი თუ საკანონმდებლო სისტემის სულისკვეთებას. იგი სამართლებრივი საფუძველია სახელმწიფოსა და პიროვნების ნორმალური თანაარსებობისთვის. ამ ასპექტით ადამიანის ძირითადი უფლებები დასავლეთის დემოკრატიული კონსტიტუციური სახელმწიფოების არსებობის აუცილებელი წინაპირობაა.

დემოკრატიული კონსტიტუციური სახელმწიფო არის სახელმწიფოს სპეციფიკური ტიპი, რომელიც სამი ელემენტის — ძირითადი უფლებების, ხელისუფლებათა დანაწილებისა და დემოკრატიის ერთობლიობით განისაზღვრება. მათი ურთიერთობის ბირთვს შეადგენს დემოკრატიული კანონმდებლის ბოჭვა (ეს ტერმინი პირველად იხმარება და ვფიქრობ იგი შემდგომში აუცილებლად დამკვიდრდება ქართულ იურიდიულ ლიტერატურაში) ძირითადი უფლებებით და ამ ბოჭვის სასამართლოსეული შემოწმებადობა. ამას ემატება კანონმდებლის ბოჭვა სახელმწიფოს მიზნისა და სტრუქტურის განსაზღვრებებით, რომელთაგან უმნიშვნელოვანესია: სამართლებრივი სახელმწიფოებრიობა, დემოკრატია და სოციალური სახელმწიფოებრიობა³.

აქედან გამომდინარე, დასავლეთის კონსტიტუციები დიდ ყურადღებას უთმობენ ძირითად უფლებებს. ამით ხაზი ესმება ადამიანის უპირატესობას სახელმწიფოს წინაშე და სახელმწიფოს მოვალეობას ამ უპირატესობის უზრუნ-

¹ Bleckmann. Staatsrecht II—Die Grundrechte. 3. Aufl. 1989. S. 5

² Starck Christian. Vorrang der Verfassung und Verfassungsgerichtsbarkeit. In: Verfassungsgerichtsbarkeit in Westeuropa. Baden-Baden. 1986. S. 22

³ Dreier, Ralf. Konstitutionalismus und Legalismus. Archiv für Rechts—und Sozialphilosophie, Beiheft 40. 1991. S. 85

ველმყოფი ძირითადი უფლებების დაცვის საქმეში. როცა უცხოელი სამართლისმცოდნეები საქართველოს კონსტიტუციაზე მეკითხებოდნენ, პირველ რიგში მათ აინტერესებდათ გვაქვს თუ არა ძირითადი უფლებები და თუ რომელ ძირითად უფლებებს განმტკიცებს იგი. ძირითადი უფლებები დასავლური დემოკრატიის უდიდესი მონაპოვარია.

როგორც წესი, ძირითადი უფლებები გამოხატავენ იმ ღირებულებებს, რომლებსაც აღიარებს სახელმწიფო და რომლითაც წარმართავს იგი ადამიანებთან თავის ურთიერთობას. ზოგჯერ კონსტიტუციები პირველ მუხლში განმტკიცებენ ამგვარ ღებულებას. მაგალითად, გერმანიის ძირითადი კანონის პირველი მუხლი ამბობს: „ადამიანის ღირსება ხელშეუხებელია. მისი პატივისცემა და დაცვა ყოველი სახელმწიფო ხელისუფლების მოვალეობაა“. ამ მთავარი ღირებულების განხორციელებას ემსახურება მთელი კონსტიტუცია და პირველ რიგში — ძირითადი უფლებები. ეს უფლებები სავალდებულოა კანონმდებლისთვის, აღმასრულებელი და სასამართლო ხელისუფლებისთვის. ამით ძირითადი კანონი აწესებს კონსტიტუციურ უფლებათა უშუალოდ მოქმედების პრინციპს. პრაქტიკულად ეს ნიშნავს, რომ მოქალაქეს რომელიც ჩათვლის, რომ დარღვეულია მისი ესა თუ ის კონსტიტუციური უფლება, შეუძლია ამ ნორმაზე მითითებით მიმართოს სასამართლოს. კონსტიტუციური ნორმის ამგვარი პირდაპირი მოქმედების ტრადიციას არ იცნობდა საბჭოთა (მათ შორის ქართული) სამართალი. ამიტომ ქართველმა კონსტიტუციამდებლებმა უნდა იფიქრონ იმაზე, რომ კონსტიტუციურ ნორმებს ჰქონდეთ არა დეკლარაციული ღებულებების ხასიათი, არამედ უშუალოდ მოქმედი ნორმების მნიშვნელობა. უფრო კონკრეტულად, სასამართლოში მიმართვის საფუძველი შეიძლება იყოს არა მხოლოდ სპეციალური კანონის ნორმა, არამედ კონსტიტუციის ნორმა. ალბათ, მთელი საბჭოთა სამართლის ისტორიაში არ მოიძებნება შემთხვევა, როცა სასამართლომ კონკრეტული საქმე კონსტიტუციურ ნორმაზე მითითებითა და მასზე დაყრდნობით გადაწყვიტა.

ზოგი ქვეყნის კონსტიტუცია არ ჩამოთვლის ძირითად უფლებებს და შემოიფარგლება იმის მითითებით, რომ იგი აღიარებს და იცავს საერთაშორისო სამართლის ნორმებით განმტკიცებულ ადამიანთა უფლებებსა და თავისუფლებებს. ზოგი სახელმწიფო ჩამოთვლის ძირითად უფლებებს, მათ შინაარსს და დამატებით აღიარებს ასევე საერთაშორისო სამართლის პრინციპს. ეს ნიშნავს საერთაშორისო სამართლით გათვალისწინებული ძირითადი უფლებების ცნობასაც. ვფიქრობ ჩვენმა კონსტიტუციამ მეორე ვარიანტი უნდა აირჩიოს. ამით, ჯერ ერთი, ნათელი გახდება, თუ რომელ ძირითად უფლებებს მიიჩნევს სახელმწიფო გადამწყვეტად, მეორე, გაიოლდება ამ ნორმებისთვის უშუალო მოქმედების ნორმათა ხასიათის მინიჭება.

ძირითადი უფლებების კონსტიტუციური განმტკიცება და მათი უპირველესი წამყვანი ადგილი ძირითად კანონში მეტად მნიშვნელოვანია, მაგრამ მხოლოდ ეს არ კმარა.

პირველი. საყურადღებოა ამ უფლებათა ნუსხა. ფორმალურად საბჭოთა კონსტიტუციებიც აღიარებდნენ ძირითად უფლებებს, მაგრამ იმდენად დამახინჯებულად, რომ ისინი თითქმის არავის მიუჩნევია ნამდვილ უფლებებად. მაგალითად, რწმენის თავისუფლება გაკეპული იყო სინდისის თავისუფლებად, ეს უკანასკნელი კი (რომელიც გულისხმობს, რომ არავინ არ შეიძლება საკუთარი სინდისის წინააღმდეგ იარაღით ხელში საბრძოლველად იქნეს იძულებული) საერთოდ, უცნობი იყო მისთვის ისევე, როგორც უცხო იყო საკუთრების უფლება, აზრის გამოთქმის თავისუფლება და ა. შ.

მეორე. გადამწყვეტია აღიარებულ ძირითად უფლებათა რეალური განხორციელება. მე ვფიქრობ, თუ ქართულ სახელმწიფოს იმედი არა აქვს, რომ იგი უზრუნველყოფს კონსტიტუციაში განმტკიცებულ უფლებებს, საერთოდ, სჯობია უარი ვთქვათ მათ ჩაწერაზე ძირითად კანონში. როგორც ჩვეულებრივ ადამიანურ ურთიერთობებში სიტყვის გამტეხი კაცი უავტორიტეტო, არასერიოზულ კაცად მიიჩნევა, ასევეა სახელმწიფოთა შორის ურთიერთობებშიც. ყველა ცდილობს თავი აარიდოს ამგვარ ქვეყნებთან ურთიერთობას. ასეთი იზოლაცია კი საქართველოსთვის დამღუპველია. გარდა ამისა, ძირითადი უფლებების დასაცავად საჭიროა ძლიერი სასამართლო ხელისუფლება, რომელიც შეძლებს სახელმწიფო აპარატის მოხელეთა უკანონობისგან მოქალაქეთა დაცვას.

ძირითადი უფლებების ერთ-ერთ არსებით თავისებურებას ის შეადგენს, რომ ისინი სახელმწიფოს წინაშე თავდაცვის უფლებებს წარმოადგენენ⁴. ეს ნიშნავს, რომ თითოეული მოქალაქე უფლებამოსილია მოსთხოვოს სახელმწიფოს დარღვეული უფლების აღდგენა. ერთის მხრივ ეს გულისხმობს, რომ კონსტიტუციური უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვა მოქალაქეთა (ანდა ამ უფლებათა სხვა მფლობელების) აქტიურობაზეა დამოკიდებული. მაგრამ, ცხადია, რომ ამგვარი აქტიურობა ვერ არის საიმედო გარანტი, რადგანაც სახელმწიფოს ნებისმიერ დროს შეუძლია ერთეულთა დათრგუნვა. ამიტომ ძლიერი სასამართლო ხელისუფლება არის ის ძალა, რომელმაც უნდა შეძლოს მოქალაქეთა უფლებების უზრუნველყოფა. იგი გულისხმობს აღმასრულებელი ხელისუფლებისაგან დამოუკიდებელ სასამართლოს. რაიკომის მდივნების ანდა გამგებლების „რეკომენდაციების გათვალისწინებით“ „დაკომპლექტებული“ სასამართლოები ამგვარი მისიის აღსასრულებლად ვერ გამოდგებიან. არც გამგებელს, არც სხვა მსგავს თანამდებობის პირს არაფერი საერთო არ უნდა ჰქონდეთ მოსამართლის დანიშვნასთან. მოსამართლე დამოუკიდებელი ფიგურაა, რომელიც დამოუკიდებელ სასამართლო ხელისუფლებას განხორციელებს და ემორჩილება მხოლოდ კანონსა და სამართალს. თუ საქართველოს არსებული ხელისუფლება, სახელმწიფოს ბედზე დაფიქრებული პოლიტიკოსები ამის გაკეთებას ვერ შეძლებენ, მაშინ თავის მოტყუებაა სამართლებრივ სახელმწიფოზე ფიქრი. პოლიტიკოსთა გამონათქვამებში ყოველ მეორე სიტყვად სამართლებრივი სახელმწიფოს ხსენება მხოლოდ დასაცინად აქცევს ამ ცნებას. იგი არაფრით განსხვავდება კომუნიზმის მშენებლობის ჩვენთვის კარგად ცნობილი ლოზუნგისგან.

კონსტიტუციური ძირითადი უფლებების განხორციელებას, როგორც წესი, რამდენიმე საფრთხე ემუქრება. ჯერ ერთი, საზოგადოება და სახელმწიფო არ არიან მზად ამ უფლებათა ხორცშესხმისთვის. ე. ი. არ არსებობს ობიექტური წინაპირობები მათი რეალიზაციისთვის. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ეს ნიშნავს საზოგადოების არასაკმარის კულტურას, რომ დაიცვას საერთაშორისო სამართლის ნორმებით აღიარებული თავისუფლებები. მაგალითად, თურქეთი ფორმალურად განამტკიცებს თითქმის ყველა ძირითად უფლებას, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მას საყვედურობენ, რომ იგი ხშირად არღვევს ამ უფლებებს⁵. ზოგი ქართველი პოლიტიკოსი თურქეთს სანიმუშო ქვეყნად მიიჩნევს, ქვეყანას, რომელსაც მოსახლეობის დაახლოებით 46% წერა-კითხვის უცოდინარი ჰყავს. მეორე, კონსტიტუციამდებელი ორგანო თვით ცვლის ხშირ-ხშირად ამ უფლებებს (აუქმებს ან ავსებს მათ). ჩვეულებრივ, კონსტი-

⁴ Pieroth, Bodo: Grundrechte.—5. Aufl. 1989. S. 21

⁵ Aktuell 93: Das Lexikon der Gegenwart. Harenberg Lexikon-Verlag. 1992. S. 623

ტუციურ ცვლილებას ხმათა 2/3 სჭირდება. ძლიერი დემოკრატიის ქვეყნების პარლამენტებში ხმათა ამ რაოდენობის მოგროვება ძირითადი უფლებების შესაცვლელად მეტად რთულია. მაგალითად, გერმანიაში წელიწადზე მეტია მიმდინარეობს დავა თავშესაფრის კონსტიტუციური უფლების შეცვლის თაობაზე. მაგრამ მაინც ვერ მოხერხდა ბუნდესტაგში ხმათა 2/3-ის მოგროვება. კონსტიტუციური ცვლილებების შეტანის ამგვარი სირთულე მეტყველებს იმაზე, თუ როგორ სცემენ პატივს პოლიტიკური პარტიები სახელმწიფო კონსტიტუციის თითოეულ ნორმას. ამავე დროს, ეს საზოგადოებრივი სტაბილურობის აუცილებელი წინაპირობაცაა.

ძირითადი უფლებების გარანტირებულობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი წინაპირობაა ამ უფლებათა პრინციპული შეუცვლელობის აღიარება. ეს ნიშნავს, რომ არც ერთ პარტიას ან პარლამენტს, რომელიც ხელისუფლების სათავეში მოვა, არ უნდა შეეძლოს არსებითად შეცვალოს ან გააუქმოს ეს უფლებები. ამის კარგ მაგალითს იძლევა ასევე გერმანიის ძირითადი კანონი, რომლის მე-19 მუხლის თანახმად „არ დაიშვება ძირითადი უფლების არსებითი შეცვლა“. ამგვარი გარანტიები, ვფიქრობ, ჩვენმა კონსტიტუციამაც უნდა განამტკიცოს. კონსტიტუციურ ნორმათა შეუცვლელობის პრინციპი ზოგჯერ არა მხოლოდ ძირითად უფლებებზე, არამედ სხვა ინსტიტუტებზეც ვრცელდება. მაგალითად, საფრანგეთის 1958 წლის კონსტიტუციის 58-ე მუხლის მე-5 აბზაცის თანახმად, არ დაიშვება რესპუბლიკური მმართველობის ფორმის შეცვლა.

კონსტიტუციები ძირითად უფლებათა ორ ჯგუფს განასხვავებენ: ერთია უფლებები, რომლებიც სრულყოფილად არიან ძირითად კანონში ჩამოყალიბებული და არ მოითხოვენ შემდგომ საკანონმდებლო დაზუსტებას. აქ არ ვგულისხმობ ამ უფლების განხორციელების პროცედურულ რეგლამენტაციას. მეორეა უფლებები, რომელთა შეზღუდვა ან შინაარსის განსაზღვრა დაიშვება სხვა კანონებით, მაგრამ ამის შესახებ უნდა იყოს დათქმული ძირითად კანონში. მაგალითად, კონსტიტუცია განამტკიცებს საკუთრების უფლებას, იქვე უთითებს, რომ „საკუთრების შინაარსსა და ფარგლებს განსაზღვრავს კანონი“, სხვა შემთხვევა: „ყველა ადამიანი თანასწორია კანონის წინაშე“. ეს ნიშნავს, რომ ამით ყველაფერი ნათქვამია. არც ერთ კანონს არ შეუძლია მისი შინაარსობრივი შეცვლა, არც ერთ კანონს არა აქვს უფლება, რომ ეს ნორმა გაავრცელოს, მაგალითად, მხოლოდ შავკანიანებზე, ან პირიქით, აუკრძალოს მათ.

კონსტიტუციური ცვლილებების გაძნელება თანამედროვე განვითარებული დემოკრატიული საზოგადოებების ერთ-ერთი დამახასიათებელი ნიშანია, მაგრამ იგი სათავეს იღებს კონსტიტუციური გზის ადრეულ ეტაპზე და დაკავშირებულია კონსტიტუციის პრიმატის აღიარებასთან სხვა კანონებთან მიმართებაში. კონსტიტუცია, როგორც სამართლებრივი საფუძველი მთლიანად კანონმდებლისთვის, ამ უკანასკნელთან შედარებით უფრო სტაბილური უნდა ყოფილიყო, მისი შეცვლა კი უფრო რთული, ვიდრე ჩვეულებრივი კანონისა⁶. მაგალითად, საფრანგეთის 1791 წლის 3 სექტემბრის კონსტიტუცია (თავი VII, მუხლი 1) განამტკიცებდა: „რომ ერს აქვს გაუსზვისებელი უფლება შეცვალოს თავისი კონსტიტუცია, რასაკვირველია იმის გათვალისწინებით, რომ ეს ეროვნულ ინტერესებს შეესაბამება...“ ამგვარი კონსტიტუციური ცვლილება უნდა მოხდინა სარევიზიო კონგრესს შემდეგი წესის დაცვით: სამ ერთმანეთის მომდევნო კონგრესს ერთხმად უნდა გამოეთქვა სურვილი კონსტიტუციური ცვლილების შესახებ. მოგვიანებით შეცვლილ იქნა ამგვარი უადრესად რთული პრო-

⁶ Starck. S. 24-25.

ცედურა, მაგრამ კონსტიტუციების ძნელად შეცვლის პრინციპი კვლავ ძალაში დარჩა. თუმცა, ამას ხელი არ შეუშლია საფრანგეთისთვის არა თუ კონსტიტუციური ცვლილება მოეხდინა, არამედ მთლიანად კონსტიტუცია რამდენჯერმე თავიდანვე მიეღო. ცხადია, რომ ეს არ არის მისაბაძი მაგალითი. ამერიკული მოდელის თანახმად კონსტიტუციური ცვლილება მოითხოვს კონგრესის 2/3-ის მხარდაჭერას, თუ შტატების საკანონმდებლო კრებების სამი მეოთხედი ან შტატების კონვენტების სამი მეოთხედი დაუჭერს მას მხარს. თანამედროვე კონსტიტუციები, როგორც წესი, განამტკიცებენ კონსტიტუციური ცვლილებებისთვის კვალიფიციური უმრავლესობის პრინციპს, ანდა რეფერენდუმს.

აქ კვლავ წამოიჭრება ფორმალური აღიარებისა და რეალური ცხოვრების ურთიერთმიმართების პრობლემა. კვალიფიციურ ხმათა უმრავლესობით კონსტიტუციის შეცვლის პრინციპს საბჭოთა კონსტიტუციაც აღიარებდა, მაგრამ მას რეალურ პოლიტიკურ ცხოვრებაში არ უთამაშია დიდი როლი. უფრო მეტიც, ვიხსენებ საქართველოს უზენაესი საბჭოს 1991 წელს ჩატარებულ ერთ-ერთ სესიას, რომელმაც 12 წუთში შეიტანა უმნიშვნელოვანესი ცვლილებები კონსტიტუციაში. უფრო გვიან, კომუნისტური რეჟიმის დამხობის შემდეგ არჩეულმა პარლამენტმა კონსტიტუციის ბლიც-ცვლილებების მთელი კორიანტელი დააყენა. ესეც იყო ერთ-ერთი მიზეზი იმისა, რომ საქართველოს ამ პარლამენტის მიმართ სხვა სახელმწიფოები და პოლიტიკური ძალები არასიმპათიურად იყვნენ განწყობილი. კონსტიტუციური ნორმების ამგვარი სწრაფი ცვლილებები ადასტურებენ პარლამენტის არასერიოზულობასა და მის მოუმზადებლობას ნამდვილი საპარლამენტო დემოკრატიისთვის.

ჩემი აზრით, საქართველოს მომავალი კონსტიტუცია უნდა იწყებოდეს მოქალაქეთა ძირითადი უფლებებითა და თავისუფლებებით და ამ მიმართებაში იმ ღირებულებათა აღიარებით, რომლებიც აუცილებელია ღირსეული ადამიანური არსებობის უზრუნველსაყოფად. ეს არ არის მხოლოდ ტექნიკური საკითხი, ამგვარი აღიარება ახალი მსოფლმხედველობის გამოხატულებაა და მისი საფუძველი, უპირველესად კი დასავლურ სამართლებრივ და პოლიტიკურ კულტურაში შებიჯებაა. ისტორიულად საქართველო რომის სამართლის მოქმედების სფეროში მდებარეობდა. ამიტომ ქართულ სამართალს ევროპული სამართლის ისტორიის მკვლევარები ევროპული სამართლის ისტორიის ნაწილად მიიჩნევენ⁷. ამ დებულების ღრმა კვლევა და დასავლეთის სამართლისმცოდნეებისთვის ხელმისაწვდომად გახდომა ქართული სამართლის ისტორიის მეცნიერების უდიდეს მოვალეობად მიმაჩნია.

ძირითად უფლებებთან დაკავშირებით მინდა შევეხო სასამართლო ხელისუფლების, კერძოდ კი, კონსტიტუციური სასამართლოს როლს.

მართლმსაჯულების დამოუკიდებლობას ხელისუფლებათა დანაწილების საკითხის განხილვისას განსაკუთრებული ყურადღება ენიჭება⁸. სასამართლო ხელისუფლების სისტემაში კი მნიშვნელოვან როლს ასრულებს კონსტიტუციური სასამართლო. მაგრამ კონსტიტუციური კონტროლის საკითხშიც არსებობს არსებითი განსხვავება. მაგალითად, ამერიკის კონსტიტუციის მიხედვით (მუხლი III, სექტ. 2) სასამართლოთა კომპეტენცია ვრცელდება case in law and equity-ზე პირიქით, საფრანგეთში სასამართლოს კომპეტენცია კანონმდებლობისა და აღმასრულებელი ხელისუფლების მიმართ შეზღუდულია.

⁷ Wieacker, Franz. Voraussetzungen europäischer Rechtskultur. Göttingen, 1985. S. 10

⁸ Zippelius, Reinhold. Allgemeine Staatslehre. 7. Aufl. München. 1980. S. 232

ფრანგული დოგმატიკის თანახმად „კანონი საყოველთაო ნების გამოხატულებაა“⁹. ამიტომ სასამართლოს არ შეუძლია მისი შემოწმება⁹.

კანონების სასამართლო შემოწმებადობის და ამით კონსტიტუციის უზენაესობის სასამართლო უზრუნველყოფის სამშობლოდ ასევე ამერიკის შეერთებული შტატები ითვლება. ეს კონცეფცია პირველად ალექსანდრე ჰამილტონმა ჩამოაყალიბა 1788 წელს კონსტიტუციის ირგვლივ არსებული დისკუსიის ფარგლებში. მისი აზრით, „სხვათა შორის სასამართლოთა ამოცანა კანონების განმარტებაშიც მდგომარეობს. კონსტიტუცია თავისი არსით არის ფუძემდებლური კანონი და მოსამართლეებისგან იგი ამგვარად უნდა იქნეს დანახული“¹⁰.

ფუძემდებლური კანონის ეს თეორია საფუძველი გახდა ამერიკაში ნორმის პირველი სასამართლო კონტროლისა 1803 წელს. ამერიკული მართლმსაჯულების ამ აღმოჩენამ დანარჩენ მსოფლიოში და განსაკუთრებით დასავლეთ ევროპაში, საუკუნეზე მეტი ხნის მანძილზე ვერ ჰპოვა აღიარება. 1920 წლიდან ნორმის სასამართლო კონტროლი არსებობს იტალიასა და ავსტრიაში. მხოლოდ მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ კონსტიტუციური მართლმსაჯულება თითქმის საყოველთაოდ დამკვიდრდა და დემოკრატიული სახელმწიფოების აუცილებელ ნაწილად იქცა¹¹. თუმცა ზოგმა დემოკრატიულმა ქვეყანამ არ გაიზიარა ეს დებულება. მაგალითად, შვეცია და ჰოლანდიამ 70-იან წლებში უარი თქვეს ნორმის სასამართლო კონტროლზე.

თავისთავად კონსტიტუციური მართლმსაჯულების აღიარება უდაოდ დიდი მოვლენაა, მაგრამ მის განხორციელებას რამდენიმე აუცილებელი წინაპირობა სჭირდება. კონსტიტუციური მართლმსაჯულება ნიშნავს, უწინარეს ყოვლისა, კანონთა კონტროლის შესაძლებლობას. კონტროლი კი ძალაუფლებას ნიშნავს. სასამართლოსათვის ამგვარი ძალაუფლების უზრუნველყოფა პირველი დიდი წინაპირობაა. ნორმის კონტროლის ძალით კონსტიტუციური სასამართლო ხშირად პარლამენტზე მალა დგას. რამეთუ მას შეუძლია პარლამენტის მიერ მიღებული კანონების გაუქმება, კონსტიტუციის საწინააღმდეგოდ მათი გამოცხადება. ეს ამავე დროს ერთ-ერთი არგუმენტიცაა კონსტიტუციური მართლმსაჯულების წინააღმდეგ იმ მოტივით, რომ შეუძლებელია სასამართლო ხალხის მიერ არჩეულ ორგანოზე მალა იდგეს. ეს არგუმენტი ზოგჯერ იმდენად სერიოზულია, რომ ზოგი სახელმწიფო, რომელიც კონსტიტუციის პრიმატს აღიარებს, უარს ამბობს კონსტიტუციურ სასამართლო კონტროლზე¹².

მე ვფიქრობ, რომ ჩვენმა კონსტიტუციამ უნდა აირჩიოს კონსტიტუციური სასამართლოს გზა და აი, რატომ:

ჯერ ერთი. საქართველოს არა აქვს თანამედროვე სახელმწიფოებრიობის, კონსტიტუციონალიზმისა და პარლამენტარიზმის ფაქტობრივად არავითარი ტრადიცია. უფრო ზუსტად, საკმარისი ტრადიცია და გამოცდილება იმისათვის, რომ ავტომატურად უზრუნველყოს კონსტიტუციის პრიმატისა და კონსტიტუციისადმი მთელი კანონმდებლობის შესაბამისობა. სპეციალური სასამართლო ორგანოს არსებობა შესაძლებელს გახდის, უფრო ზუსტად, ხელს შეუწყობდა ამ შესაბამისობის შემოწმებას.

მეორე. კონსტიტუციური სასამართლო, როგორც მართლმსაჯულების სისტემის მეტად მნიშვნელოვანი რგოლი, ანდა საფეხური, დამატებითი სასამართლო გარანტია იქნება მოქალაქეთა უფლებების დაცვისთვის.

⁹ Starck, S. 28

¹⁰ Stern, Grundideen europäisch-amerikanischer Verfassungsstaatlichkeit, 1984, S. 30

¹¹ Bettermann, Karl August, Der totale Rechtsstaat. Hamburg, 1986. S. 10

¹² Starck, S. 33-35

მესამე. კონსტიტუციური სასამართლო თავისი როლისა და მდგომარეობის წყალობით შეიძლება მაგალითი გახდეს იმისთვის, რომ კონსტიტუციის დაცვა მოეთხოვებათ არა მხოლოდ მოქალაქეებს, არამედ თვით საკანონმდებლო და აღმასრულებელ ხელისუფლებასაც. ამგვარი ავტორიტეტი კონსტიტუციურმა სასამართლომ თვითონ უნდა დაიმსახუროს.

მეოთხე. ტოტალიტარული რეჟიმის წიაღიდან გამოსულმა სახელმწიფოებმა (გერმანია) ტოტალიტარული სამართლის ინსტიტუტებისა და ნორმების დასაძლევად კონსტიტუციური მართლმსაჯულების გზაც აირჩიეს. საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა ერთ-ერთი ტოტალიტარული სისტემის წიაღიდან გამოიზარდა. ეს კი დღის წესრიგში აყენებს ბევრი ნორმის თუ დებულების სისწორისა და სამართლიანობის საკითხის შემოწმების აუცილებლობას. უეჭველია, რომ ამ საკითხების გადაწყვეტა მართოდენ საკანონმდებლო ორგანოს არ შეუძლია. ყველაზე ოპერატიულ გზას ამ ამოცანის შესრულების საქმეში წარმოადგენს ნორმის კონსტიტუციური კონტროლი.

კონსტიტუციური მართლმსაჯულების განხორციელება და ამით კონსტიტუციის პრიმატის უზრუნველყოფის მეორე მნიშვნელოვანი წინაპირობა მდგომარეობს თვით კონსტიტუციური ნორმების სამართლებრივ კორექტულობასა და მკაფიობაში, რომ ამით საფუძველი შეიქმნას კონსტიტუციური ნორმების სწორი ინტერპრეტაციისათვის და ამ გზით კანონთა შესაბამისობის ზუსტად დადგენისათვის.

კონსტიტუციური პრიმატი ევრო-ამერიკული სამართლის კულტურის უდიდესი მონაპოვარია. მისი აღიარება ქართული სამართლისთვის ნიშნავს მსოფლიო სამართლებრივ კულტურასთან მიერთებასაც. ამ ასპექტითაც მნიშვნელოვნად მიმართავს მისი განმტკიცება საქართველოს შიშვალ კონსტიტუციაში.

ქირითად უფლება-მოვალეობათა ბანზომილგებანი*

საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია სრულიად ახალი სიტყვა იყო იმ პერიოდის მსოფლიო კონსტიტუციურ სამართალში, მაგრამ დღეისათვის, ტრადიციულ სამართლებრივ ურთიერთობათა უმრავლესობა, რომელთა უზოგადესი რეგულირებაც კონსტიტუციის პრეროგატივაა, სხვაგვარი შინაარსითა და მოცულობით წარმოსდგება.

კონსტიტუციის მეცხრამეტე მუხლმა, რომელიც სიკვდილით დასჯას აუქმებდა, საყოველთაოდ ცნობილი თვითგასამართლების შემზარავი პრეცედენტები შექმნა. აღნიშნულით სრულიად არ გეინდა დავაკნინოთ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის 1921 წლის კონსტიტუციის პოლიტიკური, სოციალური, იურიდიული თუ ჰუმანური ღირებულებანი, მაგრამ უნდა გავიცნობიეროთ, თუ რაოდენ ფრთხილი და სათუთი მიდგომაა საჭირო ზოგადად სამართლებრივ და განსაკუთრებით, კონსტიტუციურ ნორმებთან მიმართებაში. ამდენად, მისასალმებელია, რომ მოიძებნა როგორც პოლიტიკური, ისე სამართლებრივი კონსესუსი — შეიქმნას საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის 1921 წლის კონსტიტუციის ახალი რედაქცია.

კონსტიტუციურ რეგულირებას განზოგადებული ხასიათი აქვს. მისი ძირითადი ამოცანაა დაადგინოს უმთავრესი საზოგადოებრივი ურთიერთობანი, ამისათვის გამოიყენოს მცირე რაოდენობის ნორმები, ხოლო შექმნილ ნორმებში ისე ნათლად უნდა აისახოს საზოგადოებრივი ურთიერთობის არსი, რომ ამ ნორმებმა მიმართულება და შესაძლებლობა მისცეს კანონმდებელს ურთიერთობათა შემდგომი რეგლამენტაციისა მოქმედი კანონმდებლობის აქტებში. კონსტიტუცია მოქმედი კანონმდებლობის იურიდიული ბაზაა.

კონსტიტუცია, ერთი მხრივ, ზღუდავს სახელმწიფო ხელისუფლებას, ხოლო მეორე მხრივ, ადგენს ხელისუფლების ფუნქციების განხორციელების პროცედურებს. მისი უმნიშვნელოვანესი დანიშნულებაა დაადგინოს იურიდიული საზღვარი როგორც მოქალაქესა და სახელმწიფოს, ისე თვით მოქალაქეებს შორის.

უფლება-მოვალეობები წარმოადგენს გვამღვეს საზოგადოებაში ინდივიდთა შორის „ჩემი“ და „შენის“ თანაფარდობაზე და ამდენად, „რაც სხვისაა — ჩემი მოვალეობაა, რაც ჩემია — ჩემი უფლებაა“, ამიტომაც საზოგადოების კეთილდღეობა შეუძლებელია წარმოვიდგინოთ მის წევრთა უფლება-მოვალეობის განსაზღვრისა და სამართლებრივი რეგლამენტაციის გარეშე.

სახელმწიფო საზოგადოების პოლიტიკური ორგანიზაციის ფორმაა, ამდენად იგი განასახიერებს და მოქმედებს საზოგადოების სახელით. ამის შესაბამისად, საზოგადოებასა და პიროვნებას შორის ურთიერთობა ყალიბდება პოლიტიკური ფორმით, ამდენად იგი ექცევა სახელმწიფოსა და მოქალაქეს შორის ურთიერთობის პრიზმაში. მიუხედავად ამისა, ურთიერთობა სახელმწიფოსა და მოქალა-

* საქართველოს რესპუბლიკის კონსტიტუციის ახალი რედაქციისათვის.

ქეს შორის არის მეორადი, ანუ წარმოებული პიროვნებასა და საზოგადოებას შორის არსებული ურთიერთობიდან.

სამართლებრივად, ურთიერთობა და კავშირი სახელმწიფოსა და პიროვნებას შორის, ძირითადად ურთიერთპასუხისმგებლობას ეყრდნობა. სახელმწიფოს ვალდებულება პიროვნების წინაშე, უწინარესად, ქვეყნის ძირითად კანონში, კონსტიტუციაშია გამოხატული. განსხვავებულია მხოლოდ გადმოცემის ფორმები: 1. პირდაპირი ფორმა; 2. კონსტიტუციით აღიარებული ამოცანების ფორმა; 3. სახელმწიფო ორგანოებზე მოვალეობათა დაკისრების ფორმა; 4. სახელმწიფოს მიერ მოქალაქეთა უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვის გარანტიების დადგენის გზით.

სახელმწიფოსა და საზოგადოებაში მოქალაქის სამართლებრივი მდგომარეობის განსაზღვრისას უნდა დავეყრდნოთ დებულებას — „ადამიანის შვილი, ერთი მხრივ, უფალია, მეორე მხრივ, მოვალე“. ეს იმას ნიშნავს, რომ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში არსებობენ ისეთი მოვლენები, რომლებთანაც მიმართებაში ადამიანები მხოლოდ მბრძანებლები არიან და ცხოვრების ამ სფეროში საზოგადოებასა და სახელმწიფოს ჩარევის უფლება არა აქვს. საზოგადოებრივი ცხოვრების სფერო შეადგენს ადამიანთა პირადი ინტერესების სამყაროს, რომელშიც ყველაფერი მისი უფლებებითაა განსაზღვრული. მაგრამ, ადამიანს, რომელიც თავისი სულიერი და მატერიალური მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად კანონით განსაზღვრულ ფარგლებში უხვად იყენებს საზოგადოების წევრთა ერთობლივი შრომით შექმნილ სიკეთეს, ეკისრება განსაზღვრული მოვალეობებიც, ამ მოვალეობათა ერთობლიობა შეადგენს იმ საზოგადოებრივ „ჩვენს“, რომლის შესრულებასაც მოითხოვს სახელმწიფო ადამიანებისაგან, მაგრამ საზოგადოებრივ „ჩვენს“ მიერ, მოქალაქეებზე დაკისრებული მოვალეობების დადგენისას, სახელმწიფომ უნდა შესძლოს, რომ არ შეილახოს პიროვნების ღირსება, მისი ინტერესები და უფლებები. ილია ბრძანებდა: „ადამიანი უფალია თავის საკუთარ საქმეში, თავის ცალკე ინტერესების მოედანზედ. აქ იმას თავისი განცალკევებული საკუთარი „შინა“ აქვს. ეს საკუთარი „შინა“ მისი ხელშეუხებელი კუთვნილებაა და ამიტომაც კერა ადამიანისა პატივცემულია ყველასაგან, ვისაც არ დაუკარავს გრძნობა ადამიანის ღირსებისა, ვისაც კაცი კაცად სწამს. ამ ცალკე ინტერესების მოედანზე მბრძანებლობს ადამიანის მძლავრი „მე“, რომელსაც, ვიდრე თავის ქერქშია, საზოგადოებრივი „ჩვენ“ არამცთუ ერჩის რამეს, არამედ თვითონ გუშაგად უდგა, რომ დაუსჯელად არავინ ხელიც არ შეახოს“.

სამართლის უმთავრესი დანიშნულებაა სახელმწიფოსთან მოქალაქეების ურთიერთობის წესების დადგენა, ადამიანთა პირადი უფლებებისა და თავისუფლებების განსაზღვრა. ერთმანეთთან ცხოვრების საჭიროებებით დაკავშირებულ ადამიანთა ერთობლიობა არის საზოგადოება, მაგრამ განცალკევებულად არსებულ ადამიანების პირადი „მე“, ადამიანთა საზოგადოებად ჩამოყალიბებასთან ერთად, მნიშვნელოვნად იზღუდება და იგი უკვე ექვემდებარება საზოგადოების საერთო ინტერესებს. ადამიანი და მისი მოქმედება შეიძლება დავემოთ თუ იგი ეწინააღმდეგება საზოგადოებას, მის ინტერესებს. რაც შეეხება მისი საქმიანობის არასაზოგადოებრივ სფეროს, ილიას აზრით: „ადამიანი ხელშეუხებელია და მისი მოქმედება და საქმე საკუთრივ მისი განსაკითხავი საგანია“ და არავის არა აქვს უფლება ჩაერიოს ადამიანთა პირადი თავისუფლებებისა და უფლებების განხორციელების საქმეში.

ადამიანთა პირადი სიკეთის დაცვა ხელყოფისაგან თვით ინდივიდს, საზოგადოების წევრს არ შეუძლია. ამისათვის არსებობს სახელმწიფო, რომელიც მოწოდებული უნდა იყოს დარაჯად ედგას ადამიანთა კეთილდღეობას. საზოგა-

ლოება, მთავრობა, „სახელმწიფო, — ბრძანებს დიდი ილია, — იმისთანა წყობაა, რომელიც მარტო იმისათვის არის, რომ თვითეულის ადამიანის ფარც იყოს და ხმალიც საჭიროებისამებრ. ღრმად რომ ჩაუკვირდეთ თვითონ საზოგადოების არსებობის საგანსა და მიზეზს, დავინახავთ, რომ იგი სხვა არა არის-რა, გარდა იმისა, რომ ადამიანის „მე“ თავის ჯეროვანს ადვილას დასვას ისე, რომ მის ცალკე ბედნიერებას, ცალკე კეთილდღეობას, სიკეთეს არა აბრკოლებდეს-რა, თუ რომ სხვის ბედნიერებას არას ერჩის და არას უშავებს“.

მოქალაქის სამართლებრივი მდგომარეობის საფუძვლების შემადგენელი ნაწილია მოქალაქეობა, რამდენადაც იგი განსაზღვრავს ურთიერთობის შინაარსს სახელმწიფოსა და პიროვნებას შორის. პიროვნებისათვის მინიჭებული უფლებებისა და დაკისრებული მოვალეობების მოცულობა უშუალოდ გამომდინარეობს მოქალაქეობიდან, რამდენადაც სრული მოცულობით უფლებებსა და მოვალეობებს სახელმწიფო მხოლოდ თავისი მოქალაქეებისათვის ადგენს.

მოქალაქის სამართლებრივი მდგომარეობის პრინციპები განასახიერებენ არსებით ურთიერთობებს სახელმწიფოსა და მოქალაქეს შორის, ამ უკანასკნელის ადვილის გათვალისწინებით საზოგადოებაში.

მოქალაქის სამართლებრივი მდგომარეობის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი პრინციპია საზოგადო და კერძო ინტერესების შერწყმა, მასზე დაფუძნებული უფლება-მოვალეობათა ერთიანობა. ადამიანის მოღვაწეობის მამოძრავებელ ძალად, მისი განსაზღვრული ქმედების სტიმულად გვევლინებიან ინტერესები, რომლებიც გამოხატავენ საზოგადოებრივი ყოფიერებიდან გამომდინარე ობიექტურ საჭიროებას. ადამიანის რეალური ინტერესები საფუძვლად უდევს ყველა საზოგადოებრივ ურთიერთობას, მიუხედავად იმისა, თუ ცხოვრების რომელ სფეროში წარმოიშობიან.

უფლება-მოვალეობათა და თავისუფლებათა საყოველთაობის პრინციპის არსი მოქალაქის სამართლებრივ მდგომარეობასთან მიმართებაში შემდეგია — ნებისმიერი მოქალაქე კანონით დადგენილი ასაკის მიღწევისა და შესაბამისი პირობების არსებობისას სარგებლობს თანაბარი ფაქტობრივი შესაძლებლობებით, ჰქონდეს უფლებები და იკისროს მოვალეობები. კონსტიტუციური უფლებებისა და კონსტიტუციური მოვალეობების სუბიექტი შეიძლება იყოს საქართველოს ყველა მოქალაქე კანონით დადგენილი ასაკის მიღწევისა და შესაბამისი პირობების არსებობისას.

კონსტიტუციური უფლება (თავისუფლება) — ეს არის სახელმწიფოს მიერ აღიარებული და კონსტიტუციით დადგენილი შესაძლებლობა ნებისმიერი მოქალაქისათვის, დამოუკიდებლად აირჩიოს ქცევის მართლზომიერი წესი, ისარგებლოს მისთვის მინიჭებული სიკეთით როგორც პირადი, ისე საზოგადოებრივი ინტერესების შესაბამისად. კანონით დადგენილი შესაძლებლობები ერთ შემთხვევაში იწოდება უფლებად, ხოლო სხვა შემთხვევაში — თავისუფლებად. ამ ორ ცნებას შორის ხშირად არც ისე იოლია განსხვავებული შტრიხების მოძებნა, რადგან ერთი და იგივე სამართლებრივი შესაძლებლობა შეიძლება აღვიქვათ როგორც უფლებად, ისე თავისუფლებად. ამდენად, უფლება და თავისუფლება ადამიანისათვის ქცევის წესის თავისუფალი არჩევის სამართლებრივი შესაძლებლობის მინიჭების ფორმებია. როცა პიროვნების არჩევანი დაკავშირებულია კონკრეტული სოციალური სიკეთის გამოყენებასთან, კანონმდებელი მიმართავს ცნებას — „უფლება“, ხოლო როცა საკითხი ეხება ისეთ სამართლებრივ შესაძლებლობებს, სადაც მიზანშეწონილია ხაზი გაესვას ქცევის წესის არჩევის თავისუფლებას, კანონმდებელი მიმართავს „თავისუფლების“ ცნებას. ამის ნათელი

მაგალითია განათლების, შრომის ან დასვენების უფლება და სინდისის ან შემოქმედების თავისუფლება.

ძირითადი უფლებები, თავისუფლებები და მოვალეობანი ხასიათდებიან მრავალი ზოგადი იურიდიული თავისებურებით:

1. ისინი წარმოიშობიან არა ზოგადი სამართალურთერთობის, არამედ ქვეყნის ძირითადი კანონის საფუძველზე. ამასთან, კონსტიტუციით განისაზღვრება როგორც მათი შინაარსი, ისე მოცულობა;

2. ისინი გამოხატავენ, უპირველეს ყოვლისა, უშუალო ურთიერთობასა და კავშირს სახელმწიფოსა და მოქალაქეს შორის;

3. ძირითადი უფლება-მოვალეობანი და თავისუფლებანი უწყვეტობით ხასიათდებიან. ისინი არსებობენ მუდმივად, მიუხედავად მათი რეალიზაციისა, ვიდრე პირი მოცემული ქვეყნის მოქალაქეა. მოქალაქეს არ შეუძლია უარი განაცხადოს არამართო კონსტიტუციურ მოვალეობებზე, არამედ უფლება-თავისუფლებებზეც. სახელმწიფოს მიერ დადგენილი უფლებების, თავისუფლებისა და მოვალეობების მოცულობა და შინაარსი შეიძლება შეიცვალოს მხოლოდ „სახელმწიფოს“ მიერვე გამოცემული ახალი სამართლებრივი აქტებით. სხვა შემთხვევაში პიროვნებას არც მათი უარყოფის უფლება აქვს და არც ახალი უფლება-მოვალეობების შექმნისა. უნდა აღინიშნოს, რომ მოქალაქის ძირითადი უფლება-მოვალეობანი ხელშეუვალნი და პირველადი სახით ძალაში არიან მათა მრავალგზის განხორციელების შემდეგაც;

4. ძირითადი უფლება-მოვალეობების მოცულობა და შინაარსი ყველა მოქალაქისათვის ცალსახაა, მაშინ როცა სუბიექტური უფლებები და იურიდიული მოვალეობანი კონკრეტულ სამართალურთიერთობაში სხვადასხვაგვარია როგორც თავისი შინაარსით, ისე მოცულობით;

5. ძირითადი უფლება-მოვალეობანი განხორციელებას უპირატესად კონკრეტული სამართალურთიერთობის წარმოშობისას ჰპოვებენ, ე. ი. როცა წარმოიშობიან ახალი სუბიექტური უფლებები და იურიდიული მოვალეობები, ისინი თავის მხრივ, აკონკრეტებენ შესაბამის კონსტიტუციურ უფლება-მოვალეობათა შინაარსს.

უფლება-მოვალეობათა დეკლარირება, რაღა თქმა უნდა, მნიშვნელოვანი მიღწევაა და შეესაბამება კიდევ საზოგადოებრივი განვითარების დონეს, მაგრამ არცთუ ნაკლებ საყურადღებოა მათი რეალიზაციის რეალური შესაძლებლობანი. სწორედ ამ მიზნით უზრუნველყო ისინი კანონმდებელმა მრავალი გარანტიის შექმნით.

გარანტიების ძირითადი დანიშნულებაა, უზრუნველყოს რაც შეიძლება კეთილსამედო გარემო, რათა მოქალაქის კანონით დადგენილი სამართლებრივი სტატუსი ცალკეული პიროვნების იურიდიულ და რაც მთავარია, ფაქტობრივ მდგომარეობად იქცეს. ამდენად, გარანტიები წარმოგვიდგება იმ დამაკავშირებელ რგოლად, რომელიც იძლევა მოქალაქის სამართლებრივ სტატუსში კანონით გათვალისწინებული შესაძლებლობიდან რეალურად განხორციელებად მდგომარეობაში გადასვლის საშუალებას.

მოქალაქისათვის ძირითად უფლება-მოვალეობათა გარანტირება ნიშნავს— უზრუნველყო მათი ფლობა, გამოყენება და დაცვა ხელყოფისაგან.

თამამად შეიძლება ითქვას, რომ სახელმწიფო თავისი არსებობის მანძილზე, ყოველთვის უზრუნველყოფდა მოქალაქისათვის დაკისრებული მოვალეობის აქტიურ შესრულებას პასუხისმგებლობის დაწესებით და აქედან გამომდინარე, იძულებითი ღონისძიებების გამოყენებით პირებისადმი, ვინც თავს არიდებს დაკისრებული მოვალეობების შესრულებას.

ფართო გაგებით „გარანტიის“ ცნება მოიცავს იმ სუბიექტურ და ობიექტურ ფაქტორთა ერთობლიობას, რომლებიც მიმართულნი არიან თავისუფლება-მოვალეობათა პრაქტიკული რეალიზაციისაკენ, უფლებათა დარღვევისა და შესაძლო არასრული ან შეუსაბამო განხორციელების პირობებისა და მიზეზების აღმოფხვრისაკენ. აღნიშნული ფაქტორები უფლება-მოვალეობათა რეალიზაციის პროცესში წარმოგვიდგებიან როგორც პირობები, საშუალებები, ხერხები და მეთოდები. აქედან მომდინარეობს მეცნიერებაში საყოველთაოდ აღიარებული დებულება, რომ გარანტიას აიგივებენ იმ პირობებთან, ხერხებთან, მეთოდებთან და საშუალებებთან, რომლებიც უზრუნველყოფენ ცალკეული მოქალაქის უფლებებისა და თავისუფლებების ფაქტობრივ რეალიზაციასა და ყოველმხრივ დაცვას.

კონსტიტუციურ უფლება-მოვალეობათა იურიდიული გარანტიები მრავალრიცხოვანია და მრავალსახეობრივი თავისი არსით. მაგრამ ყველა მათგანს აერთიანებს ერთი ძირითადი შტრიხი, ისინი გამოხატული და დადგენილი არიან მოქმედი კანონმდებლობის ნორმებში, რამდენადაც აკონკრეტებენ და ხსნიან ძირითად უფლება-მოვალეობებსა და თავისუფლებებს, ადგენენ მათი განხორციელების წესს.

იურიდიულ გარანტიებზე საუბრისას აუცილებელია მკვეთრად განვასხვავოთ პირობები და საშუალებები. პირობა — ეს არის პოლიტიკურ-სამართლებრივი რეჟიმი, ვითარება, რომელშიც ხორციელდება ძირითადი უფლება-თავისუფლებანი და სრულდება მოვალეობები. საშუალება (ხერხი და მეთოდი) — ეს არის სამართლებრივი მექანიზმი, რომლის გამოყენებითაც მოქალაქე ან სახელმწიფო უზრუნველყოფს ამა თუ იმ უფლების რეალიზაციას, ადგენას ან დაცვას.

კონსტიტუციონალიზმის პრინციპების შესაბამისად ყველა მოქალაქისათვის თანაბარი შესაძლებლობების მინიჭება და მათი შემდგომში დამოუკიდებლად რეალიზაციის რეალურობა პირდაპირ და უშუალო კავშირშია მოქალაქის მატერიალურ სტატუსთან, უფრო, ზუსტად, მის მფლობელობაში არსებული საკუთრების მოცულობის, რაოდენობისა და ხარისხის კატეგორიასთან. ამდენად აქვს მინიჭებული უფლება, განახორციელოს მისი შესაძლებლობები როგორც ეკონომიკურ, ისე პოლიტიკურ სფეროში. ამ პროცესში სახელმწიფო ერევა მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც იგი თავისი იძულების ინსტიტუტით უზრუნველყოფს იმ სივრცის გარე იურიდიულ პირობებს, რომლის ჩარჩოებშიც მოღვაწეობს პიროვნება.

სახელმწიფო, ერთი მხრივ, იჭრება სამოქალაქო საზოგადოების მოღვაწეობის ყველა სფეროში, ხოლო მეორე მხრივ, ახორციელებს რიგ სოციალურ ფუნქციებს, რაც უქმნის გარკვეულ, თუმცა შეზღუდულ შესაძლებლობებს პიროვნებას, მიაღწიოს თავისი კერძო ინტერესების განხორციელებას სახელმწიფოს მეშვეობით.

საზოგადოება ატომისტურია თავისი ხასიათით, რამეთუ მისი შემადგენელი თითოეული პიროვნება დამოუკიდებელია სხვა პიროვნებებთან მიმართებაში.

პიროვნებასა და სახელმწიფოს შორის შესაძლო ურთიერთობათა კონკრეტული შემადგენლობა უპირველეს ყოვლისა განისაზღვრება იმ უფლებებითა და მოვალეობებით, რომელთა ერთობლიობაც მოქალაქის სამართლებრივ სტატუსს გვაძლევს.

ცივილიზებული ქვეყნების დღეისათვის მოქმედი კანონმდებლობა იცნობს მოქალაქის სამართალსუბიექტობის მოცულობის დადგენის ორ მეთოდს — პოზიტიურს (ნების დართვის გზით) და ნეგატიურს (აკრძალვით). პოზიტიურს ადგილი აქვს მაშინ, როცა კონსტიტუცია და სახელმწიფო სამართლის სხვა

წყაროები ადგენენ თუ რისი უფლება აქვს მოქალაქეს პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და სოციალურ სფეროში, ხოლო ნეგატიური მეთოდი დიამეტრალურად საწინააღმდეგო ხასიათისაა — სახელმწიფო სამართლის ნორმები ადგენენ მხოლოდ მას თუ რისი უფლება არა აქვს მოქალაქეს.

ამერიკელ მეცნიერ იურისტთა უმრავლესობა უფლებებსა და თავისუფლებებს ყოფენ პირველხარისხოვნად (არსებითი) და მეორეხარისხოვნად (ნაკლებად არსებითი).

დასავლეთ გერმანელი მეცნიერი ი. მაუნცი ვტავაზობს უფლებებისა და თავისუფლებების დაყოფას ორ ჯგუფად: მოქალაქის ძირითადი უფლებები და ადამიანის ძირითადი უფლებები. უფლებათა მეორე ჯგუფის ძირითადი განსხვავება პირველისაგან არის ის რომ, მასში მოცემული უფლებები არა პოზიტიური, არამედ ბუნებრივი ხასიათისაა, რის გამოც, მათი ერთობლიობა განიხილება როგორც ზესახელმწიფოებრივი დადგენილება, რომელიც ადამიანს ნაცობები აქვს ღვთისაგან და არა სახელმწიფოს ან სამართლისაგან. „ბონის იდეური მოწყობის“ არგუმენტაციისას, რომელშიც უფლებები დაყოფილია სახელმწიფოებრივ და ზესახელმწიფოებრივ უფლებებად, თ. მაუნცი წერს: „ძირითადი უფლებები არ იქმნება სახელმწიფოს მიერ, არ საჭიროებს ცნობას, არ შეიძლება შეიზღუდოს ან ლიკვიდირებულ იქნას. ისინი დამახასიათებელია ინდივიდისათვის, როგორც ასეთის. ისინი იცავენ თავისუფლებას როგორც უკანონო, ისე კანონიერი სახელმწიფო იძულებისაგან“.

ჩვენი აზრით, გამართლებულია ძირითად უფლება-თავისუფლებათა სამ ჯგუფად დაყოფა, იმ ურთიერთობათა ხასიათის მიხედვით, რომლებიც წარმოიშობა სახელმწიფოსა და ინდივიდს ან თვით ინდივიდებს შორის. პირველი ჯგუფი მოიცავს იმ ძირითად სოციალურ-ეკონომიკურ უფლებებს, რომლითაც აღჭურვილია პიროვნება, როგორც სამოქალაქო საზოგადოების წევრი. მეორე ჯგუფში მოცემულია პიროვნება, როგორც პოლიტიკური ერთობის წევრი, აღჭურვილი განსაზღვრული პოლიტიკური უფლებებითა და თავისუფლებებით, ხოლო მესამე აერთიანებს იმ პირად უფლებებსა და თავისუფლებებს, რომლებიც გააჩნია პიროვნებას, როგორც ფიზიკურ პირს. მიუხედავად იმისა, რომ ეს დაყოფა ამომწურავი არ არის, მეტნაკლებად საშუალებას გვაძლევს, გარკვეული დაჯგუფების შემდეგ მოქალაქის ძირითადი უფლებები და თავისუფლებები მათი ხასიათისა და მიზანსწრაფვის მიხედვით გავაანალიზოთ.

კონსტიტუციური უფლება-მოვალეობანი თავისი განხორციელების ხასიათის მიხედვით ორ ჯგუფად იყოფა: პირველი ჯგუფი მოიცავს იმ უფლება-მოვალეობებს, რომლებიც კონკრეტულ სამართალურთიერთობაში პოვებენ რეალიზებას (შრომის უფლება, დასვენების უფლება, მატერიალური უზრუნველყოფის უფლება), ხოლო მეორე ჯგუფში ერთიანდება ის უფლება-მოვალეობები, რომლებიც წარმოიშობიან არა სამართალურთიერთობის პირობებში, არამედ მათი დარღვევა წარმოშობს კონკრეტულ სამართალურთიერთობას (პიროვნებისა და ბინის ხელშეუხებლობა, სინდისის თავისუფლება, მოქალაქეთა პირადი ცხოვრების, მიმოწერის, სატელეფონო საუბრებისა და სატელეგრაფო შეტყობინების საიდუმლოების უფლება).

კონსტიტუციური თავისუფლებანი და უფლება-მოვალეობანი თავისი განხორციელების ფორმის მიხედვით შეიძლება იყოს ინდივიდუალურად განხორციელებადი და პირთა ჯგუფის მიერ განხორციელებადი.

კონსტიტუციურ ნორმებში კანონმდებელი, როგორც წესი, მოქალაქის ასაკით გამოწვეულ თავისებურებებს არ ითვალისწინებს, არადა მიზანშეწონილი იქნებოდა სახელმწიფოს, კანონმდებლის მეშვეობით, ახალგაზრდობა განსაკუთ-

რებული ზრუნვის საგნად ექცია, იმის გათვალისწინებით, რომ სწორედ ახალგაზრდობაა ერის ძლიერებისა და ქვეყნის პროგრესის წყარო.

ჩვენი აზრით, კონსტიტუციური ნორმა შეიძლება ჩამოყალიბდეს დამატებითი გარანტიის სახით:

„საქართველოს რესპუბლიკის ახალგაზრდა მოქალაქეებზე ზრუნვა სახელმწიფოს უპირველესი მოვალეობაა. რესპუბლიკის კანონმდებლობა ადგენს ახალგაზრდობის უფლება-მოვალეობათა შეღავათთან სამართლებრივ რეჟიმს“. აღნიშნული აზრის გამოთქმას გვაიძულებს ის, რომ ერთი შეხედვით, საქართველოს ახალგაზრდა მოქალაქისათვის პოლიტიკურ უფლებათა რეალიზაცია უზრუნველყოფილია, მაგრამ კანონმდებელი იქვე აწესებს რიგ ასაკობრივ შეზღუდვებს — არჩევის უფლება აქვს საქართველოს მოქალაქეს, რომელსაც 18 წელი შეუსრულდა, ხოლო საქართველოს რესპუბლიკის ხელისუფლების უმაღლესი ორგანოს წევრი 23 წლიან ასაკობრივ ცენზს უნდა აკმაყოფილებდეს.

საქართველოს რესპუბლიკის საქორწინო და საოჯახო კოდექსში შეტანილი ცვლილებების მიხედვით „საქორწინო ასაკად მამაკაცებისათვის დაწესებულია 17 წელი, ქალებისათვის 16 წელი“. ამასთან, საქართველოს სამოქალაქო სამართლის კოდექსის მე-11 მუხლი, რომელიც მოქალაქეთა ქმედუნარიანობის პირობებს ადგენს, მე-2 ნაწილში განმარტავს: „იმ შემთხვევაში, როდესაც კანონით დაშვებულია ქორწინება თვრამეტი წლის ასაკამდე, პირი, რომელიც თვრამეტი წლისა ჯერ არ გამხდარა სრულ ქმედუნარიანობას მოიპოვებს დაქორწინების დღიდან“.

კანონმდებლობაში ამ საკამოდ დიდ ნაკლს ერთი მარტივი მაგალითიც ნათელყოფს: 16-17 წლის ქალ-ვაჟისაგან შექმნილი ოჯახის წევრები სარგებლობენ სრული სამოქალაქო ქმედუნარიანობით, მაგრამ იზღუდებიან ძირითად პოლიტიკურ უფლებებში. ცივილიზებული ქვეყნების კანონმდებლობისათვის ეს პარადოქსია, ჩვენში კი — ფაქტი. შეიძლება ითქვას, რომ ეს არის სახელმწიფოს მხრივ ახალგაზრდობისადმი მომხმარებლური დამოკიდებულების კლასიკური მაგალითი.

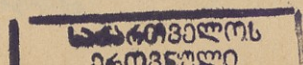
რადგან კანონით დაწესებულია ქორწინება ქალებისათვის 16, ხოლო ვაჟებისათვის — 17 წლიდან, სამოქალაქო კანონმდებლობის თანახმად, დაქორწინების მომენტიდან ისინი სრული ქმედუნარიანობით სარგებლობენ, ე. ი. მათ გააჩნიათ უნარი თავისი მოქმედებით შეიძინონ სამოქალაქო უფლებები და იკისრონ სამოქალაქო ვალდებულებანი. როგორც ვხედავთ, მათ გააჩნიათ სამოქალაქო უფლებაუნარიანობა და სარგებლობენ სრული ქმედუნარიანობითაც. მაშინ ისმის კითხვა, რატომ ზღუდავს მათ კანონმდებელი პოლიტიკურ უფლებებში?

ჩვენი აზრით, პოლიტიკურ სფეროში მოქალაქის სამართალსუბიექტობას შეადგენს ორი ძირითადი კომპონენტი — პოლიტიკური უფლებაუნარიანობა და პოლიტიკური ქმედუნარიანობა.

მოქალაქის პოლიტიკური უფლებაუნარიანობა — ეს არის პირის უნარი იყოს სახელმწიფო-სამართლებრივ ურთიერთობათა სუბიექტი, ე. ი. პირს აქვს უნარი ჰქონდეს სახელმწიფო სამართლის ნორმებით გათვალისწინებული უფლებები და მოვალეობები. საბოლოოდ პოლიტიკური უფლებაუნარიანობა არის იმ შესაძლებლობათა ერთობლიობა, რომელსაც სახელმწიფო თავის მოქალაქეს ანიჭებს. პოლიტიკური უფლებაუნარიანობა წარმოიშობა საქართველოს მოქალაქის დაბადებისას ან საქართველოს რესპუბლიკის მოქალაქეობის მიღებისას.

პოლიტიკური ქმედუნარიანობა არის ამ შესაძლებლობათა რეალიზაცია განსაზღვრული გარემოებების დადგომისას.

20254

ამრიგად, პოლიტიკური ქმედუნარიანობა არის მოქალაქის უნარი თავისი მოქმედებით გამოიწვიოს კონსტიტუციური სამართლის ნორმებით გათვალისწინებული შედეგები.

ფაქტობრივად საქართველოს XXI საუკუნის კონსტიტუციაზე მუშაობისას, რაღა თქმა უნდა, გათვალისწინებულ უნდა იქნას საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კანონმდებლის სულისკვეთება და ძირითადი პრინციპები, მაგრამ შესაბამისობაში უნდა იყოს თანამედროვეობასთან.

იმ პერიოდის საკონსტიტუციო კომისიას (პავლე საყვარელიძის თავმჯდომარეობით) განსაკუთრებული მზრუნველობის საგნად მოქალაქეთა უფლება-თავისუფლებების აღიარება და მათთვის სათანადო გარანტიების შექმნა მიუჩნევია. ამასთან, შეუძლებელია არ აღინიშნოს, რომ დღეისათვის გაუმართლებელია მოქალაქის უფლება-თავისუფლებათა განაწილება ორ სხვადასხვა თავში (თავი 3 და 13). ეს უფრო ორგანიზაციულ-ტექნიკურ ხარვეზთა კატეგორიას განეკუთვნება.

ჩვენი აზრით, ახალ კონსტიტუციაში მოქალაქის უფლება-თავისუფლებანი და მოვალეობანი აუცილებლად ერთ თავში უნდა იყოს გაერთიანებული. აქ მხოლოდ ძირითად უფლება-მოვალეობებზე იქნება ლაპარაკი კონსტიტუციური ნორმებისათვის დამახასიათებელი უზოგადესი ფორმით.

კონსტიტუციის ახალი რედაქციის შემუშავებისას უცილობლად უნდა იქნას გათვალისწინებული პროცესუალური ნორმების გამოხშირვა 1921 წლის კონსტიტუციის იმ თავებიდან რომელნიც მოქალაქის ძირითად უფლება-თავისუფლებებს ადგენენ.

ადამიანის უფლება-მოვალეობათა სამართლებრივ ინსტიტუტს საერთაშორისო კონსტიტუციონალიზმმა იმდენად კომპაქტური სახე მისცა, რომ ერთი შეხედვით, სტანდარტულადაც კი გამოიყურება, მაგრამ არ უნდა დავივიწყოთ, რომ ყოველ ერს სამართლის ავტონომიური ისტორია აქვს და ამიტომ სხვა ქვეყნების სამართლებრივი ნორმების გათავისებამ, თუნდაც ზოგადსაკაცობრიო პრინციპების მიღებამ, არ უნდა დაასუსტოს ეროვნულ ნიადაგზე აღმოცენებული და ისტორიულად ჩამოყალიბებული მართლშეგნება. მაგალითად, ქართული სამართლებრივი აზროვნება სოციალურ-ეკონომიკურ უფლებათა შორის უმნიშვნელოვანესს — შრომის უფლებას არამართ უფლებად, არამედ მოვალეობადაც აღიქვამდა. საყურადღებოა პავლე მოციქულის მეორე ეპისტოლე თესალონიკელთა მიმართ — „უკეთუ ვისმე არა ჰნებავს საქმის გაკეთება და შრომა, უფლება არა აქვს, რომ ლუკმა პური ჭამოს“-ო. თუ გვსურს, კონსტიტუცია მკვდრადშობილ სამართლებრივ აქტად არ იქცეს და სიცოცხლისუნარიანი იყოს, უნდა ვეცადოთ, რომ მასში სათანადოდ აისახოს ეროვნული ჩვევები და ტრადიციები.

ჩვენი აზრით, კონსტიტუციის ახალ რედაქციაში ქალის, დედის ფენომენი იმ ფილოსოფიური სიღრმით უნდა იქნას წარმოსახული, როგორც მას ტრადიციით ეკადრება. უნდა გავითვალისწინოთ ოჯახის ღირსების განსაკუთრებული ადგილიც ქართულ ცნობიერებაში, ქორწინების ფორმების აღიარებაც წინადადებული ნაბიჯი იქნება ქართული კანონმდებლის მხრივ.

მოქალაქის ძირითადი კონსტიტუციური უფლებები უნდა იქცნენ რეალურად განხორციელებად უფლებად და არა დეკლარაციებად ან კეთილ სურვილებად. ერთი ადამიანის უფლებას შესაბამისად თანხვდება აქტიური ან პასიური მოვალეობა სხვა მოქალაქეებისა, ხოლო სახელმწიფო კი ყოველთვის უნდა აღვიქვავთ ყველა იმ სამართლებრივ ურთიერთობაში, რომლებიც დადგენილია მოქალაქეთა კონსტიტუციური უფლება-მოვალეობებით.

სახელმწიფოებრივი აღმშენებლობის პოლიტიკური პრობლემები და მათი მოგვარების გზები*

საქართველო მწვავე პოლიტიკური და ეკონომიკური კრიზისის მდგომარეობაშია. ძნელია დავასახელოთ სფერო, სადაც ვითარებას მეტ-ნაკლებად დამაკმაყოფილებელი შეიძლება ეწოდოს. ქვეყანაში მიმდინარე ომი არსებულ პრობლემებს განსაკუთრებული სიმძაფრით წარმოაჩენს. თვალსაჩინოა როგორც სამთავრობო, ასევე საპარლამენტო კრიზისი. მიზეზები უამრავია. წარმოდგენილ მოსხენებაში ჩვენ მხოლოდ ძირითად მომენტებზე გავამახვილებთ ყურადღებას, ვისაუბრებთ, თუ შეიძლება ასე ითქვას, საფუძველთა საუძველებზე.

სანამ პარლამენტში არსებულ უმთავრეს პრობლემებს შევეხებით, აღვნიშნავთ, რაოდენ უხერხულიც არ უნდა იყოს ამ თემაზე საუბარი, არაორგანიზებულიობას — დასწრების პრობლემას, ეთიკის ნორმების სისტემატურ დარღვევას. ჩვენი აზრით, ეს პრობლემები, უპასუხისმგებლობის ცალკეულ გამოვლინებებთან ერთად, გამოწვეულია ელემენტარული სამუშაო პირობების არქონით, რეგლამენტის დაუხვეწაობით, საინფორმაციო სამსახურის გაუმართავი მუშაობით — ინფორმაციის დეფიციტით.

პარლამენტის სერიოზული პრობლემა და ნაკლია, ის, რომ იგი თითქმის ვერ ასრულებს თავის პირდაპირ დანიშნულებას — ვერ ახერხებს რეფორმის, და საერთოდ, სახელმწიფოებრივი მშენებლობის სამართლებრივი ბაზით უზრუნველყოფას, რაც, თავის მხრივ, ქმნის დესტრუქციულ ფონს პოლიტიკური არასტაბილურობისა და საომარი მოქმედებების პირობებში.

პარლამენტის კანონშემოქმედებითი საქმიანობა ძირეულ გარდაქმნას საჭიროებს. ის, რომ პარლამენტი გადატვირთვით მუშაობს, სულ არ ნიშნავს მის ეფექტიანობას, პირიქით — ჩვენი გადატვირთვა პარლამენტის შრომის დაბალი ორგანიზაციის შედეგია.

აუცილებლობა მოითხოვს თვითკრიტიკულად შევაფასოთ ჩვენს მიერ გაწეული საქმიანობა. დაბალი შრომის ნაყოფიერების ერთი პირველი და ძირითადი მიზეზია იურიდიული ტექნიკის თვალსაზრსით არასრულყოფილი „დროებითი რეგლამენტი“. ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის, სახალხო ფრონტისა და პარლამენტის იურიდიული კომისიები ამუშავებენ და უახლოეს ხანებში თქვენს განსახილველად შემოიტანენ ახალ რეგლამენტს. ვიმედოვნებთ, რომ განვლილი მუშაობის გამოცდილების საფუძველზე ყოველმხრივ დახვეწილი „მოდული რეგლამენტი“ დიდ დახმარებას გაუწევს პარლამენტს შრომის ნაყოფიერების ხარისხის გაზრდაში.

მეორე და უმნიშვნელოვანესი მიზეზი მუშაობის ნაკლოვანებებისა არის ის, რომ პარლამენტის საკანონმდებლო საქმიანობა არ ატარებს გეგმიურ ხასიათს. არადა, ახლა, როცა ახალ სამართლებრივ სახელმწიფოს ვაშენებთ, განსაკუთრებული ყურადღება, უწინარეს ყოვლისა, სწორედ კანონშემოქმედებითი პროცესის გეგმიური წარმართვისათვის უნდა მივუძღვათ.

მოგახსენებთ ჩვენს მოსაზრებას პარლამენტის საქმიანობის დაგეგმვის მექანიზმთან დაკავშირებით:

* მოხსენება წაკითხულია ფრაქცია „ეროვნული დემოკრატის“ სახელით დეპუტატ ვანო ხუხუნიავის მიერ საქართველოს პარლამენტის სხდომაზე.

ყველა კომისიამ უნდა ჩამოაყალიბოს შესამუშავებელი კანონპროექტების ნუსხა. მინისტრთა კაბინეტმა, თავის მხრივ, წარმოადგინოს მთავრობის საკანონმდებლო წინადადებების ჩამონათვალი, მისი მუშაობის ინტერესებიდან გამომდინარე რიგითობის გათვალისწინებით. სპიკერის აპარატმა პრიორიტეტებისა და შესამუშავებელი საკანონმდებლო პაკეტების თანმიმდევრობის განსაზღვრით, მთავრობასთან ერთობლივი განხილვის შემდეგ, მათი კოორდინირებული ვარიანტი უნდა წარმოადგინოს კოლეგიის სამსჯავროზე, რომელიც ამ ვარიანტს დაამტკიცებს, როგორც პარლამენტის კანონშემოქმედებითი საქმიანობის პროგრამას მოწვევის მთელი პერიოდისათვის. იგივე უნდა დაედოს საფუძვლად სესიების სამუშაო გეგმებს. ასეთმა მიდგომამ ერთგვარად უნდა მოაწესრიგოს პარლამენტის სხდომების დღის წესრიგის ფორმირების საკითხიც.

უნდა დაზუსტდეს და ჩამოყალიბდეს პარლამენტის კოლეგიის დებულება რათა ეს რგოლი იქცეს სხვადასხვა პოლიტიკურ ძალთა პოზიციების წინასწარ შეჯერების, კომისიათა მუშაობის კოორდინირების ამდლების და კონსტრუქციული კანონშემოქმედებითი მოღვაწეობის ორგანიზაციული ხელშეწყობის ქმედით მექანიზმად.

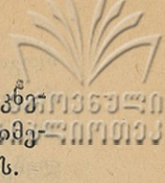
მხოლოდ აღნიშნული და ბევრი სხვა ორგანიზაციული საკითხის მოგვარების გზით პარლამენტში შეიძლება შეექმნათ ნორმალური, თანმიმდევრული კანონშემოქმედებითი რიტმი და დავამკვიდროთ სრულფასოვანი საქმიანობის ატმოსფერო.

ჩვენი ქვეყნის პოლიტიკური ცხოვრების სრულყოფისათვის აუცილებელია საყოველთაოდ მიღებული ნორმებისა და ცნებების საპარლამენტო საქმიანობაში დანერგვა, აპრობირებული მექანიზმების მაქსიმალურად ჩართვა. ნონ სენსია, რომ ჩვენში ჯერაც არ ჩამოყალიბებულა უმრავლესობა და უმცირესობა ამ ცნებებში ნაგულისხმევი შინაარსის კლასიკური, პოლიტიკური გაგებით დღევანდელი მთავრობის კურსის მხარდამჭერი და მისდამი ოპოზიციურად განწყობილი ძალების დახასიათება უმრავლესობად და უმცირესობად წმინდა პირობით შინაარსს ატარებს, ზღვარი ამ ორ სუბიექტს შორის დაუდგენელია და აქედან გამომდინარე ბალანსი არასტაბილურია, ძალზედ ალბათური და ხელოვნურია. აქ გადამწყვეტ როლს სახელმწიფოს მეთაურის, პარლამენტის თავმჯდომარის ინერტულობა თამაშობს. ამ მიმართულებით ბატონ ედუარდ შევარდნაძის საქმიანობა სასურველს მნიშვნელოვნად შორდება. პარლამენტის თავმჯდომარე, არა თუ ვერ ახერხებს საპარლამენტო უმრავლესობის ერთიანი გუნდის ჩამოყალიბებას და ამ პროცესში ლიდერ-ორგანიზატორის როლის თამაშს, იგი ინერტულობას იჩენს ოფიციალური კურსის მხარდამჭერი საპარლამენტო ფრაქციების კოორდინირების საქმეში. ამის გამო ეს ფრაქციები (თუნდაც ინტერფრაქციული ბლოკის სახით) არაორგანიზებულ სიმრავლეს წარმოადგენენ. აქვე ძალიან მტკივნეულად ჩნდება პასუხისმგებლობის მომენტი. უმრავლესობის ფაქტობრივი ჩამოყალიბებლობა საპარლამენტო ცხოვრებაში ქმნის პასუხისმგებლობის დეფიციტს.

პასუხისმგებლობითა და შესაძლებლობებით, მოვალეობებითა და უფლებებით აღჭურვილი უმრავლესობის ჩამოყალიბების აუცილებლობა იმითაცაა განპირობებული, რომ იგი უნდა გახდეს გარანტი მთავრობის დაკომპლექტების ჯანსაღი პრინციპის დამკვიდრებისა — თანამოაზრეთა ერთიანი გუნდის ჩამოყალიბებისა.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, აუცილებლად მიგვაჩნია:

1. დაიწყოს კონსულტაციები შიდასაპარლამენტო კონსტრუქციული უმრავლესობის ფორმირებისათვის. აღნიშნულ პროცესს უშუალოდ პარლამენტის თავმჯდომარემ უნდა უხელმძღვანელოს.

2. დაიწყო კონსულტაციები საპარლამენტო თბოზიციასთან ამ უკანასკნელისთვის სათანადო გარანტიების მიცემით (რეგლამენტის მეშვეობით), რაც იმეორდება, მნიშვნელოვნად შეანელებს არსებულ და მოსალოდნელ კონფრონტაციას.

3. უმრავლესობამ უნდა წარმოადგინოს პარლამენტის მუშაობის გრძელვადიანი პროგრამის პროექტი — სამართლებრივი სახელმწიფოს მშენებლობის საფუძვლებით, რაც უფრო გააზრებულს, გეგმაზომიერს და ეფექტიანს გახდის, კოლეგიის, კომისიების და მთლიანად, პარლამენტის საკანონმდებლო-რეფორმატორულ მოღვაწეობას.

თუკი სახელმწიფოს მეთაური უმრავლესობის ფორმირების საქმეში არ გადადგამს შემხვედრ ნაბიჯებს, არ გაააქტიურებს თანამშრომლობას, საუბარი რაიმე საპარლამენტო უმრავლესობაზე აზრს კარგავს და ჩვენ თავს შევიკავებთ მასში მონაწილეობისაგან. ამ შემთხვევაში ჩვენ ვიმოქმედებთ ფრაქციის გასამლიერებლად, როგორც რიცხობრივად, ასევე პოლიტიკურად, და შევეცდებით მაქსიმალურად გავატაროთ ჩვენი დამოუკიდებელი პოლიტიკა.

ჩვენ ზემოთ უკვე მოვახსენეთ, რომ საპარლამენტო უმრავლესობის შექმნის აუცილებლობა მთავრობის, მინისტრთა კაბინეტის ერთიანი გუნდის ჩამოყალიბებითაცაა განპირობებული. ასეთი პრინციპით ჩამოყალიბებული მთავრობა პასუხისმგებელი იქნება მის მიერ გატარებულ კურსზე. ამოქმედდება ურთიერთპასუხისმგებლობის მექანიზმი: ამომრჩეველი — პარლამენტი — საპარლამენტო უმრავლესობა — მთავრობა. დღეს კი ჩვენ სახეზე გვაქვს ჭრელი პოლიტიკური სპექტრის მქონე და ხელოვნურად დაბალანსებული ძალებისაგან შემდგარი პარლამენტის პირმშო — აღმასრულებელი ხელისუფლება, პირობითად მინისტრთა კაბინეტი, რომელიც მოძველებულ სტრუქტურებსა და ფუნქციებს უკავშირდება.

თავიდანვე აღვნიშნავდით, რომ ჩვენთვის მიუღებელია პოლიტიკურ ძალთა დაბალანსების მიზნით თბოზიციურად განწყობილი პარტიებისა და ფრაქციებისათვის მინისტრის პორტფელებისა და სხვა მნიშვნელოვანი თანამდებობების შეთავსების ხშირი პრაქტიკა, რაც, თავი რომ დავანებოთ საღ აზრს, არაბუნებრივი, არანორმალური და პოლიტიკური სამყაროსათვის უპრეცედენტოა. ეს პრაქტიკა ათამამებს ხელისუფლების მოწინააღმდეგე ძალებს, შლის ზღვარს უმრავლესობასა და უმცირესობას შორის, არ იძლევა ერთიანი პოლიტიკური კურსის შექმნისა და გატარების საშუალებას. ასეთი მიდგომის შედეგად წინ წამოწეულია პოლიტიკურ პასუხისმგებლობას მოკლებული დარგობრივი სპეციალისტები. მკვიდრდება და ვითარდება აზრი, რომ თითქოს მინისტრთა კაბინეტი და სამინისტროები სხვა არაფერია თუ არა სამეურნეო ინსტიტუტები. ჩვენ უნდა აღვუდგეთ წინ წარსულიდან მომდინარე ამ მახინჯ მიდგომას და ზემოთ აღნიშნული სუბიექტები საზოგადოების ცნობიერებაში უნდა დავამკვიდროთ როგორც უპირველესად პოლიტიკური ინსტიტუტები და თითოეულ მათგანს პროფესიონალი პოლიტიკოსი ჩავუყენოთ სათავეში. ეს გაზრდის ხელმძღვანელთა პირად პასუხისმგებლობას და ხელს შეუწყობს ჩამოყალიბდეს მთავრობაში პარლამენტის წინაშე ერთიანი პოლიტიკური პასუხისმგებლობის დამოკიდებულება. ამგვარი პასუხისმგებლობის გარეშე შეუძლებელია მომავალშიც პარლამენტსა და მთავრობას შორის ჯანსაღი თანამშრომლობის განვითარება.

ბუნებრივია, რომ როდესაც არ არსებობს თანამოაზრეთაგან შემდგარი და პასუხისმგებლობით აღჭურვილი ერთიანი გუნდი, შეუძლებელია ერთიანი სამოქმედო პროგრამის შექმნა და მისი რეალიზება. მართალია, არსებობს ასეთი დანიშნულების დოკუმენტი, მაგრამ იგი ორი მიზეზის გამო ვერ ასრულებს თავის მისიას. ჯერ ერთი, მის მიმართ არსებობს სერიოზული შენიშვნები და მეორეც, იგი აღმასრულებელი ხელისუფლების მიერ არ არის გააზრებული

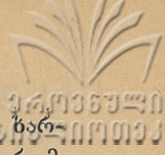
როგორც მოქმედებისათვის აუცილებელი, სავალდებულო ღებულება და ბუნებრივია არ ზორციელდება ცხოვრებაში. დოკუმენტს ეწოდება: „საქართველოს რესპუბლიკაში მაკროეკონომიკური სტაბილიზაციის და სისტემური ცვლილებების საშუალოვადიანი პროგრამა“.

ამ დოკუმენტთან დაკავშირებით თავს უფლებას მივცემთ ჩვენს შენიშვნებთან ერთად შემოგთავაზოთ საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მისიის ზოგიერთი დასკვნა („საქართველოს რესპუბლიკა“ 15.05.93 წ.). მისიამ აღნიშნა, რომ საქართველოს მთავრობის პოზიცია, დოკუმენტის მიხედვით, ექსპანსიური, საფინანსო პოლიტიკის მიმართ არ არის ქმედითი და ერთადერთ გამოსავლად მიიჩნია ხელმისაწვდომ დონემდე ხარჯების შემცირება, (ისინი არ დაეთანხმნენ მოსაზრებას, რომ „მინიმალური მოთხოვნების დონეზე“ ხარჯები არ შეიძლება შემცირდეს). მათ უარყოფითად შეაფასეს ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა, აღნიშნეს, რომ ეროვნული ბანკი არ უნდა ეცადოს ზეგავლენა მოახდინოს რესურსების განაწილებაზე მაკროეკონომიკურ დონეზე. მოითხოვეს უფრო რადიკალური სტრუქტურული რეფორმები, ეკონომიკური პროცესების მართვაში სახელმწიფოს როლის მკვეთრი შემცირება, საჭირო ღონისძიებების და მათი შესრულების ვადების დაკონკრეტება, პრივატიზების დაჩქარება.

ეკონომიკური ურთიერთობების მაკროეკონომიკური რეგულირების პარალელურად უნდა იქნას შემუშავებული და რეალიზებული ღონისძიებათა სისტემა, რომელიც ყოველმხრივ შეუწყობს ხელს მაკროეკონომიკური პროცესების განვითარებას. ყოველგვარი მაკროეკონომიკური მეთოდი შეიძლება ეფექტიანი აღმოჩნდეს მხოლოდ მაშინ, თუ გამოცოცხლებულია და ეფექტიანად მუშაობს მაკროეკონომიკა. საბაზრო ურთიერთობა, რომლისკენაც ამჟამად საქართველო მიისწრაფვის, ყალიბდება პირველ რიგში მაკროეკონომიკურ დონეზე, იქ არსებული მატერიალური, შრომითი და ფინანსური რესურსების ინტენსიური გამოყენების საფუძველზე. ამიტომ მაკროეკონომიკურ დონეზე რეგულირების მთელი აზრი და დანიშნულება მაკროეკონომიკის ნორმალური ფუნქციონირების პირობების შექმნას უნდა ემსახურებოდეს. ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, აღნიშნული პროგრამის მთავარ ნაკლად ნაკლებკორექტულობა და მისი მაკროეკონომიკური რეგულირების პრობლემებიდან მოწყვეტა უნდა ჩაითვალოს.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ეს დოკუმენტი, სრულყოფილიც რომ ყოფილიყო, მინისტრთა კაბინეტის დამოკიდებულება მისდამი, სიტყვასა და საქმეს შორის არსებული შეუსაბამობები, გადაულახავ წინააღმდეგობებად არის აღმართული მისი ცხოვრებაში გატარებისათვის. ხშირია, როდესაც აღმასრულებელი ხელისუფლება ღებულობს მართლაცდა ამ პროგრამის შესაბამის დადგენილებებს (მაგ., სახელმწიფო საჭიროებისთვის დაკვეთების, ინდივიდუალური დაგეგმვის და სხვა), მაგრამ მათ არ (ან ვერ) აზორციელებს, არის საპირისპირო ხასიათის შემთხვევებიც. განსაკუთრებით საგრძნობია ეს საბანკო-საკრედიტო და საფინანსო-საბიუჯეტო პოლიტიკის გატარებაში. თითქოს არც ერთი საპროგრამო მოთხოვნა ამ მიმართულებით საქართველოში არ ზორციელდება. ეს კი თავიდანვე გამორიცხავს მაკროეკონომიკური სტაბილიზაციის შესაძლებლობებს.

სტრატეგიული თვალსაზრისით საბიუჯეტო-საფინანსო პოლიტიკის ძირითადი მიმართულება უახლოეს პერიოდში ეკონომიკის სტაბილიზაციაა. კრიზისის დაძლევის ღონისძიებათა განხორციელება, ბიუჯეტის დეფიციტის მნიშვნელოვანი შემცირება ფინანსური რესურსების გამოყენების მკვეთრი ამალღება უნდა იყოს. პირველ რიგში მთავრობამ უნდა შეიმუშაოს ბიუჯეტის კონცეფცია და განახორციელოს ღონისძიებათა სისტემა რეალური ბიუჯეტის შედ-

გენის მიმართულებით. უნდა განისაზღვროს უდავოდ საჭირო გარდაუვალი ზარ-
ჯები და რეალურად მოსალოდნელი შემოსავლები (მიუხედავად იმისა, რომ
სინამდვილე მოითხოვს კომპრომისს, ბიუჯეტის ზარჯვა მთავრობის მიერ ყო-
ველთვის აღმატება მათთვის გამოყოფილ ლიმიტს. ამის საშუალებას სწი-
რად მათ ბიუჯეტის ძალზე მსხვილი მუხლები აძლევს. რას ემყარება ამ დროს
ფინანსთა სამინისტრო? ალბათ იმას, რომ მისთვის სასურველია, მსხვილი,
ბუნდოვანი და დაუკონკრეტებელი მუხლების არსებობით შეასრულოს „კეთი-
ლი ძიას“ როლი საბიუჯეტო დავალებების შესრულების დროს. შეუძლებელია
ეკონომიკური ფუნდამენტის შენება იმ ბიუჯეტის პირობებში, რომელიც ჩვენ
გვექონდა და როგორის წარმოდგენასაც აპირებს მომავალში ფინანსთა სამინის-
ტრო (დეფიციტი 80%-ზე მეტი. შიგა ერთობლივი პროდუქტი ნაკლებია ვიდ-
რე ბიუჯეტი). დღევანდელ ვითარებაში (2 კვარტალის დასასრულს) კი საქარ-
თველოს ეკონომიკის დაფინანსება ბიუჯეტის არარსებობის გამო ფაქტობრივად
უკანონოა. ჩვენი (პარლამენტის) ვალია მკაცრი კონტროლი გავუწიოთ საბიუ-
ჯეტო პოლიტიკას და განვსაზღვროთ ბიუჯეტის დეფიციტის დასაშვები
ზღვარი.

ბიუჯეტის საკითხს კიდევ უფრო ამძაფრებს უცხოელ ექსპერტთა დასკვნე-
ბი იმის შესახებ, რომ ასეთი დეფიციტის პირობებში დასავლეთი საქართველო-
სათვის კრედიტებს არ გასცემს და შესაბამისად ინვესტიციების იმედი ნუ
გვექნება.

უნდა აღინიშნოს, რომ აფხაზეთის კონფლიქტი მნიშვნელოვნად ამსუბუქებს
მთავრობის ასეთ პოლიტიკას, შესაბამისობას სიტყვას და საქმეს შორის. მაგ-
რამ ესეც არ გამოდგება გამართლებულ არგუმენტად. თუ აფხაზეთის კონფ-
ლიქტი ისეთი მასშტაბებით ეხება ჩვენს ეკონომიკას, რომ მისი რეფორმაც
შეუძლებელია, მაშინ მთავრობამ უნდა დაასაბუთოს ეს, გვერდზე გადადოს ზე-
მით დასახელებული უპერსპექტივო პროგრამა და შეიმუშავოს დღეისათვის
აუცილებელი ღონისძიებების პაკეტი, რომელიც ომის პირობებში ღირსეულად
წარმოჩენასთან ერთად ჩვენს სახელმწიფოს ნიადაგს მოუმზადებს მომავალში
რეფორმების წარმატებით ჩატარებისათვის.

ერთიანი სახელმწიფო-სამთავრობო პროგრამის არარსებობამ დალი და-
სვა ცალკეულ სამინისტროთა საქმიანობას. მაგალითისათვის მოვიყვანოთ ისეთ
მნიშვნელოვან პოლიტიკურ სტრუქტურას, როგორცაა საგარეო საქმეთა სამი-
ნისტრო. მის საქმიანობაში ნაკლებად იგრძნობა საქართველოს საგარეო პო-
ლიტიკის სტრატეგიულ საკითხებზე მუშაობა: არ არსებობს კონცეპტუალურ-
ანალიტიკური განყოფილება. (ან ასეთი ფუნქციის მატარებელი სტრუქტურა),
რის გამოც ფუნქციების დიდი ნაწილი დაყვანილია ოპერატიულ-ტექნიკურ საქ-
მიანობამდე. იგი თავის დონეზე ნაკლებ ინიციატივას იჩენს, არ მონაწილეობს
უმნიშვნელოვანეს საერთაშორისო ფორუმებში. ფუნქციათა ასეთმა არასწორმა
გაგებამ, ბუნებრივია, მოგვცა არასწორი საკადრო პოლიტიკა ამ მიმართულებით.
გაუგებარია დიპლომატიურ კორპუსებში, სხვადასხვა მოლაპარაკებებსა თუ სა-
ერთაშორისო ფორუმებში კადრებისა და წარმომადგენლების დაკომპლექტების
პრინციპები, სწირად ამ პირთა უფლებამოსილებანი.

როგორც ვხედავთ, უმაღლეს ეშელონებში შექმნილი სიტუაცია საკმაოდ
მძიმეა: საკანონმდებლო ვაკუუმი, სამთავრობო პროგრამის უქონლობა, ბიუჯე-
ტის არარსებობა. ასეთ პირობებში ყოველთვის სარგებლობდა და სარგებლობს
აპარატი ყველა დონეზე: დაწყებული სამინისტროების აპარატიდან და დამთავ-
რებული მინისტრთა კაბინეტის აპარატივით. ისინი ნაყოფიერ ნიადაგს ქმნიან
გარკვეული პოლიტიკური ძალებისა და ეკონომიკური კორუმპირებული ძალებ-

ბის შერწყმისა და ფინანსურ-პოლიტიკური ოლიგარქიების ჩამოყალიბებისათვის. ამავე დროს, მინისტრთა კაბინეტის აპარატი ძალზე ხშირად ძველი ინერციით სცილდება თავის უფლებამოსილებას და დებულებს თავის კომპეტენციის ფარგლებს გაცილებულ დადგენილებებსა და დებულებებს. ამ შემთხვევაში, სამწუხაროდ, აღნიშვნის ღირსია ის, რომ საპარლამენტო კომისიები აშკარად პასიურობენ და მათი კონტროლის მექანიზმები აშკარად არაქმედითუნარიანია. უნდა აღვნიშნოთ, რომ თუკი ჩვენთვის მიუღებელია მინისტრთა კაბინეტი-მინისტრი, ასევე მიუღებელია სახელმწიფოს მეთაურის აპარატის ამორფულობა, ინერტულობა, ფუნქციებისა და უფლებამოსილებების გაურკვეველობა. ჩვენი აზრით, სანამ ქვეყანაში ომია და ახალი მინისტრთა კაბინეტის ფორმირების ვადები გაურკვეველია, სახელმწიფოს მეთაურის აპარატმა უნდა შეასრულოს პოლიტიკური კოორდინატორის ფუნქცია აღმასრულებელსა და საკანონმდებლო ხელისუფლებას შორის.

ხშირად რაციონალურისაგან ძალზე შორსაა მმართველობითი სტრუქტურა და რიცხობრიობა: ადგილი აქვს მთელი რიგი საქმიანობის პარალელიზმებს (მეცნიერებათა აკადემია და მეცნიერებისა და ტექნიკის კომიტეტი, საგარეო ეკონომიკურ ურთიერთობათა კომიტეტი და ვაჭრობის და მატერიალური რესურსების სამინისტრო და სხვა). ეს სტრუქტურები სასწრაფოდ გადასახედი და შესაცვლელია.

პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ღრმა კრიზისს ქმნის ხელისუფლების დეფიციტი არა მარტო ხელისუფლების ცენტრალურ ორგანოში, არამედ პერიფერიებშიც. შიდაპოლიტიკური ფაქტორებიდან ალბათ არცერთი არ არის ისეთი ფეთქებადსაშიში, როგორც ადგილობრივი მმართველობის სისტემა. მიუხედავად ხელისუფლების მიერ უკანასკნელ პერიოდში გატარებული რიგი ღონისძიებებისა, ადგილობრივი მმართველობის სფეროში (სახელმწიფოს მეთაურის აპარატის რევიონების მართვის სამსახურის შექმნა; სახელმწიფოს მმართველობის ახალი სტრუქტურის — მერიის ჩამოყალიბება ქუთაისში, ფოთში, რუსთავში; საკადრო ცვლილებები თბილისის მერიაში და ამ ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოების ფუნქციონირება) ვერ უზრუნველყოფს სათანადო შიდაპოლიტიკური სტაბილიზაციის მიღწევას. შეიძლება ითქვას, რომ სახელმწიფოს მეთაურისათვის ამ კუთხით უფლებამოსილების გაზრდამ სასურველი შედეგი ვერ მოგვცა და დღის წესრიგში თავად მის მიერ დაისვა ადგილობრივი არჩევნების რაც შეიძლება უმოკლეს ვადაში ჩატარების საკითხი. რა გვაძლევს ამის თქმის უფლებას? ა) რაიონებში ხელისუფლების ქმედითუნარიანი წარმომადგენლობითი ადგილობრივი ორგანოების არარსებობა, რაც ერთი მხრივ, გამორიცხავს მოსახლეობის ფართო ფენების მონაწილეობას საზოგადოებრივი მმართველობის პროცესში, ხოლო მეორე მხრივ, იწვევს რაიონში არსებული პოლიტიკური პარტიებისა და საზოგადოებრივი ორგანიზაციების იზოლაციის დათრგუნვას და მათ აუცილებელ დაპირისპირებას სახელმწიფო მმართველობის ადგილობრივ ორგანოებთან; ბ) ერთგვარი პოლიტიკურ-სამართლებრივი ეკლექტიზმი ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოების შექმნის დროს, რომელიც ვერ ასახავს რაიონში რეალურად არსებულ ძალთა თანაფარდობას, რის გამოც ცენტრალური ხელისუფლების შესუსტების პირობებში ხშირად თვითონ გამოდის მადესტაბილიზებელის როლში.

ჩვენი აზრით, რეფორმა ამ კუთხით უნდა წარიმართოს ისე, რომ ადგილებზე შეიქმნას ძლიერი მმართველობითი ორგანოები, მტკიცე ხელისუფლების, სახელმწიფო აღმშენებლობისა და რეფორმების წარმატებით ჩატარების გარანტი. ამავე დროს, ცენტრალურ ხელისუფლებას უნდა ჰქონდეს გარანტიები (მე-

ქანიზმები) მათი საქმიანობის მაქსიმალური კონტროლისა (ადმინისტრაციები).

რა არის ზემოთ აღნიშნული პრობლემების მიზეზი, რა უშლის ხელს ორგანიზაციულ-მმართველობითი თვალსაზრისით რეფორმის განხორციელებას? უპირველეს ყოვლისა ის, რომ პარლამენტსა და მთავრობას შორის არ არის შეთანხმება (ორგანული კავშირი) სახელმწიფოებრივი აღმშენებლობისათვის, რეფორმებისათვის სამართლებრივი ბაზის შექმნისა და მისი განხორციელების საქმეში. დიდ როლს თამაშობს თვითონ მთავრობის დამოკიდებულება რეფორმებისადმი და მისი ინერტულობა საკანონმდებლო საქმიანობაში. გარდა იმისა, რომ მინისტრთა კაბინეტის მიერ შემოტანილი კანონპროექტები ძალზედ უსუსურია და ვერავითარ კრიტიკას ვერ უძლებს, მათი საკანონმდებლო ინიციატივის უფლება მარტო ამ კანონპროექტების შემოტანითა და მათი ბედის ანაბარად დატოვებით არ უნდა ამოიწურებოდეს. დღევანდელი აღმასრულებელი ხელისუფლება რეფორმისტული რომ იყოს, სტაბილიზაციისა და რეფორმების შესახებ მათ მიერ შემოთავაზებული დოკუმენტები მისთვის ნამდვილად ერთიანი სამოქმედო პროგრამა რომ ყოფილიყო, მაშინ ბუნებრივია საჭირო აღარ იქნებოდა რეფორმების შტაბის შექმნა, ხოლო თუკი მის არსებობას რაიმე გამართლება აქვს, მაშინ მისი დღევანდელი სტატუსი აშკარად არასაკმარისია ცხოვრებაში რეალური ღონისძიებების გატარებისათვის. ამიტომ ხსენებული შტაბი უნდა გაუქმდეს. მაგრამ აუცილებელია არსებობდეს სტრუქტურა — ქვეყანაში რეფორმების რეალურად წარმმართველი და მის მიმდინარეობაზე პასუხისმგებელი. სასურველია, რომ ეს იყოს თვითონ მთავრობა პრემიერის ან უშუალოდ სახელმწიფოს მეთაურის (და არა ფიქცია ჯოხის გადასატეხად, როგორც ეხლანდელი რეფორმების შესახებ) ხელმძღვანელობით. ზოგადი სქემა ასეთია: საპარლამენტო უმრავლესობა თავისი პოლიტიკური პრინციპებითა და პროგრამით, საკანონმდებლო გრძელვადიანი სამუშაო გეგმით; ამ უმრავლესობის მიერ ჩამოყალიბებული მისი პოლიტიკური პროგრამის მხარდამჭერი რეფორმისტული მთავრობა; ერთიანი გუნდი. ამ სქემაში რა თქმა უნდა დიდი და მნიშვნელოვანი როლი ეკისრება კონსტრუქციულ-საპარლამენტო უმცირესობას. ხოლო თუ უფრო მიზანშეწონილად რეფორმების შტაბის ცალკე არსებობას მიიჩნევს პარლამენტი და მთავრობა, მაშინ მისი რეალური სტატუსი უნდა გაიზარდოს და გადაწყვეტილებები სავალდებულო უნდა იყოს აღმასრულებელი ხელისუფლების ორგანოთათვის ნებისმიერ დონეზე. მისი საქმიანობის კონტროლს განხორციელებს სახელმწიფოს მეთაური.

დაბოლოს, ვითვალისწინებთ რა ზემოთ ჩამოთვლილი პრობლემების სიმწვავეს, მიგვაჩნია, რომ ვერანაირი ერთჯერადი აქტი ჩვენს ქვეყანას ამ ღრმა და გაჭიანურებული კრიზისიდან ვერ გამოიყვანს (თუნდაც მთავრობის გადადგომა ან ახალი საპარლამენტო არჩევნები). ამიტომ საჭიროა ყოველდღიური, პერმანენტული, მეთოდური მუშაობა, რათა:

1. გაუმჯობესდეს პარლამენტის მუშაობა, ჩამოყალიბდეს უმრავლესობა და უმცირესობა, განვითარდეს მათი კანონშემოქმედებითი საქმიანობა კონსტრუქციულ ნიადაგზე;

2. უმრავლესობამ დააკომპლექტოს მთავრობა;

3. შემუშავდეს ერთობლივი პოლიტიკა რეფორმებისა;

4. გარდაიქმნას მინისტრთა კაბინეტის აპარატი, დამუშავდეს მისი და სახელმწიფოს მეთაურის აპარატის დებულებები ორგანიზაციული სრულყოფის მიმართულებით.

ირმა სარშილაკი

საქართველოს ჩესპუბლიკის მთავრობის სამართლებრივი მდგომარეობის ზოგიერთი ასპექტი

საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობას მინისტრთა კაბინეტი ეწოდება, თუმცა მის შემადგენლობაში მინისტრებთან ერთად შედიან სახელმწიფო კომიტეტის თავმჯდომარეები და საინფორმაციო-სადაზვერუო სამსახურის უფროსი. საქართველოს მინისტრთა კაბინეტის სამართლებრივი მდგომარეობა განსაზღვრულია საქართველოს რესპუბლიკის 1992 წლის 22 დეკემბრის კანონით „საქართველოს რესპუბლიკის მინისტრთა კაბინეტის შესახებ“¹.

საქართველოს რესპუბლიკის აჟუამინდელი მინისტრთა კაბინეტის სამართლებრივი მდგომარეობა განსხვავებულია იმ მინისტრთა კაბინეტის სამართლებრივი მდგომარეობისაგან, რომელიც დადგენილია დემოკრატიული საქართველოს 1921 წლის 21 თებერვლის კონსტიტუციით. ამ კონსტიტუციის 67-ე და 68-ე მუხლებით საქართველოს მთავრობას ჰყავს თავმჯდომარე, რომელსაც ირჩევს პარლამენტი ერთი წლის ვადით, „ხოლო მთავრობის დანარჩენ წევრებს — მინისტრებს იწვევს მთავრობის თავმჯდომარე რესპუბლიკის იმ მოქალაქეთაგან, რომელთაც პარლამენტის არჩევნებში მონაწილეობის უფლება აქვთ“².

მამასადამე, დემოკრატიული საქართველოს მთავრობის შემადგენლობას მთლიანად აკომპლექტებდა მთავრობის თავმჯდომარე, რომელიც უფლებამოსილია „თუ საჭიროა გამოსცვალოს ცალკე მინისტრი ან გარდაქმნას მთელი კაბინეტი“ (მუხ. 73). დღეს პრემიერ-მინისტრს ამის უფლება არა აქვს. ეს უფლება გააჩნია სახელმწიფოს მეთაურს, ისიც მხოლოდ პარლამენტის დასტურით. კერძოდ, დასახელებული კანონით მინისტრთა კაბინეტის ხელმძღვანელს ანუ პრემიერ-მინისტრს საქართველოს სახელმწიფოს მეთაურის წარდგენით ნიშნავს საქართველოს პარლამენტი, ხოლო პრემიერ-მინისტრის მოადგილეებსა და მინისტრთა კაბინეტის სხვა წევრებს პრემიერ-მინისტრის წარდგენით ნიშნავს სახელმწიფოს მეთაური და ამტკიცებს საქართველოს პარლამენტით.

მიუხედავად იმისა, რომ სახელმწიფოს მეთაური ფაქტობრივად აკომპლექტებს საქართველოს მთავრობას, იგი შინც არ ხელმძღვანელობს მას, თუმცა საქართველოს კანონში სახელმწიფო ხელისუფლების შესახებ (მე-17 მუხლის

1 იხ. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1992 წლის 30 დეკემბერი.

2 იხ. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული (1918-1921 წწ.), საზოგადოება „ცოდნა“, თბ., 1990, ვვ. 468.

მე-5 პუნქტში) ჩაწერილია, რომ სახელმწიფოს მეთაური მეთაურობს საქართველოს მმართველობის ორგანოთა სისტემას³.

[საქართველოს სახელმწიფოს მეთაური რომ არ არის მმართველობის ცენტრალური ორგანოების მეთაური, იქიდანაც ჩანს, რომ იგი არ ხელმძღვანელობს მინისტრთა კაბინეტის სხდომებს, არ აუქმებს და არც აჩერებს მინისტრთა კაბინეტის აქტებს, არ შეუძლია მის შემადგენლობაში ცვლილებების შეტანა და სხვა.

ამასთან დაკავშირებით საინტერესო მოსაზრებებს გამოთქვამს პროფ. ვალერი ლორია. მისი აზრით ქვეყანაში შეიძლება არსებობდეს მონოცეფალური მმართველობა, როდესაც სახელმწიფოს მეთაური ხელმძღვანელობს მმართველობის მთელ სისტემას როგორც სამართლებრივი ზემოქმედების სახით, ისე ამ სისტემის შეცვლის თვალსაზრისითაც, ხოლო ბიცეფალურია მმართველობა, როდესაც სახელმწიფოს მეთაური ვერ ჩაერევა მთავრობის მუშაობაში, მასშავრც ცვლილებებს შეიტანს და ა. შ.⁴

საქართველოს სინამდვილეში სახელმწიფო მმართველობა არა თუ ბიცეფალურია, არამედ საერთოდ არაპრეზიდენტულია, სახელმწიფოს მეთაური არ სარგებლობს განსაკუთრებული უფლებამოსილებით მმართველობის ქვემდგომი რგოლების მიმართ. კიდევ მეტიც, სახელმწიფოს მეთაურს საქართველოს მოქმედი კანონმდებლობით შეუძლია მთავრობის ესა თუ ის წევრი დანიშნოს (გარდა პრემიერ-მინისტრისა) და სულაც არ წარუდგინოს პარლამენტს მისი კანდიდატურა დასამტკიცებლად ან პარლამენტისაგან დაუმტკიცებელი მინისტრი დატოვოს თავის თანამდებობაზე, რის გამოც ასეთი მინისტრი მაინც ყველა უფლებით ისარგებლებს, გარდა პარლამენტში სათათბირო ხმის მიცემის უფლებით მონაწილეობისა და ხელშეუხებლობისა. მაგრამ სახელმწიფოს დღევანდელი მეთაური ამას არ აკეთებს და ყველა შემთხვევაში, როდესაც პარლამენტი არ ამტკიცებს მთავრობის ამა თუ იმ წევრს, სახელმწიფოს მეთაური მას დაუყოვნებლივ ცვლის, რაც სახელმწიფო მმართველობის სტაბილურობას არ უწყობს ხელს.

აღმასრულებელი ხელისუფლების თავისებურება იმაშია, რომ იგი საჭიროებს ერთიან ხელმძღვანელობას, ერთპიროვნულ პასუხისმგებლობას მმართველობის მთელი სისტემის მუშაობისათვის. სხვაგვარად აღმასრულებელი ხელისუფლება იქსაქსება და საკანონმდებლო ხელისუფლების დანამატად იქცევა.

მართალია, საქართველოს რესპუბლიკის მინისტრთა კაბინეტის კანონში პირველსავე მუხლში ჩაწერილია, რომ მინისტრთა კაბინეტის კომპეტენციას მიკუთვნებულ საკითხებში ჩარევა დაუშვებელია, გარდა კანონით გათვალისწინებული შემთხვევებისა, მაგრამ ჩარევის კანონით გათვალისწინებული შემთხვევა იმდენად სერიოზულია, რომ აღმასრულებელი ხელისუფლების დამოუკიდებლობას ჩრდილი ეფინება. მხედველობაში გვაქვს საქართველოს რესპუბლიკის 1992 წლის 18 დეკემბრის კანონი „საქართველოს პარლამენტის მუდმივი კომისიების შესახებ“, რომლის მე-13 მუხლში ჩაწერილია, რომ თანამდებობის პირს, „რომელიც არ შეასრულებს კომისიის მოთხოვნას, კომისიის თავმჯდომარის წარდგინებით ამ პირის ხელმძღვანელისა თუ ზემდგომი ორგანოს მიერ შეიძლება დაედოს დისციპლინური სასჯელი თანამდებობიდან დათხოვნამდე კი“⁵.

³ იხ. ვაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1992 წლის 10 ნოემბერი.

⁴ იხ. ვ. ა. ლორია, საქართველოს რესპუბლიკის ადმინისტრაციული სამართალი, სახელმძღვანელო, თსუ, 1993, გვ. 120-121 (ხელნაწერი).

⁵ იხ. ვაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1992 წლის 12 იანვარი.

აქ აშკარად ჩანს მუდმივი კომისიების ჩარევა თანამდებობის პირების მუშაობაში, ვინაიდან მათი მოთხოვნა პირის დასჯის შესახებ გარდევლად უნდა შესრულდეს, თორემ თუ პირი დასასჯელია, ამას ზემდგომი თანამდებობის პირი შეასრულებდა კომისიის მოთხოვნის გარეშე. აქ სწორედ ისეთი შემთხვევებია, როდესაც ზემდგომი თანამდებობის პირი არ თვლის საჭიროდ ქვედგომი თანამდებობის პირის დასჯას, მაგრამ მუდმივი კომისია მაინც მოთხოვს ამას და მიაღწევს კიდევ, ვინაიდან დაუსჯელი ჯიუტი ზემდგომი თანამდებობის პირიც ვერ დარჩება. ეს წესი კი ეწინააღმდეგება ხელისუფლების დანაწილების პრინციპს ქვეყანაში, რომლის შესახებაც ჩაწერილია საქართველოს 1992 წლის 6 ნოემბრის კანონში „სახელმწიფო ხელისუფლების შესახებ“ (მუხ. მე-3).

საქართველოს რესპუბლიკის მინისტრთა კაბინეტი თავის საქმიანობაში ხელმძღვანელობს კანონიერების, საჯაროობის, კოლეგიურობის პრინციპებით. ეს პრინციპები მეტად მნიშვნელოვანი პრინციპებია, რომლებიც უზრუნველყოფენ მმართველობის უმაღლესი ორგანოს მუშაობის დემოკრატიულ ხასიათს.

აღნიშნული პრინციპებიდან ჩვენ შევჩერდებით კოლეგიურობის პრინციპზე, რომელიც წითელი ზოლივით გასდევს მინისტრთა კაბინეტის შესახებ დასახელებულ კანონს.

კოლეგიურობის პრინციპი საქართველოს მთავრობის მუშაობაში სხვა ფორმებთან ერთად ვლინდება მმართველობის აქტების მიღებაში.

როგორც „საქართველოს მინისტრთა კაბინეტის შესახებ“ კანონის მე-4 მუხლშია აღნიშნული, საქართველოს მთავრობა რესპუბლიკის კანონებისა და სხვა საკანონმდებლო აქტების, სახელმწიფოს მეთაურის ბრძანებულებებისა და განკარგულებების საფუძველზე და მათ შესასრულებლად გამოსცემს დადგენილებებს, ხოლო პრემიერ-მინისტრი განკარგულებებს. ამავე კანონის 30-ე მუხლის თანახმად მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილებანი, რომელთაც ნორმატიული ხასიათი აქვს, გამოიცემა დადგენილების სახით, ხოლო გადაწყვეტილებანი ოპერატიულ ან სხვა მიმდინარე საკითხებზე გამოიცემა პრემიერ-მინისტრის განკარგულების სახით. კანონის 26-ე მუხლი მიუთითებს, რომ საქართველოს რესპუბლიკის მინისტრთა კაბინეტის სხდომაზე გადაწყვეტილება მიიღება მინისტრთა კაბინეტის წევრთა ხმების უმრავლესობით, ხმების გაყოფის შემთხვევაში გადაწყვეტია პრემიერ-მინისტრის ხმა.

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარეობს, რომ საქართველოს მინისტრთა კაბინეტი გამოსცემს გადაწყვეტილებებს დადგენილებებისა და განკარგულებების სახით კოლეგიალურად, ვინაიდან კანონში არსად არ არის მითითება იმის შესახებ, რომ განკარგულება მიიღება ერთპიროვნულად. მაშასადამე, საქართველოს მინისტრთა კაბინეტი კოლეგიალურად მუშაობს და განკარგულებაც და დადგენილებაც კოლეგიულურად მიიღება, რომელთაც ხელს აწერს მხოლოდ პრემიერ-მინისტრი (ორთავე აქტს).

მთავრობის დადგენილებებისა და განკარგულებების მიღების წესში საქართველოს კანონმდებლობით განსხვავება არ არის, განსხვავებულია მხოლოდ მათი შინაარსი: დადგენილება ნორმატიული აქტია, ხოლო განკარგულება ინდივიდუალურია ოპერატიულ ან სხვა მიმდინარე საკითხებზე.

მთავრობის აქტების მიღების ასეთი კოლეგიალური წესი კიდევ უფრო მეტ კოლეგიალურობას ანიჭებს მინისტრთა კაბინეტის მუშაობას საქართველოში. ეს არის კოლეგიალურობის გამოვლინების უმაღლესი ფორმა სახელმწიფო მმართველობაში, როდესაც საკითხების ერთობლივად განხილვას, კოლექტიურად საკითხების გადაწყვეტას დიდი როლი ენიჭება.

მრავალი ქვეყნის კანონმდებლობითაც გათვალისწინებულია საკითხების კოლევიალური განხილვა მთავრობის წევრთა სხდომაზე, მაგრამ არსად არ არის გათვალისწინებული ერთპიროვნული მმართველობის აქტის მიღება კოლევიალური წესით. ზოგიერთ ქვეყანაში პრეზიდენტს შეუძლია ერთპიროვნულად გამოსცეს დეკრეტი თუ ორდონანსი მთავრობის სახელით რაც მთავრობის სხდომაზე წინასწარი მოლაპარაკებების შემდეგ ხდება.

ეს გამოწვეულია იმით, რომ საზღვარგარეთის დემოკრატიულ ქვეყნებში შემოღებულია ინდივიდუალური პასუხისმგებლობა როგორც პრემიერ-მინისტრისა, ისე ცალკეული მინისტრებისა, რომლებიც პასუხს არ აგებენ პრემიერ-მინისტრისა და მთელი მთავრობის მუშაობისათვის. ამიტომ აქ მინისტრთა კაბინეტის სხდომას რეკომენდაციული ხასიათი აქვს. იგი რჩევას აძლევს პრემიერ-მინისტრს, თუმცა ზოგიერთი დადგენილება კენჭისყრით მიიღება.

საქართველოში ერთგვარად შეცვლილია ეს წესი. სახელმწიფო ხელისუფლების შესახებ საქართველოს 1992 წლის 6 ნოემბრის კანონის 23-ე მუხლის თანახმად საქართველოს მინისტრთა კაბინეტი პასუხისმგებელია პარლამენტისა და სახელმწიფოს მეთაურის წინაშე და თავისი საქმიანობის შესახებ წელიწადში ორჯერ მაინც ან პარლამენტის მოთხოვნით ანგარიშს აბარებს პარლამენტს.

მართალია, ეს დებულება არ არის განმეორებული კანონში საქართველოს რესპუბლიკის მინისტრთა კაბინეტის შესახებ, მაგრამ ამ უკანასკნელის მე-2 მუხლში მითითებულია, რომ საქართველოს მინისტრთა კაბინეტი საქმიანობას წარმართავს „სახელმწიფო ხელისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონის შესაბამისად. მაშასადამე, კოლექტიური პასუხისმგებლობის პრინციპი ამ კანონშიც იგულისხმება.

ვფიქრობთ, სწორედ კოლექტიური პასუხისმგებლობის გამოა გათვალისწინებული მინისტრთა კაბინეტის აქტების კოლევიალური მიღების წესი. პრემიერ-მინისტრის ხელმოწერა ამ აქტებზე მხოლოდ გამოხატავს კოლექტიური აზრის დასტურს და მინისტრთა კაბინეტის სხდომის გარეშე პრემიერ-მინისტრს უფლება არა აქვს გამოსცეს ერთპიროვნული აქტი.

აქედან გამომდინარე ჩვენ უზუსტობად მიგვაჩნია „საქართველოს მინისტრთა კაბინეტის შესახებ“ კანონის 28-ე მუხლის დებულება იმის შესახებ, რომ პრემიერ-მინისტრი „წახალისებს საქართველოს მინისტრთა კაბინეტის წევრებს, მინისტრთა კაბინეტის სხვა საქვეუწყებო ორგანოთა თანამდებობის პირებს, დაადებს მათ დისციპლინურ სასჯელებს“ (ხაზგასმა ჩვენია).

ჯერ ერთი, კოლევიალური მუშაობისა და კოლექტიური პასუხისმგებლობის პრინციპიდან გამომდინარე, პრემიერ-მინისტრს არ უნდა ჰქონდეს უფლება დასაჯოს მთავრობის წევრები.

მეორეც, მთავრობის წევრებს არც ნიშნავს და არც ათავისუფლებს პრემიერ-მინისტრი, ხოლო საინფორმაციო-სადაზვერვო სამსახურის უფროსი, რომელიც საქართველოს მთავრობის შემაღველობაში შედის, პრემიერ-მინისტრის „ტოლფასოვანი“, იურიდიულად მისი თანასწორი თანამდებობის პირია, ვინაიდან ამ სამსახურის უფროსს თანამდებობაზე ნიშნავს საქართველოს პარლამენტი, ისევე როგორც პრემიერ-მინისტრს. ამიტომ სრულიად არალოგიკურია საქართველოს ამჟამინდელ პრემიერ-მინისტრს მიენიჭოს უფლება დასაჯოს მთავრობის წევრები.

დაბოლოს, საერთოდ უხერხულია მთავრობის წევრების დასჯაზე მითითება კანონში, ვინაიდან მთავრობის წევრები მაღალი რანგის პირებია და მათი გათანაბრება რომელიმე სამმართველოს უფროსთან ან განყოფილების გამგეს-

თან არ შეიძლება. მით უმეტეს, რომ მათ კანონით გარანტირებული აქვთ ხელშეუხებლობის უფლება (იხ. „მინისტრთა კაბინეტის შესახებ“ კანონის მუხ. 11).

თუ მინისტრი ან მთავრობის სხვა წევრი არ იმსახურებს მხარდაჭერას, მას შეიძლება უნდობლობა გამოეცხადოს და შეიცვალოს, ხოლო თუ იგი სისხლის სამართლის დანაშაულს სჩადის, რაც დისციპლინური პასუხისმგებლობის საზღვრებს სცილდება, მაშინ ამ საქმეში უნდა ჩაერიოს სასამართლო და საგამოძიებო ორგანოები.

„საქართველოს მინისტრთა კაბინეტის შესახებ“ კანონში კიდევ ერთი აქტის შესახებ არის მითითებული. ესაა საქართველოს მინისტრთა კაბინეტის პრეზიდიუმის გადაწყვეტილებები, ალბათ, საოქმო დადგენილებების სახით.

კანონის 27-ე მუხლის თანახმად სახელმწიფო მმართველობის სხვადასხვა საკითხის ოპერატიულად გადაწყვეტისათვის საქართველოს რესპუბლიკის მინისტრთა კაბინეტის მუდმივი ორგანოს სახით მოქმედებს მინისტრთა კაბინეტის პრეზიდიუმი, რომლის შემადგენლობაში შედიან პრემიერ-მინისტრი და მისი მოადგილეები, ხოლო მინისტრთა კაბინეტს შეუძლია პრეზიდიუმის შემადგენლობაში შეიყვანოს მინისტრთა კაბინეტის სხვა წევრები.

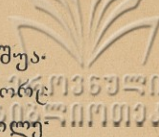
საკითხების ოპერატიულად გადაწყვეტის წესი ნასესხებია ძველი კანონმდებლობიდან, მაგრამ ეს წესი მეტად სერიოზული აღმოჩნდა ჩვენი რესპუბლიკის სინამდვილისათვის. აღნიშნული კანონის თანახმად საქართველოს მინისტრთა კაბინეტის პრეზიდიუმი ნიშნავს და ათავისუფლებს საქართველოს დეპარტამენტებისა და მათთან გათანაბრებულ სახელმწიფო კორპორაციათა, მინისტრთა კაბინეტის სხვა საქვეუწყებო ორგანოთა ხელმძღვანელებს და მათ მოადგილეებს, ნიშნავს და თანამდებობიდან ათავისუფლებს მინისტრთა კაბინეტის აპარატის საქმეთა მმართველს და ამ აპარატის ძირითად ქვედანაყოფთა ხელმძღვანელებს, მოითხოვს ანგარიშებს ყველა მინისტრის, კომიტეტის თავჯდომარისა და საქვეუწყებო ორგანოს ხელმძღვანელისაგან და სხვ.

როგორც ვხედავთ, საქართველოს მინისტრთა კაბინეტის/პრეზიდიუმს საკმაოდ დიდი უფლებები აქვს. იგი, მართალია, ვერ ცვლის მინისტრთა კაბინეტს, მაგრამ ასრულებს მნიშვნელოვან სახელმწიფოებრივ საქმიანობას.

ამასთან დაკავშირებით ყოფილი საბჭოთა კავშირის ლიტერატურაში გამოთქმულია არა ერთი მოსაზრება მინისტრთა კაბინეტის პრეზიდიუმის სამართლებრივი მდგომარეობის შესახებ. ზოგი ავტორი მთავრობის პრეზიდიუმს მიიჩნევდა მცირე მინისტრთა საბჭოდ, სხვები კი წინააღმდეგი იყვნენ ამ მოსაზრებისა. მოსკოველი მეცნიერი ი. შ. მუკსინოვი პირდაპირ მიუთითებდა, რომ მინისტრთა საბჭოს პრეზიდიუმს არ უნდა ჰქონდეს უფლება გამოსცეს აქტები მინისტრთა საბჭოს სახელით და სავალდებულოდ იქცეს ისინი ქვემდგომი ორგანოებისათვის⁶.

საბჭოთა ხელისუფლების პერიოდში მთავრობასთან იქმნებოდა პრეზიდიუმი სახალხო მეურნეობის ხელმძღვანელობის უზრუნველყოფასთან დაკავშირებული საკითხებისა და სახელმწიფო მართვის სხვა საკითხების გადასაწყვეტად (იხ. საქართველოს სსრ კონსტიტუციის მუხ. 126). პრაქტიკაში ეს დებულება სრულიად გაუგებარი იყო და იწვევდა მთავრობის შეცვლას მინისტრთა საბჭოს პრეზიდიუმით. ამ უკანასკნელის დადგენილებები ეგზავნებოდათ ქვემდგომ უწყებებს და ორგანიზაციებს, რომლებსაც პასუხს თხოვდნენ მათი შეუსრულებლობისათვის.

⁶ И. Ш. Муksинов, Совет Министров Союзной Республики, издательство «Юридическая литература», 1969 г.

შემდეგში მინისტრთა საბჭოში ეს რგოლი გაუქმდა და მთავრობა უშუალოდ წყვეტდა ყველა საკითხს, რაც მისი ქვემდებარე იყო, მაგრამ, როგორც ჩანს, ყოველდღიური ოპერატიული ხელმძღვანელობისათვის მართლაც აუცილებელია მთავრობაში ჩამოყალიბდეს რაღაც რგოლი, რომელიც უზრუნველყოს მთავრობის ნორმალურ მუშაობას. კერძოდ, მინისტრთა კაბინეტის პრეზიდიუმს უნდა ევალებოდეს მინისტრთა კაბინეტის სხდომისათვის მასალების მომზადება, დადგენილებების პროექტების შედგენა და სხვა.

რაც შეეხება მინისტრთა კაბინეტის პრეზიდიუმის საკონტროლო ფუნქციებს და მით უმეტეს მმართველობის ორგანოების შექმნას და მათში თანამდებობის პირთა დანიშვნას, ეს საკითხი მინისტრთა კაბინეტის კომპეტენციაში უნდა შედიოდეს, ხოლო პრეზიდიუმი უნდა ამზადებდეს საკითხს მთავრობაში განსახილველად.

„საქართველოს რესპუბლიკის მინისტრთა კაბინეტის შესახებ“ კანონის 26-ე მუხლის თანახმად საქართველოს მთავრობის სხდომები მოიწვევა საჭიროების მიხედვით, მაგრამ სამ თვეში ერთხელ მაინც. აქედან გამომდინარე, მინისტრთა კაბინეტის პრეზიდიუმს დიდი ლოდინი არ დასჭირდება მომზადებული მასალების გასატანად მინისტრთა კაბინეტის სხდომაზე.

ასეთი მოთხოვნა უკავშირდება კოლეგიალობის სპრინციპსაც საქართველოს მთავრობის მუშაობაში. რაკი საქართველოს მინისტრთა კაბინეტი კოლეგიალურად წყვეტს თავისი კომპეტენციის ყველა საკითხს და თვით პრემიერ-მინისტრის აქტიც კი კოლეგიალურად მიიღება მთავრობის სხდომაზე, არამიზანშეწონილია მინისტრთა კაბინეტის პრეზიდიუმმა გამოსცეს აქტები, რომელთაც ნორმატიული ხასიათი ან სხვა სამართლებრივი შედეგები მოჰყვება.

დაბოლოს, უნდა აღვნიშნოთ პრემიერ-მინისტრის მოადგილეების უფლებრივ სტატუსზე. აღნიშნული კანონმდებლობით ამ პირებს რაიმე აქტების გამოცემის უფლება თითქოს არა აქვთ, ვინაიდან არსად კანონში არაა ნათქვამი თუ რა აქტის გამოცემა შეუძლია პრემიერ-მინისტრის მოადგილეს.

პრეზიდენტული მმართველობის დროს საქართველოში პრემიერ-მინისტრის მოადგილე გამოსცემდა მითითებებს, რომელთაც სამართლებრივი მნიშვნელობა ენიჭებოდათ.

დღეს საქართველოს პრემიერ-მინისტრის მოადგილეები, მოვალეობათა განაწილების შესაბამისად, კოორდინაციას უწევენ და აკონტროლებენ სამინისტროთა, კომიტეტების, მინისტრთა კაბინეტის სხვა საქვეუწყებო ორგანოთა მუშაობას, აძლევენ ოპერატიულ მითითებებს მინისტრთა კაბინეტის დადგენილებათა და პრემიერ-მინისტრის განკარგულებათა შესრულების უზრუნველსაყოფად და მათი საქმიანობის სხვა საკითხებზე. ისინი წინასწარ განიხილავენ საქართველოს მინისტრთა კაბინეტში შესატან წინადადებებს, დადგენილებათა და განკარგულებათა პროექტებს (კანონის მუხ. 29-ე).

როგორც ვხედავთ, პრემიერ-მინისტრის მოადგილეებს საკმაოდ საპასუხისმგებლო საქმიანობა ეკისრებათ. ბუნებრივია, მათ უნდა შეეძლოთ მმართველობის რომელიმე აქტის გამოცემა, თუკი მინისტრი გამოსცემს ბრძანებებსა და ინსტრუქციებს, პრემიერ-მინისტრის მოადგილე რაღაც განსხვავებულ აქტს უნდა გამოსცემდეს. ასეთ აქტებს შეიძლება კვლავ მითითებები ეწოდოს.

მმართველობის ყველა აქტის სახელწოდება პირობითია, მთავარია მათი შინაარსი და იურიდიული ბუნება. ამიტომ პრემიერ-მინისტრის მოადგილის აქტს მითითება დაერქმევა თუ სხვა სახელი, არსებითი მნიშვნელობა არა აქვს. მთავარია გამოიკვეთოს მისი სამართლებრივი ბუნება სხვა აქტებისაგან განსხვავებით.

მოქალაქეობის სწავლა და საერთაშორისო საპარტიალო

მოსახლეობის უფლებრივი მდგომარეობის განსაზღვრა ყოველი სახელმწიფოს სუვერენული უფლებაა, რადგანაც ეს საკითხი შინასახელმწიფოებრივ კომპეტენციაში ერთ-ერთი ძირითადია. რასაკვირველია მოსახლეობის ყველა კატეგორიის უფლება-მოვალეობათა შინაარსი და მოცულობა მჭიდროდაა დაკავშირებული ქვეყნების სოციალურ-პოლიტიკური წყობის ხასიათთან, სახელმწიფოს ეკონომიკური და პოლიტიკური განვითარების დონესთან.

მაგრამ, მიუხედავად იმისა, რომ მოსახლეობის უფლებრივი მდგომარეობის მოწესრიგების პრობლემა შინასახელმწიფოებრივი სამართლის კომპეტენციაშია შედის, სახელმწიფოთაშორისი ურთიერთობის პრაქტიკამ შეიმუშავა მთელი რიგი საერთაშორისო-სამართლებრივი ნორმები, რომლებიც სხვადასხვა კატეგორიებს ეხებიან. ეს ბუნებრივიცაა, რადგანაც საერთაშორისო ასპარეზზე მოქმედ სახელმწიფოთა ეკონომიკური, პოლიტიკური, კულტურული და სხვა ურთიერთობანი ისე მჭიდროდაა დაკავშირებული მოსახლეობასთან, რომ დღეს შეუძლებელია ზოგიერთი საკითხის ცალმხრივად გადაწყვეტა.

მოქალაქეობა სახელმწიფოებრივი მოვლენაა. იგი გულისხმობს სახელმწიფოსთან ფიზიკური პირის სამართლებრივ კავშირს, რომელიც:

- ა) წესდება მოცემული სახელმწიფოს მიერ;
- ბ) ხასიათდება მხარეთა ურთიერთობის სიმტკიცით;
- გ) შეიცავს სახელმწიფოსა და პირის უფლებებსა და მოვალეობებს.

ამ ურთიერთობის სიმტკიცე გამოიხატება იმაში, რომ მოქალაქე ინარჩუნებს კავშირს თავის სახელმწიფოს მიერ — კონსტიტუციით, სპეციალური კანონებით და სხვა.

მოქალაქეობის შექმნის რამდენიმე წესი არსებობს:

- I. საერთო წესი:
 1. დაბადება;
 2. ნატურალიზაცია;
- II. გამონაკლისი შემთხვევები:
 1. ტერიტორიული ცვლილებები;
 2. რეპატრაცია;
 3. ოპტაცია.

მოქალაქეობის შექმნის ჩვეულებრივ წესად „დაბადების პრინციპი“ არსებობს. სახელმწიფოთა უმრავლესობა „სისხლის უფლებას“ იყენებს, ე. ი. ახალშობილს, რომელ სახელმწიფოს ტერიტორიაზეც უნდა იყოს შობილი, მოქალაქეობა ენიჭება მისი მშობლების მოქალაქეობის გათვალისწინებით (ამ პრინციპს ეყრდნობა ავსტრიის, ნორვეგიის, ფინეთის, გერმანიის კანონმდებლობა). გამოიყენება „ნიადაგის პრინციპი“ — ახალშობილს მოქალაქეობა მიენიჭება დაბადე-

ბის ადგილის მიხედვით, მიუხედავად მშობლების მოქალაქეობისა. მაგალითად, ბრაზილიის ტერიტორიაზე შობილი ბავშვი იქნეს ბრაზილიის მოქალაქეობას, მიუხედავად მისი მშობლების მოქალაქეობისა. ამავე დროს, საზღვარგარეთ მყოფი ბრაზილიელების მიერ შობილი ბავშვი ბრაზილიისათვის უცხოელია.

რიგი ქვეყნებისა (აშშ, ინგლისი, ინდოეთი) ორივე პრინციპს ხმარობს.

მოქალაქეობის შექმნის მეორე საშუალებას ნატურალიზაცია წარმოადგენს. ე. ი. ფიზიკური პირისათვის მოქალაქეობის მინიჭება მოცემულ სახელმწიფოს კომპეტენტური ორგანოების მიერ ამ პირის პირადი თხოვნისა ან თანხმობის საფუძველზე.

ამგვარად, ნატურალიზაცია მჭიდროდაა დაკავშირებული ფიზიკური პირის ნების გამოძღვანებასთან და მოქალაქეობის შეცვლის ძირითადი საშუალებაა.

ნატურალიზაციისათვის საჭირო ცნებები განისაზღვრება თვით სახელმწიფოს მიერ. ძირითადი მოთხოვნები შემდეგია:

1. მოცემულ სახელმწიფოში ცხოვრების გარკვეული ვადა;
2. სახელმწიფოს ორგანოებში ან მის შეიარაღებულ ძალებში სამსახური;
3. ენის ცოდნა;
4. ადგილობრივ მოქალაქესთან დაქორწინება;
5. სახელმწიფოსათვის სამსახურის გაწევა.

ნატურალიზაციისათვის სახელმწიფოები ერთდროულად რამდენიმე მოთხოვნას აყენებენ. მაგალითად, აშშ-ში შემოღებულია შემდეგი წესები:

1. წინასწარი განცხადება, რისთვისაც განმცხადებელს უნდა შეუსრულდეს 18 წელი;

2. ორწლიანი საგამოცდო ვადა;

3. საბოლოო განცხადება, რისთვისაც განმცხადებელი უნდა ა) ცხოვრობდეს აშშ-ში არანაკლებ ხუთი წელი; ბ) იცოდეს ინგლისური ენა; გ) მიეკუთვნებოდეს ევროპულ, აფრიკულ ან დასავლეთ ნახევარსფეროს ერთ-ერთ რასას;

4. განმცხადებელმა უნდა აღნიშნოს, რომ იგი აპირებს აშშ-ში საბოლოოდ დაბინავებას.

საფრანგეთის კანონმდებლობა ბინადრობის ხუთწლიანი ცენზის გარდა მოითხოვს „კარგ ყოფაქცევასა და საარსებო სახსრების არსებობას“.

ინგლისში ნატურალიზაციისათვის საჭიროა „კარგი ხნეობის“ მქონეს რეპუტაცია.

ნატურალიზაციის საბოლოო გაფორმება ეკისრება სახელმწიფო ხელისუფლების (ინგლისი) ან სასამართლო (აშშ) ორგანოებს.

ნატურალიზაციისაგან განსხვავებენ ოპტაციასა და ტრანსფერტს, რომლებიც მჭიდროდაა დაკავშირებული ტერიტორიულ ცვლილებებთან. ოპტაციის დროს ერთი სახელმწიფოს მფლობელობიდან მეორე სახელმწიფოს მფლობელობაში გარდამავალ ტერიტორიაზე მცხოვრებ პირს ენიჭება უფლება თვითონ აირჩიოს ორი მოქალაქეობიდან ერთ-ერთი იმ პირობით, რომ ახალი მოქალაქეობის არჩევის შემთხვევაში იგი უნდა დასახლდეს იმ ქვეყანაში, რომლის მოქალაქეობაც მან აირჩია.

ტრანსფერტი ნიშნავს მოქალაქეობის ავტომატურ შეცვლას პირის ნებასურვილის გაუთვალისწინებლად. ამ შემთხვევაში პირის ბედი განუყოფელია გადასაცემი ტერიტორიისაგან.

ოპტაციის ან ტრანსფერტის გაფორმება, ნატურალიზაციისაგან განსხვავებით, ხდება უფრო იოლად, ხელშეკრულების ან სპეციალური კანონის საფუძველზე.

შედარებით იშვიათად გვხვდება ე. წ. რეინტეგრაცია და მოქალაქეობის ბო-

მება. რეინტეგრაციის დროს საზღვარგარეთ მცხოვრები პირები ბრუნდებიან თავის ქვეყანაში, რომლის მოქალაქენი ისინი ოდესღაც იყვნენ. როგორც წესი, ამ შემთხვევაში მოქალაქეობის შექმნის გააღვილებული წესი მოქმედებს.

უცხოელთათვის მოქალაქეობის ბოძების შემთხვევები იშვიათი მოვლენაა. ამ წესებმა ჯერ კიდევ XVIII საუკუნის დამდეგს მოიკიდა ფეხი. გვხვდება იგაღვსაც გამოჩენილი ადამიანისათვის საპატიო მოქალაქეობის მინიჭების სახით.

მოქალაქეობის დაკარგვის შემთხვევები ორ ძირითად ჯგუფად შეიძლება დავეყოთ. პირველს მიეკუთვნება ყველა ის შემთხვევა, რომელიც ნატურალიზაციასთან, ოპტაციასა და ქორწინებასთან არის დაკავშირებული. მეორე ჯგუფს კი მიეკუთვნება შემთხვევები, როდესაც მოქალაქეობა ჩამოერთმევა კომპეტენტური ორგანოების მიერ. ასეთ ორგანოებად სასამართლო ან სათანადო ხელისუფლების ორგანო გვევლინება. ეს აქტი დასჯის ერთ-ერთ სახეობას წარმოადგენს.

სხვადასხვა სახელმწიფოში მოქალაქეობის შექმნისა და დაკარგვის განსხვავებული წესების არსებობის შედეგად გვხვდება პირები, რომელთაც ერთის ნაცვლად ორი მოქალაქეობა (ბიტაპრიზმი) გააჩნიათ.

ჩვენ უკვე ვიცით, რა მიზეზები განაპირობებენ ასეთ მოვლენას, მაგალითად ბავშვი დაიბადა ქვეყანაში, სადაც მოქმედებს „ნიადავის პრინციპი“ (მაგ. ჩილე), ხოლო მისი მშობლების ქვეყანაში ბატონობს „სისხლის პრინციპი“ (მაგ. საფრანგეთი). ამჯერად შევეხებით ამ მოვლენის იურიდიულ შედეგებს, რადგანაც ბიტაპრიზმის დროს ორივე სახელმწიფო კონკრეტულ პირს თავის მოქალაქედ თვლის, ყოველი მათგანი უფლებამოსილია მოსთხოვოს პირს გარკვეული მოვალეობის შესრულება (მაგალითად, სამხედრო სამსახური).

არ არსებობს ბიტაპრიზმის მომწესრიგებელი რაიმე ერთიანი სამართლებრივი ნორმა, მაგრამ სახელმწიფოთა პრაქტიკამ მაინც შექმნა გარკვეული წესი—ყოველი ბიტაპრიდი, უპირველეს ყოვლისა, პასუხისმგებელია იმ სახელმწიფოს წინაშე, სადაც ის იმყოფება, ცხოვრობს. მესამე სახელმწიფოში ყოფნის დროს მოქალაქეობის საკითხი დამოკიდებულია ამ მესამე სახელმწიფოს არჩევაზე. აღსანიშნავია, რომ გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის საერთაშორისო სასამართლოს სტატუსის მე-3 მუხლის თანახმად ბიტაპრიდი ითვლება იმ სახელმწიფოს მოქალაქედ, „სადაც ის სარგებლობდა თავისი სამოქალაქო და პოლიტიკურა უფლებებით“. იგივე პრინციპი შეტანილია დებულებაში საერთაშორისო სამართლის კომისიის შესახებ. ეს ე. წ. „ეფექტური მოქალაქეობის“ კრიტერიუმი შეიძლება საერთაშორისო სამართლის საყოველთაო ნორმად ჩაითვალოს.

მაგრამ სახელმწიფოები მაინც ცდილობენ უფრო კონკრეტულად გადაწყვიტონ ბიტაპრიზმის პრობლემა, რისთვისაც სულ უფრო ხშირად მიმართავენ ორმხრივ შეთანხმებებს.

მოქალაქეობის უქონლობა (აპატრიზმი) წარმოიშობა იმ შემთხვევაში, როდესაც პირი კარგავს ძველ მოქალაქეობას, ხოლო ახალს არ იძენს. მაგალითად, აშშ-ში მყოფმა უცხოელმა უარი განაცხადა თავისი ქვეყნის მოქალაქეობაზე, მაგრამ ადგილობრივი სახელმწიფოს მოქალაქეობის მიღებისათვის ჯერ კიდევ ხუთი წელია საჭირო. ბუნებრივია, ამ პერიოდის განმავლობაში იგი მოქალაქეობის არმქონე პირად ჩაითვლება. ეს ვადა შეიძლება უფრო გადიდდეს, თუ აშშ-ის ხელისუფლება საერთოდ უარს იტყვის ნატურალიზაციის უფლების მინიჭებაზე.

აპატრიდები შეზღუდული არიან თავიანთ უფლებებში და უფლება არა აქვთ მიმართონ რომელიმე სახელმწიფოს დიპლომატიური დაცვისათვის.

სასამართლო რეფორმა და კონსტიტუციის ახალი რედაქციის შემუშავება ცოტაოდენი ხნის წინ ჯერ კიდევ განუსაზღვრელი დროის პერსპექტივად აღიქმებოდა. დღეს უკვე აშკარა გახდა, რომ პირისპირ ვიწყოფებით მათი რეალური განხორციელების ზღურბლთან.

თუ რაოდენ მნიშვნელოვანი ნაბიჯები გადაიდგა ამ მიმართულებით და რა სტადიაზე იმყოფება შესაბამისი გზების ძიება, ეს კარგად უწყობს დაინტერესებულმა მკითხველმა. ვინ იცის, კიდევ რამდენ ხანს გასტანს ან რით დაგვირგვინდება ეს უაღრესად რთული და საპასუხისმგებლო პროცესი. მაგრამ ერთი რამ ცხადია: იგი უნდა წარიმართოს როგორც საკუთრივ ქართული, ისე უცხოური და, უფრო ფართოდ — ზოგადსაკაცობრიო გამოცდილების მაქსიმალური გათვალისწინებით. სხვანაირად თვით ყველაზე უფრო რადიკალური და, თუ გნებავთ, პროგრესული რეფორმაც კი, შესაძლოა, იმთავითვე მკვდრადშობილი ან არასიცოცხლისუნარიანი აღმოჩნდეს.

ამ თვალთახედვით განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს უკანასკნელ წლებში ჩამოყალიბებული ტენდენციები, რომლებმაც ყველაზე მეტად საერთაშორისო კონფერენციათა რეზოლუციებსა თუ რეკომენდაციებში ჰპოვეს გამოხატულება.

ჩვენი ყურნალის დღევანდელ ნომერში მკითხველს ვთავაზობთ 1991 წლის ნოემბერ-დეკემბერში იტალიის ქალაქ სირაკუზაში გამართულ ერთ-ერთი ასეთი კონფერენციის რეკომენდაციებს, რომელთა მხედველობაში მიღება უთუოდ საინტერესო და სასარგებლო იქნება კონსტიტუციური და სასამართლო რეფორმის შესაფერისად.

სასამართლო რეფორმა და კონსტიტუციის ახალი რედაქცია

მართლმსაჯულების დამოუკიდებლობა

საერთაშორისო კონფერენცია — „ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპა-სა და საბჭოთა კავშირში სისხლის სამართლის მართლმსაჯულების განხორციელებისას ადამიანის უფლებათა დაცვის შესახებ“ — საზეიმოდ აცხადებს თავის ერთგულებას მართლმსაჯულების დამოუკიდებლობის ძირითადი პრინციპისადმი (იხ. გაეროს VII კონფერენცია; ვენა, 26 აგვისტო) 6 სექტემბერი, 1985 წ. და გენერალური ასსამბლეის რეზოლუცია 40/146, 13 დეკემბერი, 1985 წ.) და მართლმსაჯულების დამოუკიდებლობის ქმედითი განხორციელებისათვის საჭირო ძირითადი პრინციპებისადმი (მიღებული ECOSOC-ის მიერ, 1989 წლის 24 მაისის რეზოლუციით 1989 (60) და გაეროს მიერ).

კონფერენცია აცხადებს, რომ ყველა ეს უნივერსალური პრინციპი, რომელიც ეხება მართლმსაჯულების დამოუკიდებლობას, სამართლებრივი სახელმწიფოს შემადგენელი ნაწილია და ადამიანთა უფლებების უზრუნველყოფას ემსახურება.

მას შემდეგ, რაც ამ თემაზე განიხილეს ძირითადი და ნაციონალური მოხსენებები, კონფერენცია იმას დაემყარა, რომ საჭიროა გადაისინჯოს საკანონმდებლო და კონსტიტუციური წყობა როგორც ცენტრალურ და აღმოსავლეთ

ევროპის ქვეყნებში, ისე საბჭოთა კავშირში, რათა შეიქმნას ხელისუფლების დემოკრატიული სტრუქტურები ადამიანის უფლებათა დაცვის უზრუნველსაყოფად. მართლმსაჯულების რეფორმები, რომლებიც უკვე დაიწყო გარკვეულ ქვეყნებში, ანდა, მომზადების სტადიაშია სხვა ქვეყანაში, ამ ფუნდამენტური ცვლილებების შემადგენელი ნაწილია. კანონმდებლობა, რომელიც უკვე მიღებულია, უზრუნველყოფს მართლმსაჯულების დამოუკიდებლობას იმ ზომით, რაც შეესაბამება და ზოგან აღემატება კიდევ საერთაშორისო ნორმების მოთხოვნებს. ზოგიერთი ქვეყნის კანონმდებლობა ჯერ კიდევ ვერ აღწევს ამ დონეს და საჭიროებს შემდგომ განვითარებას. სხვა კანონმდებლობანი უნდა შეესაბამებოდნენ გაეროს დეკლარაციების უნივერსალურ პრინციპებს.

საამისოდ კონფერენციას მიაჩნია, რომ გათვალისწინებულ უნდა იქნეს შემდეგი რეკომენდაციები:

1. მართლმსაჯულების განხორციელების გარანტიების შესახებ

ა) მოსამართლენი უნდა დაინიშნონ ან არჩეული იქნენ განუსაზღვრელი ვადით ან საპენსიო ასაკამდე და მათი გადაყენება უნდა შეიძლებოდეს მხოლოდ სამსახურებრივი უუნარობისა ან შეუფერებელი საქციელის გამო. ყველა შემთხვევაში ეს უნდა მოხდეს იურიდიული, დისციპლინური ან კვაზი-იურიდიული პროცედურით, რომლებიც უზრუნველყოფენ მათ დაცვას ყველა მოქალაქისათვის მინიჭებული თანაბარი უფლებით;

ბ) მოსამართლეთა დაწყებითი და შემდგომი კვალიფიკაციის ამაღლება (წვრთნა) უნდა უმჯობესდებოდეს სისტემატურად, რეგულარულად და საფუძვლიანად, ისე, რომ შეძლონ მათ წინაშე წამოჭრილი ახალი ამოცანების შესრულება.

გ) მათი პროფესიის მომწესრიგებელი ეთიკური წესების შესაბამისად, მოსამართლეები პასუხს აგებენ თავიანთი პროფესიული შეცდომებისა ან ისეთი ქცევისათვის, რომლებიც შეუთავსებელია მოსამართლის დანიშნულებასთან. პასუხისმგებლობა უნდა განისაზღვროს მხოლოდ იმ პროცედურის შესაბამისად, რომელიც ითვალისწინებს პატივისცემას კანონის ზოგადი პრინციპებისადმი (განსაკუთრებით — პერსონალური პასუხისმგებლობის პრინციპისადმი). ამრიგად, არ შეიძლება ბრალდება ან დისციპლინურ პასუხისმგებაში მიცემა მოსამართლეებისა, რომლებიც მსახურობდნენ კომუნისტური რეჟიმის დროს, გარდა იმ შემთხვევებისა, როცა ჩადენილია სისხლისსამართლებრივი ან დისციპლინური დარღვევები, რომლებიც განსაზღვრულია კანონით, სამართლის პრინციპების შესაბამისად.

საკითხი იმის თაობაზე, თუ რომელ მოსამართლეს შეუძლია თავისი ფუნქციების შესრულების გაგრძელება, გადაწყდება მხოლოდ ამ პრინციპებისა და ობიექტური კრიტერიუმების მიხედვით, რომლებიც განსაზღვრავს პროფესიულ უნარ-ჩვევებს და მორალურ სტანდარტებს, რასაც მართლმსაჯულება მოითხოვს.

ამ კონტექსტში კონფერენცია აღნიშნავს, რომ ზოგიერთ ქვეყანაში მოქმედებს განსაკუთრებული მოთხოვნები მართლმსაჯულების სფეროში საქმიანობისათვის და ეს მოთხოვნები უფრო მკაცრია, ვიდრე ჩვეულებრივ, საზოგადოებრივ სფეროში;

დ) მართლმსაჯულების ფუნქციასთან დაკავშირებით მოსამართლეთა საქმიანობაში პოლიტიკური ან ადმინისტრაციული ორგანოების ყველანაირი —

პირდაპირი ან არაპირდაპირი ჩარევა (საქმეების განაწილების, კონკრეტულ საქმისაგან მოსამართლის ჩამოშორების, ადმინისტრაციული წესით აცილების, მოსამართლის მუშაობისათვის საჭირო ადმინისტრაციული დახმარების შეწყვეტის ან შესუსტების ჩათვლით) აკრძალულია, რადგან ასეთი ქმედება ზღუდავს მართლმსაჯულების დამოუკიდებლობას. თუ მართლმსაჯულების სწორი განხორციელებისათვის პასუხისმგებლობა ეკისრება იუსტიციის სამინისტროს, მართლმსაჯულებას უფლება უნდა მიეცეს, ამ მიმართებით მიიღოს ქმედითი მონაწილეობა, რათა უზრუნველყოფილ იქნას პატივისცემა მოსამართლეთა დამოუკიდებლობის პრინციპისადმი. ეს რეკომენდაცია არ უნდა იყოს გაგებული, როგორც იუსტიციის სამინისტროს და სასამართლოს თავმჯდომარის ადმინისტრაციულ უფლებათა შეზღუდვა, როდესაც ისინი მართლმსაჯულების სწორი ორგანიზაციის მისაღწევად გამოიყენება;

ე) რეკომენდებულია, რომ მოსამართლეთათვის კანონით გარანტირებულ გასამრჯელოში აისახოს მართლმსაჯულების განხორციელების მნიშვნელობა სამართლებრივ სახელმწიფოში, რაც წვლილს შეიტანს მაღალი კვალიფიკაციის მოსამართლეთა მოზიდვაში, ხელს შეუწყობს მათ პროფესიულ დამკვიდრებასა და ინტეგრაციას მართლმსაჯულების სფეროში;

ვ) თუ სახელმწიფო საჭირო სახსრებს არ აბანდებს მართლმსაჯულების განხორციელების საქმეში, შტატებისა თუ შენობების შესანახად განკუთვნილი ან სხვადასხვა ხარჯის დასაფარავად, ეს მნიშვნელოვნად უტეხს სახელს მართლმსაჯულების დამოუკიდებლობას.

ამ მხრივ საჭიროა მართლმსაჯულების წარმომადგენლთა მონაწილეობა ბიუჯეტის შედგენასა და მათ განკარგულებაში მყოფი ფონდების გამოყენების შესახებ გადაწყვეტილების მიღებაში.

2. მოსამართლის როლის შესახებ

ა) საყოველთაო გამოცდილება მოწმობს, რომ მოსამართლის მონაწილეობა ჯერ კიდევ პროცესის მომამზადებელ სტადიაზე საჭიროა, როგორც ინდივიდის უფლებებისა და თავისუფლების განხორციელებისათვის ყოველი აქტივობის გარანტი. ისეთ დროს, როდესაც საქმე ეხება თავისუფლების აღკვეთას, მოსამართლემ პირადად უნდა მოუსმინოს დაინტერესებულ პიროვნებას და უნდა ჰქონდეს იმის უფლებამოსილება, რომ მოითხოვოს მისი გათავისუფლება, ან გადაწყვიტოს მისი პატიმრობის პირობები;

ბ) ადამიანის უფლებათა დაცვის გაძლიერებისათვის მნიშვნელოვანია, რომ შემოღებულ იქნას შეჯიბრებითობა სისხლის სამართლის მთელ პროცესში და მხედველობაში იქნას მიღებული ამ სფეროში დაკანონებული სხვადასხვა სისტემის ყველანაირი გამოცდილება;

გ) სწორი და სამართლიანი სასამართლო პროცესი გულისხმობს, რომ მასში მონაწილე პირთა როლი ნათლად არის დიფერენცირებული; არ არის რეკომენდებული რომ მოსამართლის ფუნქციები წინასწარი ძიებისას სასამართლოში ერთმა პირმა შეითავსოს.

3. სასამართლოს სტრუქტურისა და არაპროფესიონალთა მონაწილეობის შესახებ სასამართლო პროცესში

ა) კონფერენციის მონაწილეთა უმეტესობა რეკომენდაციას არ უწევს ნაფიც მსაჯულთა სისტემას. თუკი შემოღებული იქნება ნაფიც მსაჯულთა სისტემა, მაშინ ანგარიში უნდა გაეწიოს სოციალურ და სამართლებრივ კონტექსტს

და მრავალ ფაქტორს, რომლებიც ასეთ ინსტიტუტს ახლავს ზოგადად ჰისხლის სამართლის პროცესში;

ბ) არაპროფესიონალ პირთა მონაწილეობა სისხლის სამართლის პროცესში შეიძლება ემსახუროდეს მნიშვნელოვან მიზანს მართლმსაჯულების სისტემაში. ის პრაქტიკული სიძნელეები, რომლებმაც თავი იჩინა ზოგიერთ ქვეყანაში არაპროფესიონალ მსაჯულთა მოწვევისას, არ არის საკმარისი მიზეზი იმისათვის, რომ საერთოდ შეიზღუდოს ნაფიც მსაჯულთა სისტემა და ხელაღებით გამოყენებულ იქნას მხოლოდ პროფესიონალ მოსამართლეთა სისტემა.

4. საერთაშორისო მასშტაბის შესახებ

ა) კონფერენცია მოუწოდებს, რომ ძირითადი პრინციპების ქმედითი გამოყენების პროცედურათა მე-6 მუხლით სარგებლობისას, წევრმა ქვეყნებმა გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის გენერალურ მდივანს უნდა მიაწოდონ ყველა სახის ინფორმაცია ხუთწლიანი ანგარიშის შესადგენად, რაც გათვალისწინებულია მე-7 მუხლით და შეეხება მართლმსაჯულების დამოუკიდებლობაში მიღწეულ პროგრესს;

ბ) კონფერენციას ასევე მიზანშეწონილად მიაჩნია, რომ გენერალურ სამდივნოში ჩამოყალიბდეს სპეციალური სამსახური, რომლის მიზანიც იქნება კონტროლის განხორციელება წევრი ქვეყნების მიერ მიღებულ მართლმსაჯულების დამოუკიდებლობის უზრუნველყოფის სხვადასხვა მეთოდსა და საშუალებაზე, რათა ისინი შეესაბამებოდნენ ზოგად პრინციპებს, ხოლო ამ სამსახურის დასკვნები ქვეყნებოდეს ყოველწლიურად;

გ) დაბოლოს, კონფერენცია დაბეჯითებით მოითხოვს, რომ საზოგადოებაში ფართოდ გავრცელდეს ზემოაღნიშნული საერთაშორისო საშუალებანი.

ააოლონ ფალიაშვილი

სასამართლო ჩეფოკრისა და საკრძანსო კანონმდებლობის სრულყოფის საკითხები *

5. მოქმედი საპროცესო კანონით ძირითადად სწორად და დემოკრატიულ საწყისებზე არის აგებული სასამართლოში სისხლის სამართლის საქმის განხილვის საკითხები, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ცალკეული ნორმები საჭიროებს სრულყოფას.

საქართველოს რესპუბლიკის საპროცესო კოდექსის შესაბამისად სასამართლოში საბრალდებო დასკვნას აქვეყნებს სასამართლო, რაც არ შეესაბამება სასამართლოს ფუნქციას. საბრალდებო დასკვნა არის გამოძიების დოკუმენტი, იგი ბრალს დებს განსასჯელს, ამიტომ საბრალდებო დასკვნა სასამართლოში უნდა გამოაქვეყნოს ბრალდების მხარემ — პროკურორმა და თუ იგი არ ესწრება პროცესს, მისი სახელით მას წაიკითხავს სასამართლო სხდომის მდივანი.

პროცესუალურ ლიტერატურაში დაყენებულია წინადადება, რომ სასამართლოში გამოქვეყნდეს საბრალდებო დასკვნა არა მთლიანად, არამედ მხოლოდ მისი სარეზოლუციო ნაწილი. თუ მისი მთლიანი გამოქვეყნების შესახებ შუამდგომლობს პროცესის რომელიმე მონაწილე, მაშინ იგი უნდა გამოქვეყნდეს მთლიან-

* დასასრული. დასაწყისი იხილეთ ჟურნალ „სამართლის“ № 3-4.

ნად. ასეთი წინადადება დაყენებულია რუსეთის ფედერაციის კოდექსის პროექტში (მუხლი 488-ე და 299-ე).

თითქოს ასეთ წინადადებას აქვს გარკვეული მნიშვნელობა პროცესუალური დროის ეკონომიის თვალსაზრისით, მაგრამ იგი გარკვეულად ზღუდავს სასამართლოში საქმის განხილვის ერთ-ერთ ძირითად — საჯაროობის პრინციპს ჯერ ერთი, პროცესის ყველა მონაწილეს არ წაუკითხავს საბრალდებო დასკვნა. უფრო მეტიც, ჯერჯერობით ხშირად ეზღუდებით შემთხვევებს, როდესაც ამ პროცესუალურ დოკუმენტს არ ეცნობიან მსაჯულებიც კი. გარდა აღნიშნულისა, იმასაც უნდა გაეწიოს ანგარიში, რომ სასამართლო დარბაზში მყოფ საზოგადოებას (მათ შორის განსასჯელის ოჯახის წევრები, მისი ნათესავები) აინტერესებს, თუ რა მტკიცებულებებით მტკიცდება განსასჯელის ბრალეულობა.

აღნიშნული მოსაზრებიდან გამომდინარე, მიგვაჩნია, რომ საბრალდებო დასკვნა სასამართლოში გამოქვეყნდეს მთლიანად. ამას მოითხოვს საჯაროობის პრინციპი, განსასჯელის, პროცესის სხვა მონაწილეთა და სასამართლოში დამსწრე საზოგადოების ინტერესები.

დღესდღეობით მიუღებლად მიგვაჩნია ზოგიერთი ავტორის (მაგ., ვ. ტიმოფენკო) მოსაზრება, რომ თუ განსასჯელი ნაწილობრივ ან მთლიანად ცნობს თავს დამნაშავედ, შეიზღუდოს სასამართლო გამოძიება, სასამართლო კამათი და გამოტანილ იყოს განაჩენი.

ასეთი წესი არსებობს, მაგალითად, ამერიკის შეერთებულ შტატებში, მაგრამ მისი გადმოტანა ჩვენი რესპუბლიკის სინამდვილეში ჯერჯერობით მიუღებელია, რადგან ეს გამოიწვევს გამოძიების პროცესში (და სასამართლოშიც) ბრალდების აღიარების ყველა საშუალებებითა და გზებით მიღებას, გამოძიების ცალმხრივობას ჭეშმარიტების დადგენის საზიანოდ.

პროცესუალურ ლიტერატურაში დასმულია საკითხი, რომ სასამართლოში მოწმემ დაკითხვის წინ გააკეთოს განცხადება (დადოს ფიცი), რომ იგი მისცემს მხოლოდ მართალ ჩვენებას და ილაპარაკებს სიმართლეს (იხ. რუსეთის ფედერაციის საპროცესო კოდექსის პროექტის 491-ე მუხლი). მიგვაჩნია, რომ ასეთი ფიცის დადება უნდა დაევალოს არა მხოლოდ მოწმეს, არამედ ყველა იმ პროცესის მონაწილეს, ვინც იძლევა ჩვენებას ან დასკვნას (დაზარალებული, სპეციალისტი, სამოქალაქო მოსარჩელე, სამოქალაქო მოპასუხე, ექსპერტი).

მოქმედ საპროცესო კოდექსისაგან განსხვავებით უფრო დაწვრილებით უნდა იყოს რეგლამენტირებული ისეთი სასამართლო მოქმედებათა ჩატარება, როგორცაა: საგამოძიებო ექსპერიმენტი, ამოცნობა, ნიმუშების მიღება შედარებითი გამოკვლევის ჩასატარებლად.

უფრო დემოკრატიული უნდა გაზდეს სასამართლო კამათი. ახალმა საპროცესო კოდექსმა უნდა დაუშვას ყველა შემთხვევაში სასამართლო კამათში დაზარალებულის და განსასჯელის მონაწილეობის მიღება. ის ფაქტი, რომ მოქმედი კანონმდებლობით დაზარალებული მონაწილეობას დებულობს სასამართლო კამათში მხოლოდ კერძო და კერძო-საჯარო ბრალდების საქმეებზე, განსასჯელი კი მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც მას არა ჰყავს დამცველი, ზღუდავს პროცესის ამ მონაწილეთა პროცესუალურ უფლებებს და არათანაბარ პირობებში აყენებს მათ სასამართლო კამათში მონაწილე სხვა პირებთან შედარებით. თუ ერთ განსასჯელს ჰყავს ორი დამცველი, სასამართლო კამათში მონაწილეობის უფლება უნდა მიენიჭოს ორივე დამცველს.

სასამართლო კამათში მონაწილე პირს ასევე უნდა მიენიჭოს უფლება სათათბირო ოთახში გასვლამდე სასამართლოს მიაწოდოს თავისი წერილობითი

მოსაზრება საქმის ბედის შესახებ, რომელიც არ ატარებს სასამართლოსათვის სავალდებულო ხასიათს.

საქართველოს რესპუბლიკის მოქმედი სისხლის სამართლის საპროცესო კანონით ძირითადად სრულყოფილად არის რეგლამენტირებული განაჩენის გამოტანის საკითხი, მაგრამ, ამავე დროს, საჭიროა ახალმა კანონმდებლობამ გაითვალისწინოს და შეავსოს ის ნაკლოვანებანი, რომლებიც ახასიათებს მოქმედ საპროცესო კოდექსს.

განაჩენი არის მართლმსაჯულების განხორციელების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პროცესუალური დოკუმენტი, ამიტომ იგი უნდა იყოს არა მხოლოდ კანონიერი და დასაბუთებული (მუხლი 303-ე), არამედ ამავე დროს მოტივირებული და სამართლიანი. განაჩენის ეს ბოლო ორი მოთხოვნა უნდა აისახოს ახალ საპროცესო კოდექსში.

მოქმედო საპროცესო კანონი საერთოდ არ არეგულირებს საკითხს, თუ როგორ უნდა მოიქცეს სასამართლო იმ შემთხვევაში, როდესაც განაჩენის დადგენის დროს ყველა მოსამართლე მივა სხვადასხვა მოსაზრებამდე განსასჯელის ბრალეულობის, დანაშაულის კვალიფიკაციის, სასჯელის სახისა და ზომის საკითხებზე.

სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის კომენტარში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ თუ მოსამართლე და მსაჯულები გამოთქვამენ სხვადასხვა მოსაზრებას, ასეთ შემთხვევაში მოსამართლე უნდა მიემხროს ერთ-ერთ მსაჯულს და ამით შექმნას ხმის უმრავლესობა და გამოიტანოს განაჩენი. ასეთი მოსაზრება მიგვაჩნია არასწორად. გაუგებარია თუ რატომ უნდა უღალატოს იურიდიული განათლების მქონე პროფესიულმა მოსამართლემ თავის მოსაზრებას, მის შინაგან რწმენას და მიემხროს ერთ-ერთი მსაჯულის მოსაზრებას ხმის უმრავლესობის შექმნის ფორმალური მოტივით.

რუსეთის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის ორივე პროექტი (მუხლი 510-ე და მუხლი 328-ე) ამ საკითხის გადაწყვეტის დროს გამომდინარეობს განსასჯელის პროცესუალური მდგომარეობის გაუმჯობესების პრინციპიდან. კერძოდ, თუ განაჩენის გამოტანის დროს ერთი მოსამართლე მოითხოვს გამართლებას, ხოლო მეორე და მესამე გამამტყუნებელ განაჩენის გამოტანას, მაგრამ მათ შორისაც არის უთანხმოება დანაშაულის კვალიფიკაციის და სასჯელის ზომის საკითხზე, ამ შემთხვევაში ის მოსამართლე, რომელიც მოითხოვს გამართლებას, უნდა მიემხროს იმ მოსამართლის მოსაზრებას, რომელიც მოითხოვს უფრო მსუბუქი ხასიათის კვალიფიკაციას და სასჯელის ზომას და ამის მიხედვით გამოტანილ იქნეს შესაბამისი განაჩენი.

ჩვენ არ გავიზიარებთ ასეთ მოსაზრებას. მიგვაჩნია, რომ მოსამართლე, რომელიც მოითხოვს მსჯავრდებულის გამართლებას, რჩება უმცირესობაში და იგი არ უნდა მიემხროს იმ მოსამართლეებს, რომლებიც მოითხოვენ გამამტყუნებელი განაჩენის გამოტანას. ხმის უმრავლესობის მიღწევის მიზნით მოსამართლე, რომელიც მოითხოვს უფრო მკაცრ კვალიფიკაციას, სასჯელის სახესა და ზომას, უნდა მიემხროს იმ მოსამართლეს, რომელიც მივიდა დასკვნამდე უფრო მსუბუქი სახის კვალიფიკაციის, სასჯელის სახისა და ზომის გამოყენების შესახებ და ამით შექმნას ხმათა უმრავლესობა განაჩენის დასადგენად. ამ მოსამართლეთა პოზიციები უფრო ახლოა, რადგან ორივე მოითხოვს გამამტყუნებელი განაჩენის გამოტანას.

იმ შემთხვევაში თუ სამივე მოსამართლე მივიდა დასკვნამდე, რომ გამოტანილ უნდა იყოს გამამტყუნებელი განაჩენი, მაგრამ მათ შორის აზრთა სხვადასხვაობაც წარმოიშვა კვალიფიკაციის, სასჯელის სახისა და ზომის საკითხზე,

ამ შემთხვევაშიც საკითხი უნდა გადაწყდეს განსასჯელის სასარგებლოდ, ე. ი. ის მოსამართლე, რომელიც მოითხოვს დანაშაულის დაკვალიფიცირებას უფრო მძიმე ხასიათის მუხლით (ან მუხლის ნაწილით) ან უფრო მკაცრ სასჯელს, მისი ხმა უნდა შეუერთდეს იმ მოსამართლის მოსაზრებას, რომელიც განსასჯელის სასარგებლოდ მსჯელობს.

6. გარკვეულ სრულყოფასა და დახვეწას მოითხოვს სისხლის სამართლის საქმის განხილვა საკასაციო წესით, სადაც მოწმდება განაჩენის კანონიერება, დასაბუთებულობა და აგრეთვე მისი სამართლიანობა.

მოქმედი საპროცესო კანონი არ ითვალისწინებს საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესი სასამართლოს მიერ გამოტანილი განაჩენის გასაჩივრებას საკასაციო წესით. იქმნება ისეთი ვითარება, რომ თუ საქმეს განიხილავს თბილისის საქალაქო სასამართლო ან ავტონომიური რესპუბლიკის უზენაესი სასამართლო იგი ექვემდებარება საკასაციო გასაჩივრებას, ხოლო თუ იმავე საქმეს განიხილავს საქართველოს უზენაესი სასამართლო, იგი უკვე აღარ ექვემდებარება საკასაციო გასაჩივრებას. მომავალ საპროცესო კოდექსში უნდა გაითვალისწინოს რესპუბლიკის უზენაესი სასამართლოს მიერ გამოტანილი განაჩენის საკასაციო წესით გასაჩივრება და ეს საჩივარი უნდა განიხილოს სასამართლო კოლეგიამ სამი მოსამართლის შემადგენლობით.

საკასაციო წესით გასაჩივრების უფლება უნდა მიენიჭოს აგრეთვე საზოგადოებრივ ბრალმდებელს და საზოგადოებრივ დამცველს. ეს პირები არიან პროცესის სუბიექტები, მონაწილეობენ საქმის განხილვაში, სასამართლო კამათის დროს გამოთქვამენ თავიანთ მოსაზრებას საქმის ირგვლივ და თუ მათ მიაჩნიათ, რომ განაჩენი არის უკანონო, დაუსაბუთებელი ან უსამართლო ისინი უფლებამოსილნი უნდა იყვნენ გასაჩივრონ სასამართლოს განაჩენი. პროცესუალურ ლიტერატურაში ასევე დასმულია საკითხი, რომ განაჩენის გასაჩივრების უფლება მიენიჭოს იმ პირებსაც. ვინც არ არის პროცესის მონაწილე, მაგრამ მათ ინტერესებს ეხება განაჩენი (აზლო ნათესავები, საზოგადოებრივი ორგანიზაციები, შრომითი კოლექტივები). მიგვაჩნია, რომ ამ პირებს არ უნდა მიენიჭოს განაჩენის გასაჩივრების უფლება, თუ ისინი არ მონაწილეობენ საქმეში, როგორც კანონიერი ან შრომითი კოლექტივის წარმომადგენლები.

სახელმწიფო ბრალმდებელს უნდა შეუნარჩუნდეს უფლება განაჩენის გაპროტესტებისა, წინააღმდეგ შემთხვევაში მას ჩვენ ჩავაყენებთ არათანაბარ პირობებში პროცესის სხვა მონაწილეებთან შედარებით. პროკურორს არა აქვს უფლება რეაგირება არ მოახდინოს სასამართლოს მიერ გამოტანილ უკანონო, დაუსაბუთებელ და უსამართლო განაჩენზე. ამ მომენტიანთვის სასამართლომ უკვე დაამთავრა თავისი ფუნქციის განხორციელება — არსებითად გადაწყვიტა სისხლის სამართლის საქმე, ამიტომ პროკურორის პროტესტი არ შეიძლება ჩაითვალოს სასამართლო ფუნქციებში ჩარევად ან სასამართლოზე ზედამხედველობის განხორციელებად.

ამავე დროს, არასწორად მიგვაჩნია კანონის ის მოთხოვნა, რომ ზემდგომ პროკურორს უფლება აქვს მოხსნას ქვემდგომი პროკურორის საკასაციო პროტესტი. საკითხის ამგვარი გადაწყვეტა წარმოადგენს პროტესტის შემტან პროკურორის შინაგან რწმენაზე ზემოქმედებას და არათანაბარ მდგომარეობაში აყენებს მას პროცესის სხვა სუბიექტებთან შედარებით, რომელთა საჩივრის მოხსნის უფლება არაა არა აქვს.

საქართველოს მომავალ საპროცესო კოდექსით უნდა გაფართოვდეს იმ პირთა წრე, ვინც უნდა მონაწილეობდეს საკასაციო წესით საქმის განხილვის დროს. თუ მომავალ საპროცესო კოდექსით დაკანონდება საზოგადოებრივი დამცველისა

და საზოგადოებრივი ბრალმდებლის უფლება განაჩენის გასაჩივრებაზე, მათ უნდა მიენიჭოთ აგრეთვე უფლება მონაწილეობა მიიღონ საკასაციო წესით საქმის განხილვაში. მსჯავრდებული, რომელიც პატიმრობაშია და სურვილს გამოთქვამს საკასაციო წესით საქმის განხილვაში მონაწილეობის შესახებ იგი ყველა შემთხვევაში უნდა იყოს წარმოდგენილი საკასაციო სასამართლოში. წინააღმდეგ შემთხვევაში მას ვაყენებთ არათანაბარ მდგომარეობაში იმ მსჯავრდებულთან, რომელიც არ არის პატიმრობაში. ამ უკანასკნელს ყველა შემთხვევაში უფლება აქვს დაესწროს საქმის განხილვას საკასაციო სასამართლოში.¹¹

მომავალმა საპროცესო კოდექსმა უნდა გაითვალისწინოს აგრეთვე დამცველის სავალდებულო მონაწილეობა საკასაციო ინსტანციაში საქმის განხილვის დროს, როდესაც მისი მონაწილეობა კანონით არის სავალდებულო პირველი ინსტანციის სასამართლოში.

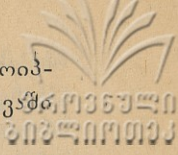
ბოლო წლებში სადაოდ ვახდა ისეთი მყარად დადგენილი დებულება, რომ საკასაციო და სახელმძღვანელო წესით საქმის განხილვის დროს დაუშვებელია მსჯავრდებულის მდგომარეობის გაუარესება (უარესობისაკენ შემობრუნება). მაგალითად, კანონიერებისა და მართლწესრიგის განმტკიცების პრობლემების საკავშირო სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის მიერ მომზადებული „საფუძვლები“ (მუხლი 60) მიუთითებს, რომ სასამართლოს უფლება აქვს გააძლიეროს სასჯელი, გამოიყენოს კანონი უფრო მძიმე დანაშაულისათვის, როდესაც ამ საფუძვლით შემოტანილია პროკურორის პროტესტი. ასეთივე მოსაზრებაა გამოთქმული სხვა ავტორების მიერაც (ა. ბოიკოვი, ი. დემიდოვი, ნ. მალკოვი). აღნიშნული წინადადება მიუღებელია, რადგან პროცესის ამ სტადიებზე არ ხდება საქმის არსებითი განხილვა, მტკიცებულებათა მიღება, სასამართლო მოქმედებათა ჩატარება, მოწმდება მხოლოდ განაჩენის კანონიერება და დასაბუთებულობა. უარესობისაკენ შემობრუნება უზღუდავს მსჯავრდებულს დაცვის უფლებას და ამავე დროს სასამართლოს ანიჭებს მისთვის მიუღებელ — ბრალდების ფუნქციას (ვ. სუკალო, ვ. ვოსკრესენსკი).

სასურველია, რომ ახალმა საპროცესო კოდექსმა გააფართოვოს საკასაციო და სახელმძღვანელო წესით საქმის განხილვის დროს განაჩენის გაუქმების და შეცვლის საფუძვლები სისხლის სამართლის საპროცესო კანონის არსებითი დარღვევისათვის. ამ საფუძვლებს, რომელიც ჩამოთვლილია სსკ 355-ე მუხლში, სასურველია დაემატოს შემდეგი, როდესაც: საბრალდებო დასკვნა არ იყო დამტკიცებული პროკურორის მიერ; გამოძიების დამთავრების დროს ბრალდებულს არ გააცნეს საქმის მასალები; განსასჯელს არ მიეცა დაცვითი სიტყვის უფლება ან საბოლოო სიტყვა; ბრალდებული არ იყო სამართალში მიცემული კანონით დადგენილი წესის თანახმად. ასეთი მოსაზრება გამოთქმულია სახელმწიფოსა და სამართლის ინსტიტუტის მიერ რუსეთის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის პროექტში (მუხლი 542-ე) და ჩვენ მას ვეთანხმებით.

სასურველი იქნებოდა აგრეთვე ახალმა კანონმა გაითვალისწინოს საკასაციო ინსტანციაში საქმის განხილვის დროს სასამართლო სხდომის ოქმის შედგენა.

7. საკასაციო წესით საქმის განხილვას ახსიათებს ისეთი თვისებები რო-
ორცაა არა საქმის არსებითი განხილვა, არამედ განაჩენის კანონიერებისა და დასაბუთებულობის შემოწმება საქმეში არსებული და დამატებით წარმოდგენილი მასალების მიხედვით. სასამართლოს არ შეუძლია დაკითხოს მოწმეები, დაზა-

¹¹ იხ. ა. ფალიაშვილი, საკასაციო ინსტანციის სასამართლოში სისხლის სამართლის საქმეთა განხილვის ზოგიერთი საკითხი, „სახელმწიფო და სამართალი“, 1990, № 3, გვ. 30.

რალებულები, ჩაატაროს ექსპერტიზა და სხვა სასამართლო მოქმედებანი, მოიპოვოს ახალი მტკიცებულებები. ყოველივე აღნიშნული გარკვეულ შემთხვევაში იწვევს ამ ინსტანციის განხორციელების ფორმალურ ხასიათს.

აღნიშნული ხარვეზების დაძლევის მიზნით თანამედროვე პროცესუალურ ლიტერატურაში სამართლიანად დაისვა საკითხი სისხლის სამართლის საქმის სააპელაციო წესით განხილვის შემოღების შესახებ, ისე როგორც ეს არის კაპიტალისტურ ქვეყნებში.

სააპელაციო წესით საქმის განხილვისათვის დამახასიათებელია ის, რომ ზემდგომი სასამართლო საქმეს იხილავს არსებითად, ისე როგორც პირველი ინსტანციის სასამართლო. სასამართლო პროცესზე გამოიძახება განსასჯელი, დაზარალებული, მოწმეები, სამოქალაქო მოსარჩლე, სამოქალაქო მოპასუხე. საჭიროების შემთხვევაში გამოიძახება დამცველი, ექსპერტი, ტარდება სასამართლო მოქმედებანი, გამოთხოვილ იქნება საჭირო დოკუმენტები და სხვ. სასამართლოში მთლიანი მოცულობით ხორციელდება შეჯიბრებითობის პრინციპი და სააპელაციო სასამართლოს გამოაქვს ხელახალი განაჩენი.

სააპელაციო ინსტანციის შემოღების საკითხი მოითხოვს ყოველმხრივ შესწავლასა და განხილვას. იგი უნდა იყოს შეფასებული, როგორც პროგრესიული მოვლენა.

სააპელაციო სასამართლოში საქმის განხილვის საფუძველს წარმოადგენს იმ პირთა საჩივარი (პროტესტი), ვინც უფლებამოსილია საკასაციო წესით გაასაჩივროს ან გააპროტესტოს პირველი ინსტანციის განაჩენი. საჩივრის (პროტესტის) შეტანისათვის დაწესებულ უნდა იყოს ისეთივე ვადა, როგორც ეს არის საკასაციო წესით გასაჩივრებისათვის.

საქმის განხილვის საფუძველს უნდა წარმოადგენდეს გამოძიებასა და სასამართლოში საქმის განხილვის ცალმხრივობა და არასისრულე; სასამართლოს დასკვნების შეუსაბამობა განაჩენით დადგენილ ფაქტობრივ გარემოებებთან; საკასაციო წესით საქმის განხილვის დროს მოსამართლეთა გადაწყვეტილება, რომ საქმე განხილულ იყოს სააპელაციო წესით.

სააპელაციო წესით საქმის განხილვისათვის უნდა შეიქმნას, როგორც ამის შესახებ აღნიშნულია ლიტერატურაში, სპეციალური სააპელაციო კოლეგია ან საქმე უნდა განიხილოს საკასაციო კოლეგიაში¹².

სააპელაციო წესით საქმის განხილვის შედეგად შეიძლება გაძლიერდეს პასუხისმგებლობა იმ შემთხვევაში, როდესაც ამ მოტივით განაჩენი იყო გასაჩივრებული დაზარალებულის მიერ ან პროკურორის პროტესტის საფუძველზე. ასეთი წესის დადგენა იმით არის ნაკარნახევი, რომ სააპელაციო სასამართლო საქმეს იხილავს ხელახლა და არსებითად ადგენს ახალ განაჩენს. სააპელაციო სასამართლოს განაჩენი შეიძლება გასაჩივრდეს (გაპროტესტდეს) საკასაციო წესით¹³.

8. ზედამხედველობის წესით განაჩენის გადასინჯვა მოითხოვს გარკვეული ცვლილებებისა და დამატებების შეტანას მოქმედ საპროცესო კოდექსში. ამ წესით განაჩენის გადასინჯვისათვის საჩივრის შეტანის უფლება უნდა ჰქონდეს

¹² См. Бойков А., К проекту УПК Российской Федерации, «Законность», 1192, № 2, с. 10.

¹³ აღნიშნულ საკითხზე, ა. კობახიძე, ზოგიერთი მოსაზრება სასამართლო რეფორმისათვის, „სამართალი“, 1992, № 6-7, ვვ. 3-4; იხ. კანონიერებისა და მართლწესრიგის განმტკიცების პრობლემების საკავშირო სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის მიერ მომზადებული რსფსრ-ის სსს კოდექსის პროექტი, მუხლები 391-397; Бобров М., Становление судебной власти, «Вестник Верховного Суда СССР», 1991, № 7, с. 20—21; Скловский К., Взгляд на правосудие из провинции, «Советская юстиция», 1992, № 2, с. 1.

არა მართო იმ პირებს, ვინც უფლებამოსილია საკასაციო წესით გაასაჩივროს განაჩენი, არამედ საზოგადოებრივ დამცველს, საზოგადოებრივ ბრალმძებელს, შრომითი კოლექტივის წარმომადგენლებს, რომლებიც მონაწილეობას ღებულობენ საქმის პირველი ინსტანციის სასამართლოში განხილვის დროს და აგრეთვე განსასჯელის ახლო ნათესავეებს. ასეთი გარემოება იმით არის ნაკარნახევი, რომ უფრო გაძლიერდეს დაინტერესებულ პირთა გარანტიები და იმითაც, რომ საჩივრის შეტანა არ იწვევს განაჩენის გადასინჯვის აუცილებლობას.

იმ შემთხვევაში, როდესაც უფლებამოსილი პირი არ ჩათვლის საჭიროდ განაჩენის გაპროტესტებას, იგი ადგენს დასაბუთებულ დასკვნას, რომლის პირიც აუცილებლად უნდა გადაეცეს საჩივრის შემტანს. ამის შესახებ სასურველია, რომ პირდაპირ აღინიშნოს ახალ საპროცესო კოდექსში.

ყველა ის პირი, ვისაც აქვს განაჩენის გასაჩივრების უფლება და ვისი საჩივრის საფუძველზეც იხილება საქმე ზედამხედველობის წესით, დაშვებული უნდა იყოს საქმის განხილვაში მონაწილეობის მისაღებად და ახსნა-განმარტების მისაცემად. განსასჯელი, თუ იგი პატიმრობაშია და სურვილს გამოთქვამს, ყველა შემთხვევაში უნდა იყოს წარმოდგენილი საზედამხედველო წესით საქმის განხილვაში მონაწილეობის მისაღებად.

საპროცესო კოდექსის პროექტში იმასაც უნდა გაეცვას ხაზი, რომ პროტესტის პირი ყველა შემთხვევაში და დროზე უნდა ჩაბარდეს პროცესის იმ მონაწილეს, ვისი საჩივრის საფუძველზეც იხილება საქმე ზედამხედველობის წესით.

საზედამხედველო წესით საქმის განხილვის დროს კანონმა უნდა გაითვალისწინოს უფრო დაწვრილებითი პროცედურული წესი: სასამართლო სხდომის განხსნა, გამოცხადებულ პირთა შემოწმება და მათი დასახელება, სასამართლო შემადგენლობის გამოცხადება და აცილების საკითხის გადაწყვეტა, აღძრული შუამდგომლობის განხილვისა და გადაწყვეტის წესი და სხვ¹⁴.

ზედამხედველობის წესით საქმის განხილვის დროსაც არ უნდა დაეშვათ მსჯავრდებულის პროცესუალური მდგომარეობის გაუარესება (უარესობისაკენ შემობრუნება).

9. ახლად აღმოჩენილ გარემოებათა საქმის განახლების დროს ახალმა კანონმა უნდა შეიტანოს დამატებები საქართველოს რესპუბლიკის სსს კოდექსის 394-ე მუხლში (1 პუნქტი) იმ მხრივ, რომ ამ მოტივით საქმის გადასინჯვა დაიშვას აგრეთვე იმ შემთხვევაშიც, თუ დაზარალებულმა მისცა ყალბი ჩვენება, თარჯიმანმა განზრახ არასწორად თარგმნა, როდესაც გაყალბებულია დოკუმენტები, საგამომიებო და სასამართლო მოქმედებათა ოქმები. ყოველივე ეს დადგენილი უნდა იყოს სასამართლოს განაჩენით.

კანონში აგრეთვე უნდა მიეთითოს, რომ ახლად აღმოჩენილ გარემოებათა გამო საქმის გადასინჯვის საკითხის დაყენება შეუძლია აგრეთვე პროკურორსაც, როდესაც მისთვის ცნობილი გახდება საქმის გადასინჯვის საფუძველი. მოქმედ კანონში (მუხლი 396-ე) ამის შესახებ არ არის ნათქვამი. პროკურორს (რომლის დავალებითაც ტარდება ახლად აღმოჩენილ გარემოებათა გამოძიება) კანონით უნდა მიენიჭოს უფლება შეაჩეროს განაჩენის აღსრულება იმ შემთხვევაში, როდესაც გამოძიების მასალები აშკარად მიუთითებენ მსჯავრდებულის უდანაშაულობაზე.

¹⁴ აღნიშნულ საკითხზე იხ. ა. ფალიაშვილი, სისხლის სამართლის საქმეთა წარმოება ზედამხედველობის წესით, „საბჭოთა სამართალი“, 1989, № 9, გვ. 47-48; კანონიერებისა და მართლწესრიგის განმტკიცების პრობლემების საკავშირო სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის მიერ რსფსრ სსს კოდექსის პროექტის 425-ე მუხლი.

მოქმედ სსს კოდექსის 394-ე მუხლის მე-3 პუნქტში საქმის გადასინჯვის საფუძველს უნდა დაემატოს აგრეთვე გამოძიებლის მიერ ჩადენილი ბოროტობი-მედებანიც. კანონში ნათქვამია მხოლოდ მოძველებზე და არა გამოძიებელზე.

იმ შემთხვევაში, როდესაც ახლად აღმოჩენილ გარემოებათა გამო საქმის განახლებით შეიძლება დაძიმდეს მსჯავრდებულის მდგომარეობა (იხ. მუხლი 395), კანონი ადგენს ერთი წლის ვადას, მაგრამ მასში მითითებული არ არის, თუ როდის იწყება ამ ვადის დინება. მიგვაჩნია, რომ ერთწლიანი ვადის დინება უნდა დაიწყოს არა გამოძიების დაწყების მომენტიდან (394-ე მუხლის მე-4 პუნქტით გათვალისწინებულ შემთხვევებში), არამედ იმ დღიდან, როდესაც პროკურორი შეადგენს დასკვნას საქმის სასამართლოში გასაგზავნად. სხვა შემთხვევაში კი (394-ე მუხლის 1, 2 და 3 პუნქტები) განაჩენის კანონიერ ძალაში შესვლის მომენტიდან.

კანონპროექტში სასურველია აღინიშნოს, რომ ახლად აღმოჩენილ გარემოებათა გამო საქმის განხილვის შედეგად სასამართლოს მიენიჭოს განაჩენში ისეთი ცვლილებების შეტანის უფლება, რომლებიც აუძჯობესებენ მსჯავრდებულის პროცესუალურ მდგომარეობას ან ასწორებენ დაშვებულ ფაქტობრივ შეცდომას¹⁵.

10. განაჩენის აღსრულებასთან დაკავშირებით საქართველოს მომავალ საპროცესო კოდექსში შეტანილ უნდა იყოს მთელი რიგი ცვლილებები, რაც გარკვეულად სრულყოფს სისხლის სამართლის პროცესის ამ სტადიას.

მეტად სასურველია, რომ 368-ე მუხლში კონკრეტულად მოყვანილი იყოს ყველა ის შემთხვევა, როდესაც განსასჯელის განთავისუფლება ხდება სასამართლო სხდომის დარბაზიდან, რის შესახებაც სამართლიანად არის აღნიშნული პროცესუალურ ლიტერატურაში. ამ შემთხვევებს მიეკუთვნება: როდესაც განსასჯელი გამართლებულია, მსჯავრდებულია სასჯელის დანიშვნის გარეშე, მსჯავრდებულია სასჯელიდან განთავისუფლებით, როდესაც წინასწარ პატიმრობაში ყოფნის ვადა დაემთხვა სასჯელის ზომას თავისუფლების აღკვეთის სახით, როდესაც მსჯავრდებულს თავისუფლების აღკვეთა შეეფარდა პირობითად ან გადაედო განაჩენის აღსრულება, როდესაც სასჯელი არ არის დაკავშირებული თავისუფლების აღკვეთასთან.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ გამამართლებელი განაჩენის პირი ყველა შემთხვევაში უნდა გადაეგზავნოს გამართლებულის სამუშაო, სწავლის ან საცხოვრებელ ადგილზე. ეს საჭიროა მისი რეაბილიტაციის მიზნით საზოგადოების და ახლობლების თვალში.

მომავალ საპროცესო კოდექსში უნდა მიეთითოს აგრეთვე, თუ ვის აქვს უფლება იშუამდგომლოს სასამართლოს წინაშე განაჩენის აღსრულების გადადების შესახებ. კერძოდ, უნდა მიეთითოს, რომ ამ უფლებით სარგებლობენ განსასჯელი, მისი წარმომადგენელი, ახლო ნათესავები, დამცველი, საზოგადოებრივი ორგანიზაციები და შრომითი კოლექტივების წარმომადგენლები. აღნიშნული სა-

¹⁵ მოქმედი კანონის სრულყოფის საკითხებზე იხ. ა. ფალიაშვილი, სისხლის სამართლის საქმის განახლება ახლად აღმოჩენილ გარემოებათა გამო, „საბჭოთა სამართალი“, 1989, № 3, გვ. 19—24; Шурьгин А., Громов Н., Полномочия суда при рассмотрении дела по вновь открывшимся обстоятельствам, «Советская юстиция» 1989, № 19, с. 18—19; Уголовно-процессуальное Законодательство Союза СССР и РСФСР (теоретическая модель), М., 1989, с. 278—281; Филиппов П., Громов Н., Шурьгин А., Основания возобновления уголовных дел по вновь открывшимся обстоятельствам, «Советская юстиция», 1992, № 9—10, с. 13—15.

კითხი შეუძლია აგრეთვე დააყენოს პროკურორმა და თავისუფლების აღკვეთის ადგილების ადმინისტრაციამ.

რამდენადაც განაჩენის აღსრულების გადადება განიხილება როგორც ჰუმანიური აქტი, კანონში უნდა მიეთითოს, რომ იგი არ გამოიყენება განსაკუთრებით საშიში რეციდივისტების, სახელმწიფო და სხვა მძიმე დანაშაულის ჩამდენ მსჯავრდებულთა მიმართ.

მოქმედი საპროცესო კოდექსის 373-ე მუხლში უნდა მიეთითოს, რომ განაჩენის აღსრულების გადადების საფუძველი დადასტურებული იყოს სათანადო დოკუმენტით. მაგალითად, მძიმე ავადმყოფობის ფაქტი — სახელმწიფო სამედიცინო დაწესებულების დასკვნით; ორსულობის შესახებ — სახელმწიფო სამედიცინო დაწესებულების ცნობით. მცირეწლოვან ბავშვების ყოლა — დაბადების მოწმობით. მძიმე შედეგის დადგომა ოჯახისათვის (ხანძარი, სტიქიური უბედურება, მძიმე ავადმყოფობა, ოჯახის ერთადერთი შრომისუნარიანი წევრის სიკვდილი), ასევე უნდა დადასტურდეს შესაბამისი სახელმწიფო დაწესებულების მიერ გაცემული დოკუმენტით.

იმ შემთხვევებს, როდესაც შეიძლება გადაიდოს განაჩენის აღსრულება, უნდა დაემატოს სამხედრო მოსამსახურის მიმართ განაჩენის აღსრულების გადადება ფრონტზე გაგზავნით ომის დამთავრებამდე.

კანონში ხაზი უნდა გაესვას იმ გარემოებას, რომ განაჩენის აღსრულების პროცესში წამოჭრილ საკითხებზე მსჯავრდებულს შეუძლია განახორციელოს თავისი უფლებები როგორც პირადად, ისე დამცველის მეშვეობით. კანონში ასევე უნდა აღინიშნოს მსჯავრდებულის უფლებების შესახებ განაჩენის აღსრულების პროცესში, კერძოდ: იშუამდგომლოს განაჩენის აღსრულების გადადების, ავადმყოფობისა და ინვალიდობის გამო განთავისუფლების, პირობით — ვადამდე განთავისუფლების ან უფრო მსუბუქი რეჟიმის გამოყენების შესახებ, დაესწროს სასამართლოს სხდომას, როდესაც იხილება მისი საქმე, მისცეს ჩვენება, წარადგინოს მტკიცებულებანი, აღძრას შუამდგომლობა, განაცხადოს აცილება, გაეცნოს საქმის მასალებს, გაასაჩივროს თავისუფლების აღკვეთის ადგილების ადმინისტრაციის, სასამართლოს და პროკურორის უკანონო მოქმედებანი. საპროცესო კანონში ასეთი ცვლილებების შეტანის შესახებ უკვე მითითებული იყო პროცესუალურ ლიტერატურაში.

მოქმედი საპროცესო კოდექსის 380-ე მუხლში უნდა მიეთითოს, რომ მსჯავრდებულის მონაწილეობა სასამართლოში აუცილებელია (მოქმედ კანონში აღნიშნულია, რომ სასამართლო, როგორც წესი, დაიბარებს მსჯავრდებულს). სასამართლოში დამცველის მონაწილეობა ასევე აუცილებელი უნდა იყოს, როდესაც მსჯავრდებული არასრულწლოვანია, ფიზიკური და ფსიქიკური ნაკლის გამო არ შეუძლია მთელი მოცულობით განახორციელოს დაცვის უფლება, როდესაც იგი არ ფლობს სამართალწარმოების ენას. საქმის განხილვის შედეგად სასამართლოს გამოაქვს განჩინება.

საქართველოს რესპუბლიკაში ამჟამად დაყენებულია საკითხი იმის შესახებ, რომ განაჩენის აღსრულების პროცესში წამოჭრილი საკითხები განიხილოს და გადაწყვიტოს არა სასამართლომ (მოსამართლე და ორი მსაჯული), არამედ მოსამართლემ ერთბაშად. საკითხის ამგვარი გადაწყვეტა მოითხოვს გულდასმით ანალიზს, პროცესუალურ ლიტერატურაში გამოთქმულ მოსაზრებათა შესწავლას. საკითხის ხელაღებით უარყოფითი ან დადებითი გადაწყვეტა გამორიცხული უნდა იყოს.

ავთანდილ კახნიაშვილი

პრეზუმფცია: უდანაშაულობის თუ არაბრალეულობის?!

ქართულ სამართალმცოდნეთა შორის დღემდე არ არის ერთსულოვნება უდანაშაულობის (არაბრალეულობის) პრეზუმფციის¹ არა თუ არსის, არამედ დასახელების თაობაზეც. მეცნიერთა უმრავლესობა მას „უდანაშაულობის პრეზუმფციას“ უწოდებს და სამეცნიერო ნაშრომებსა თუ ნორმატიულ აქტებშიც ასე იხსენიებენ. ზოგიერთი მკვლევარნი, განსაკუთრებით კი სამოქალაქო სამართლის სპეციალისტები, „არაბრალეულობის პრეზუმფციას“ ხმარობენ, რაც, ჩვენი აზრით, განსახილველი პრინციპის არსის განსხვავებული გაგებით უნდა იყოს გამოწვეული. ამდენად, უდანაშაულობის პრეზუმფციის დასახელების საკითხის დაზუსტება აუცილებლობით არის ნაკარნახევი და პირდაპირ კავშირშია ცნების ძირითადი არსის გარკვევასთან: კანონს პირი უდანაშაულოდ მიაჩნია, თუ არ მიაჩნია ბრალეულად.

სწორედ ამ პრობლემას შეეხებოდა გ. ნაჭყებიას ჟურნალ „სამართლის“ გასული წლის 8-9 ნომერში გამოქვეყნებული სტატია: „დანაშაულის შემადგენლობა, როგორც არაბრალეულობის პრეზუმფციის საფუძველი“, რომელშიც ავტორი განსახილველ პრინციპს „არაბრალეულობის პრეზუმფციად“ მოიხსენიებს და მიაჩნია, რომ იგი „ეხება პირის ბრალეულად გულებას იქამდე, სანამ არ დამტკიცდება საწინააღმდეგო“.

არ ვიზიარებთ ავტორის ამ პოზიციას და ვეცდებით დავასაბუთოთ მისი მცდარობა.

იმ შემთხვევაშიც კი, თუ დავუშვებთ, რომ „არაბრალეულობის პრეზუმფცია“ უდანაშაულობის პრეზუმფციის აღმნიშვნელი ტერმინის — „პრეზუმფცია ნევიზონოსტი“-ს ზუსტი თარგმანია, გაგვიჩნდება გარკვეული უკმარისობის გრძობა, რადგან სიტყვა „არაბრალეულობა“ არც ერთ ლექსიკონში არ გვხვდება. მაგალითად, ცნობარში „იურიდიული ტერმინოლოგია“ „პრეზუმფცია ნევიზონოსტი“ განმარტებულია როგორც „უდანაშაულობის, უბრალობის პრეზუმფცია“, ხოლო ნ. ჩუბინაშვილის რუსულ-ქართულ ლექსიკონში „ნევიზოვი“ თარგმნილია როგორც „უდანაშაულო უბრალო“, იქვე კი მითითებულია რომ „ნევიზონოსტი პოდსუდომოვო“ „განსასჯელის უდანაშაულობას“ ნიშნავს².

ამდენად, უნდა ვივარაუდოთ, რომ ზოგიერთი მეცნიერი აღნიშნულ პრინციპში „უდანაშაულობის“ ნაცვლად „არაბრალეულობის“ ხმარებას შინაარსობრივ

1 დასახელების დაზუსტებამდე განსახილველი პრინციპის აღსანიშნავად ვიხმართ ტერმინს „უდანაშაულობის პრეზუმფციას“ და ორივე მნიშვნელობას ვივლისხმებთ, ვარდა იმ შემთხვევაშიც, როდესაც თითოეულ მათგანზე ცალკე გვექნება მსჯელობა.

2 „იურიდიული ტერმინოლოგია“, 1963.

3 „რუსულ-ქართული ლექსიკონი“, ნ. ჩუბინაშვილის რედაქციით, თბ., 1983 წ.

მხარეს უკავშირებს. მათ მიაჩნიათ, რომ რუსულში „უდანაშაულობის პრეზუმფცია“ მხოლოდ „ბრალეულობის“ საკითხს განსაზღვრავს და შესაბამისად ქართულშიც ასე უნდა იყოს. ბრალეულობის არარსებობის გაგებით „არაბრალეულობის“ შემოტანით ხაზს უსვამენ იმ გარემოებას, რომ განსახილველი პრინციპი უშუალოდ „ბრალეულობას“ ეხება.

მიუხედავად იმისა, რომ სალიტერატურო ქართულში „დამნაშავე“ და „ბრალეული“ სინონიმებია და „ბრალეულობა“ ბრალიანს, დამნაშავეს ნიშნავს⁴, სისხლის სამართლის პროცესის თეორიაში აღიარებულია, რომ ბრალეულობა ანუ პირის ბრალიანი (განზრახი ან გაუფრთხილებელი) ქმედობა (მოქმედება ან უმოქმედობა) დანაშაულის ერთ-ერთი განმსაზღვრელი ნიშანია და მხოლოდ საზოგადოებრივ საშიშროებასთან, მართლწინააღმდეგობასთან და დასჯადობასთან ერთობლიობაში ქმნის დანაშაულს. ამასთან, ვიცით, რომ „ბრალი“ ფსიქიკური დამოკიდებულებაა ჩადენილი ქმედობისადმი. ამდენად, იურიდიული მნიშვნელობით, ბრალეულობა-ბრალი და დამნაშავე-დანაშაული განსხვავებული ცნებებია და ყოველი მათგანი რუსულ ენაში ცალსახად განსაზღვრული ტერმინების „ვი-ნოვნოსტ-ვინა“-ს და „პრესტუპნიკ-პრესტუპლენიე“-ს შესატყვისად უნდა ვიხმაროთ⁵.

ამასთან, სავსებით მისაღებად მიგვაჩნია ცნება „დამნაშავის“ ხმარება იურიდიული ტერმინის სახით, მისი დღეს უკვე ფართოდ დამკვიდრებული სალიტერატურო მნიშვნელობით (დამნაშავე-დანაშაულის ჩამდენი, პირი, რომელსაც დანაშაული მიუძღვის). მითუმეტეს, რომ სულ ახლახან გამოცემული საქართველოს რესპუბლიკის სისხლის სამართლის კოდექსი (ცვლილებებით და დამატებებით 1992 წლის 21 ოქტომბრამდე) „აწევებს სასჯელს, რომელიც გამოიყენება დანაშაულის ჩამდენ პირთა მიმართ“. (იხ. მუხლი 1).

საკითხის გარკვევისათვის აუცილებლად მიგვაჩნია გავაანალიზოთ უდანაშაულობის პრეზუმფციის ფორმულირება და შინაარსობრივი მხარე რუსულენოვან სპეციალურ ლიტერატურაში. პრინციპის ძირითადი არსი მოცემული იყო ყოფილი სსრკ კონსტიტუციაში და სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსების შესაბამის მუხლებში:

«никто не может быть признан виновным в совершении преступления...»

როგორც ვხედავთ, აქ ხაზგასმულადაა ლაპარაკი „დანაშაულის ჩადენაში ბრალეულობაზე“ და არა მხოლოდ ბრალეულობაზე. იგივე კონსტრუქცია აქვთ გამოყენებული რუსულენოვან მკვლევართა უმრავლესობას უდანაშაულობის პრეზუმფციის სხვა ფორმულირებებში.

სისხლის სამართლის პროცესის თეორიაში განსახილველი პრინციპის განმსაზღვრავ დებულებად მიჩნეულია ყოფილი საბჭოთა კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმისეული განსაზღვრება:

«Обвиняемый (подсудимый) считается невиновным до тех пор, пока его вина не будет доказана в предусмотренном законом порядке и установлена вступившим в законную силу приговором суда»⁶.

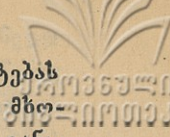
სწორედ „ეს მკაფიო დებულება იწოდება დღეს სისხლის სამართლის პროცესის თეორიაში უდანაშაულობის პრეზუმფციის პრინციპად“⁷. მიუხედავად იმი-

⁴ „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი“, თბ., 1990.

⁵ სასურველია ჩამოთვლილი ცნებები ლექსიკონებშიც ცალსახა შესაბამისობაში იქნას მოყვანილი და შესაბამისად დაზუსტდეს მათი მნიშვნელობანი.

⁶ Бюллетень Верховного суда СССР № 4 1978, стр. 9.

⁷ Чангули Г. И. «Презумпция невиновности в свете требований Конституции СССР», «Совершенствование уголовно-процессуального законодательства и охрана прав личности», АН УССР, Киев, 1983, стр. 85.

სა, რომ ზემოთ მოყვანილი ფორმულირებაც განიცდის შემდგომ დაზუსტებას მეცნიერთა მხრიდან, ერთი შეხედვითაც ნათელია, რომ ამ ფორმულირებაში მხოლოდ ბრალეულობის საკითხი არ წყდება და „კანონიერ ძალაში შესული განაჩენით“ პირის დანაშაულის ჩამდენად ცნობაც ხდება, ანუ — დანაშაულის ფაქტიც დგინდება⁸.

აქვე მიზანშეწონილად მიგვაჩნია მოვიყვანოთ უდანაშაულობის პრეზუმფციის ერთ-ერთი თანამედროვე მკვლევარის ჩ. კასუმოვის მოსაზრება, რომელიც, ჩვენი აზრით, მართებულად შენიშნავს, რომ პლენუმისეულ განმარტებაში სიტყვა „ბრალი“ („ვინა“) უნდა შეიცვალოს „ბრალეულობით“ („ვინოვნოსტ“), რადგან „ბრალი“, როგორც ფსიქიკური დამოკიდებულება, წარმოადგენს დანაშაულის შემადგენლობის ერთ-ერთ ინგრედიენტს, ხოლო დანაშაულის დადგენისათვის საჭიროა ოთხივე ელემენტის დადგენა. შესაბამისად, სასამართლოს მიერ საჭიროა არა „ბრალის“, არამედ ბრალეულობის დამტკიცება, რაც ნიშნავს შერაცხადი, გარკვეულ ასაკს მიღწეული ადამიანის მიერ განზრახ ან გაუფრთხილებლობით ჩადენილ საზოგადოებრივად საშიშ, მართლსაწინააღმდეგო და დასჯადი ქმედობის დადგენას⁹. ჩ. კასუმოვის არგუმენტაციაში ფაქტობრივად დანაშაულის ნიშნების ჩამოთვლა კიდევ ერთხელ ადასტურებს, რომ ავტორი „ბრალეულობაში“ „დანაშაულის ჩადენაში ბრალეულობას“, ანუ დანაშაულის დადგენას გულისხმობს და რომ უდანაშაულობის პრეზუმფციის პრინციპი პირის მხოლოდ ბრალეულობას კი არ განსაზღვრავს, არამედ „დანაშაულის ჩადენაში ბრალეულობის“ საკითხს და ამდენად, ამ პრინციპის არსიდან გამომდინარე სრული დასახელება რუსულ ენაზე უნდა იყოს:

«Презумпция невиновности в совершении преступления»,

რაც ნათელს გახდიდა, რომ ბრალეულობასთან ერთად დანაშაულის ცნობის პირობებიც დგინდება. თუ გავითვალისწინებთ, რომ დანაშაულის დადგენა ფაქტობრივად ბრალეულობის დადგენაცაა და რომ „უდანაშაულო — ვისაც დანაშაული არ აქვს“¹⁰ ნიშნავს, რუსულიდან თარგმანში გვექნებოდა „დანაშაულის ჩადენაში უბრალობის (ბრალის არ ქონის) პრეზუმფცია“ ანუ „დანაშაულის არ ქონის პრეზუმფცია“ — „უდანაშაულობის პრეზუმფცია“.

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ რუსულენოვანი მკვლევარი იძულებულია სიტყვათა ზემოთმოყვანილი წყობა გამოიყენოს, რადგან ქართულისაგან განსხვავებით მას არ შეუძლია „უდანაშაულო“ — დანაშაულის არმქონე (ვისაც დანაშაული არ ჩაუდენია) ერთი სიტყვით გამოსახოს. აქვე ხაზი უნდა გავუსვათ იმ გარემოებას, რომ რუსულ ენაზე, „უდანაშაულობის პრეზუმფცია“ მიზანშეწონილია იხმარებოდეს ზემოთმოყვანილი სრული დასახელებით.

ხოლო შემოკლების შემთხვევაში უნდა იგულისხმებოდეს მისი სწორი არსი¹¹.

ჩვენი აზრით, სწორედ იმ მიზეზით, რომ რუსულენოვან იურიდიულ ლიტერატურაში აღნიშნული პრინციპი ე. წ. შემოკლებული სახითაც იხმარება და

⁸ სსრკ უმაღლესი სასამართლოს სასხლის სამართლის საქმეების კოლევების განმარტებათ „სახელმწიფოს არც ერთ სხვა ორგანოს სასამართლოს გარდა არა აქვთ უფლება დაადგინოს დანაშაულის ჩადენის „ფაქტი“ იხ. სსრკ უმაღლესი სასამართლოს ბიულეტენი, № 2, 1979 წ. გვ. 43.

⁹ Касумов Ч. С. «Презумпция невиновности в советском праве», Баку, 1984.

¹⁰ „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი“, 1960, ტ. VI, არნ. ჩიქობავას რედაქციით.

¹¹ რუსულენოვან იურიდიულ ლიტერატურაში „ბრალეული დანაშაულის ჩადენაში“, რომ „დანაშაულის ჩამდენს — დანაშაულს“ ნიშნავს დასტურდება იმ ფაქტითაც, რომ შესაბამისად შეიცვალა რუსეთის ფედერაციის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 211-ე მუხლი.

დღემდე არ არის შეტანილი სიცხადე „უდანაშაულობის პრეზუმფციის“ არსის ვაგებაში, კერძოდ, რის „უდანაშაულობის“ თუ „არაბრალეულობის“ საკითხი წყდება, ზოგიერთი ავტორი „უდანაშაულობის პრეზუმფციას“ პირის ბრალის არქონის (უბრალობის) ანუ „არაბრალეულობის“ საკითხს უკავშირებს, რის შედეგადაც მათ ნაშრომებში მრავალ ლოგიკურ შეუსაბამობასა და წინააღმდეგობას ვაწყდებით.

ნათქვამის საილუსტრაციოდ ბოლო წლებში გამოცემული შრომებიდან მოყვანილი მაგალითებიც იკმარებს.

ჩ. კასუმოვი თავის ნაშრომში აცხადებს რომ „უდანაშაულობის (არაბრალეულობის) პრეზუმფცია სისხლის სამართლის პროცესის ამა თუ იმ მონაწილის სუბიექტური ვარაუდი კი არ არის ბრალდებულის ბრალეულობასთან დაკავშირებით, არამედ ობიექტური სამართლებრივი დებულებაა, რომლის ძალითაც კანონი თვლის ბრალდებულს არაბრალეულად და ივივეს ითხოვს ყველა დაწესებულებისაგან, ორგანიზაციისაგან, თანამდებობის პირისა და მოქალაქისაგან“¹². რამდენადაც ავტორი, როგორც ჩანს, აღნიშნულ პრინციპს ბრალეულობას უკავშირებს და მასზე მსჯელობს, იქვე იძულებული ხდება მოყვანილი სიიდან გამოაკლოს გამოძიებელი და პროკურორი, რასაც რატომღაც „ბუნებრივად“ მიიჩნევს, რადგან „ხომ არ შეუძლია გამოძიებელს მისცეს პირი პასუხისგებაში ბრალდებულის სახით და იმავე დროს თვლიდეს მას არაბრალეულად. ზუსტად ასევე არ შეუძლია პროკურორს, რომელიც დაამტკიცებს საბრალდებო დასკვნას და მივასასამართლოზე ბრალდების მხარდასაჭერად, ჩათვალოს განსასჯელი არაბრალეულად“¹³.

თავად ავტორის მიერ შენიშნული ეს შეუსაბამობა (გამონაკლისიანი კანონი) საკმაოდ იოლად გადაწყდებოდა „არაბრალეულობის“ ნაცვლად თუნდაც სრული დასახელება რომ ეხმარა (დანაშაულის ჩადენაში არაბრალეულობა) და მოყვანილი ფორმულირება არაბრალეულობის ნაცვლად უდანაშაულობისადმი დაეკავშირებინა. ამ შემთხვევაში ცხადი გახდებოდა, რომ კანონი ბრალდებულს უდანაშაულოდ თვლის ყოველგვარი გამონაკლისების გარეშე, ხოლო გამოძიებელს და პროკურორს სავსებით ლოგიკურად შეუძლიათ მისცენ პირი სისხლის სამართლის პასუხისგებაში ეჭვმიტანილის ან ბრალდებულის სახით და ამავე დროს კანონის მოთხოვნით ძალით ჩათვალოს ის უდანაშაულოდ, რადგან სუბიექტურად, შინაგანი რწმენის საფუძველზე ისინი იყენებენ ბრალეულობის წმინდა სამართლებრივ პრეზუმფციას და პირი ბრალეულად მიაჩნიათ. ამასთან, ბრალეულად არა დანაშაულში, რომლის არსებობა მხოლოდ სასამართლომ შეიძლება დაადგინოს, არამედ სამართალდარღვევაში, ქმედებაში, რომელიც სამართალწარმოების ამ სტადიაზე ჰგავს დანაშაულს, შეიცავს დაშაულის ნიშნებს.

მეორე, ასევე უკანასკნელ პერიოდში გამოქვეყნებულ ნაშრომში, რომელშიც საფუძვლიანადაა შესწავლილი უდანაშაულობის პრეზუმფციის განხორციელების გარანტიები, ჯ. მაჟინიანი, ჩვენი აზრით, სწავებით ლოგიკურად იზიარებს მოსაზრებას, რომ „უდანაშაულობის პრეზუმფცია ობიექტურ ხასიათს ატარებს“¹⁴ და კანონს მიაჩნია პირი უდანაშაულოდ (არაბრალეულად), მაგრამ აწყდება წინააღმდეგობას ჩ. კასუმოვის ზემოთმოყვანილ ფორმულირებაში და იძულებული ხდება მხოლოდ „ნაწილობრივ“ დაეთანხმოს კლევას და სცადოს აღმოფხვრის შენიშნული შეუსაბამობა. მისი აზრით „გამომძიებელიც და პროკურორიც ბრა-

¹² კასუმოვი ჩ. ს. დასახელებული ნაშრომი, გვ. 7.

¹³ იქვე, გვ. 8.

¹⁴ Дж. Р. Мажинян, Презумпция невинности и гарантии ее осуществления, Ереван, 1989, стр. 13.

ლეულობის მტკიცებისას უნდა გამოდიოდნენ უდანაშაულობის (არაბრალეულობის) პრეზუმფციის მოთხოვნიდან, რომ ბრალდებული შეიძლება ცნობილი იქნას ბრალეულად მხოლოდ კანონიერ ძალაში შესული გამამტყუნებელი განაჩენით... მათი შინაგანი რწმენა ბრალდებულის ბრალეულობის შესახებ შეიძლება წარმოადგენდეს საფუძველს მხოლოდ გამოძიების დასრულებულად ცნობისათვის¹⁵.

როგორც ვხედავთ, მაჟინიანი თავადვე აღმოჩნდა კასუმოვის მდგომარეობაში, როდესაც დასაშვებად მიიჩნია ბრალდებულის ბრალეულად ცნობა. მეცნიერს თავისი მოსაზრების არგუმენტირებისათვის მოჰყავს აღნიშნულ საკითხზე ა. კობლიკოვის განმარტება: „გამომძიებელი, მომკვლევნი ორგანო, როცა პირს აძლევს პასუხისგებაში ბრალდებულის სახით, ამით კი არ ცნობს მას ბრალეულად დანაშაულის ჩადენაში (კანონი მას არ ანიჭებს ამ უფლებას), არამედ მხოლოდ ბრალს ღებს მის ჩადენაში“¹⁶, სადაც თავის მხრივ უდანაშაულობის პრეზუმფციის მოთხოვნიდან გამომდინარე პრინციპული უზუსტობაა დაშვებული, რადგან გამომძიებელი და მომკვლევნი ორგანო ამ ეტაპზე ვერც ბრალეულად ცნობენ დანაშაულის ჩადენაში, ვერც ბრალს დასდებენ (ბრალდებულად ცნობენ) დანაშაულის ჩადენაში, ვინაიდან თვით დანაშაულის ფაქტი მხოლოდ სასამართლოზე შეიძლება დადგინდეს.

სწორედ „უდანაშაულობის პრეზუმფციის“ „ბრალეულობასთან“ დაკავშირებას მიჰყავს ჯ. მაჟინიანი ისეთ აშკარად ურთიერთგამომრიცხავ ფორმულირებამდე, რასაც ვაწყდებით მის ნაშრომში.

ერთგან ის აცხადებს, რომ „ვფიქრობ, არ არის არსებითი სხვაობა პირს ეუწოდოთ ბრალეული დანაშაულის ჩადენაში ან დანაშაულებრივ ქმედებაში, რომელიც შეიცავს დანაშაულის ნიშნებს. ქმედება, რომელიც შეიცავს დანაშაულის ნიშნებს, შეიცავს იმ ნიშნებს, რომლებიც მოცემულია სისხლის სამართლის კოდექსის მოცემულ მუხლში“¹⁷. ხოლო მეორეგან იძულებული ხდება საწინააღმდეგო ამტკიცოს: „რომ ჩადენილია არა დანაშაული, არამედ ქმედება, რომელიც შეიცავს დანაშაულის ნიშნებს. სასამართლო წარმოების ამ სტადიაზე არ შეიძლება ლაპარაკი დანაშაულზე და მისი ყველა ნიშნის არსებობაზე, როგორც უდავოდ დადგენილ ფაქტზე“¹⁸.

ვინაიდან საჭურნალო სტატია არ იძლევა უდანაშაულობის პრეზუმფციის არსის „ბრალეულობის“ საკითხთან დაკავშირების მიზეზით რუსულენოვან იურიდიულ ლიტერატურაში არსებულ შეუსაბამობათა ჩამოთვლის შესაძლებლობას, შემოვიფარგლებით რუსულის გავლენით ქართულ გამოცემებში დამკვიდრებული უზუსტობების რამდენიმე მაგალითით.

სამწუხაროდ, უდანაშაულობის პრეზუმფციის პრინციპი ქართულ იურიდიულ ლიტერატურაში რუსულიდან არის კალკირებული, რის შედეგადაც შესაბამისად დამახინჯებული სახით აისახა საქართველოს წინა კონსტიტუციასა და მთელ რივ საკანონმდებლო აქტებში¹⁹. ამასთან, თუ თავდაპირველი ფორმულირება კონსტიტუციაში და სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის სათანადო

¹⁵ იქვე, გვ. 33.

¹⁶ Кобликов А. С. Осуществление правосудия только судом — конституционный принцип уголовного судопроизводства, «Советская юстиция», 1980, № 23, стр. 7.

¹⁷ ჯ. მაჟინიანი, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 76.

¹⁸ იქვე, გვ. 46.

¹⁹ ცალკე მსჯელობის საგანია დღეს მოქმედ კონსტიტუციასა და ნორმატიულ აქტებში ამ პრინციპის ფორმულირების საკითხი.

მუხლში მოცემული იყო ასეთი სახით — „არავინ არ შეიძლება ცნობილ იქნეს დამნაშავედ დანაშაულის ჩადენაში და დაისაჯოს სისხლის სამართლის წესით თუ არა სასამართლოს მიერ“²⁰. და სიტყვათა გარკვეულად უაზრო თანწყობას ქმნიდა (თუ გავიხსენებთ რომ დამნაშავე დანაშაულის ჩამდენს ნიშნავს, გამოდიოდა, რომ „არავინ არ შეიძლება ცნობილი იქნეს დანაშაულის ჩამდენად დანაშაულის ჩადენაში“. მის ნაცვლად საკმარისი იქნებოდა დაგვეწერა „არავინ არ შეიძლება ცნობილი იქნეს დამნაშავედ“), ზემოთ მოყვანილი კონსტრუქციიდან მაინც ჩანდა, რომ აღნიშნული პრინციპი უდანაშაულობას ესებოდა.

შემდეგში ეს ფორმულირება, ჩვენი აზრით, რუსულისავე გავლენით, დღემდე უმეტესად ასეთი სახით იხმარება — „არავინ არ შეიძლება ცნობილი იქნეს ბრალეულად დანაშაულის ჩადენაში, აგრეთვე დაედოს სისხლისსამართლებრივი სასჯელი, თუ არა სასამართლოს განაჩენით და კანონის შესაბამისად“. ამასთან, სამწუხაროდ, დღემდე ვხვდებით პრინციპთან დაკავშირებით „ბრალეულობა — დანაშაულში“ გაურკვევლობის შემთხვევებს. მაგალითად, 1989 წლის ნოემბერში გამოქვეყნდა „სასამართლო წყობილების შესახებ საბჭოთა კავშირისა და მოკავშირე რესპუბლიკების კანონმდებლობის საფუძვლები“, რომლის მე-14 მუხლში ჩამოყალიბებული იქნა უდანაშაულობის პრეზუმფცია როგორც

«Обвиняемый считается невиновным пока его виновность...»²¹.

რაც რესპუბლიკურ პრესაში ასე იქნა გადმოთარგმნილი: „ბრალდებული უდანაშაულოდ ითვლება, სანამ მისი დანაშაული არ დამტკიცდება...“²² ამის შემდეგ მიღებულ იქნა „საქართველოს რესპუბლიკის კანონი სასამართლო წყობილების შესახებ“, რომლის მე-15 მუხლში „უდანაშაულობის პრეზუმფცია“ მოცემულ იქნა შემდეგი სახეშეცვლილი ფორმულირებით: „ბრალდებული უდანაშაულოდ ითვლება, სანამ მისი ბრალეულობა არ დამტკიცდება კანონით გათვალისწინებული წესით და არ დადგინდება კანონიერ ძალაში შესული სასამართლო განაჩენით“²³.

სსრ კავშირის სახალხო დეპუტატთა ყრილობისა და სსრ კავშირის უზენაესი საბჭოს უწყებებში გამოქვეყნებული ყოფილი საბჭოთა კავშირის კონსტიტუციური ზედამხედველობის კომიტეტის დასკვნის ქართულ ვარიანტში კონსტიტუციის 161-ე მუხლი ასე იყო გადმოცემული: „არავინ არ შეიძლება მიჩნეულ იქნეს ბრალეულად დანაშაულის ჩადენაში, სანამ მისი დანაშაული...“ ზოლო «виновный в совершении преступления» ერთ შემთხვევაში თარგმნილი იყო როგორც „დამნაშავე დანაშაულის ჩადენაში“, მეორეგან კი „ბრალეული დანაშაულის ჩადენაში“. ასევე გაუგებარია «ВИНОВНОСТЬ ЛИЦА В СОВЕРШЕНИИ ДЕЯНИЯ»-ს გადმოქართულება, როგორც „პირის დანაშაული ქმედობის ჩადენაში“²⁴.

აღნიშნულ თემაზე პოლემიკის აუცილებლობაზე, საკითხის დღემდე მოუგვარებლობაზე ნათლად მიგვანიშნებს ის გარემოებაც, რომ საქართველოს რესპუბლიკის სისხლის სამართლის კოდექსში ზოგადი დებულებების მე-3 მუხლით „სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობა და სასჯელი ედება მხოლოდ იმ პირს,

²⁰ „საქართველოს რესპუბლიკის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი“, 1971, მე-11 მუხლი.

²¹ Газ. «Известия», 15 ноября 1989 г.

²² იხ. ვაზუიტი „კომუნისტი“, 1989 წლის 17 ნოემბერი, ანალოგიური სახით ჟურნ., „საბჭოთა სამართალი“, 1989, № 12.

²³ იხ. „საქართველოს რესპუბლიკა“ 1990 წლის 28 დეკემბერი.

²⁴ „სსრკ სახალხო დეპუტატთა ყრილობისა და სსრ კავშირის უზენაესი საბჭოს უწყებები“, № 39 1990-წლის 26 სექტემბერი.

ვისაც ბრალი მიუძღვის დანაშაულის ჩადენაში“. განსახილველი პრინციპის არ-
სი მომდევნო მუხლში ძველი ფორმულირებითაა მოცემული; „არავინ არ შეიძ-
ლება ცნობილ იქნეს ბრალეულად დანაშაულის ჩადენაში...“ ხოლო მუხლის და-
სათაურებაში რატომღაც მხოლოდ ბრალეულობაა ნახსენები; „პირის ცნობა
ბრალეულად და მისთვის სასჯელის დადება მხოლოდ სასამართლოს განაჩენით
და კანონის შესაბამისად“.

თუმცა აღნიშნული კონსტრუქცია, ბრალეულობისა და სასჯელის დადების
გაერთიანებით, ნათელყოფს, რომ ფორმულირება დამნაშავედ ცნობის პირობებს
გულისხმობს, მაგრამ არ იძლევა ცალკე ბრალეულობის საკითხის განსაზღვრის
საშუალებას.

უდანაშაულობის პრეზუმფციის ქართულ ენაში დამკვიდრებულ ფორმული-
რებაში სიტყვების „დამნაშავე-დანაშაულის“ შეცვლა „ბრალეული-ბრალეულო-
ბით“ სალიტერატურო ქართულის მოთხოვნებით რომ იყოს განპირობებული და
ორივე ტერმინი სინონიმებად იყოს გაგებული (ბრალეული-ბრალიანი, დამნაშა-
ვე)²⁵ ამ შემთხვევაში ავტორები სტატიის მიყვანილი არგუმენტების საფუძ-
ველზე „ბრალეულს დანაშაულის ჩადენაში“ ისევე „დამნაშავეს“ ამჯობინებდნენ.
ამდენად, უნდა ვივარაუდოთ, რომ პრინციპის ფორმულირების კონსტრუქციაში
აღნიშნული ცვლილებები ტერმინთა შინაარსობრივი მხარის გათვალისწინებით
არის გამოწვეული და „ბრალეულობა“ აქ იურიდიული მნიშვნელობით არის
ნახმარი, რასაც ადასტურებს კიდევაც რიგ მეცნიერთა მიერ „უდანაშაულობის
პრეზუმფციის“ პრინციპის ბრალეულობის საკითხთან დაკავშირება და მისი შე-
საბამისად მოხსენიება „არაბრალეულობის პრეზუმფციად“. მაგალითად, ა. შუშა-
ნაშვილის სტატიის ვკითხულობთ, რომ „ამ დებულების (გულისხმობს და უწო-
დებს „არაბრალეულობის პრეზუმფციას“ – ა. კ.) თანახმად დანაშაულის ჩადე-
ნაში ბრალეულად ცნობა მხოლოდ სასამართლოს პრეროგატივაა“²⁶. იქვე კი ავ-
ტორი უნებურად ხაზს უსვამს „დანაშაულის ჩადენაში ბრალეულსა“ და „დამნაშა-
ვის“ ცნებების იდენტურობას, როდესაც განმარტავს, რომ „თავდებქვეშ შეიძ-
ლება გადაეცეს მხოლოდ დამნაშავე, დანაშაულის ჩადენაში ბრალეულად ცნო-
ბილი პირი“. იგივე ავტორი ბოლო დროს განსახილველ პრინციპს უკვე „უდანა-
შაულობის პრეზუმფციად“ მოიხსენიებს²⁷, მაგრამ ჩანს, რომ კვლავინდებურად
პრინციპის არსს ბრალეულობის საკითხს უკავშირებს, რის შედეგადაც ტექსტში
ზოგჯერ ორივე ტერმინს ერთდროულად ხმარობს, ხანაც მხოლოდ „ბრალეულო-
ბას“ სჯერდება: „ბრალეული, ესე იგი ის, ვისაც ბრალი ედება დანაშაულის
ჩადენაში, ვინც კანონით დადგენილი წესით მიცემულია სისხლის სამართლის პა-
სუხისგებაში, უდანაშაულოდ ითვლება, ვიდრე დანაშაულის ჩადენაში მისი მო-
ნაწილეობა და ბრალეულობა არ დადგინდება კანონიერ ძალაში შესული განა-
ჩენით“; „სახელს უტეხს პიროვნებას, რომლის ბრალეულობა სასამართლოს არ
დაუდგენია“; „არ ამტკიცოს ბრალეულობა თუ უდანაშაულობა“; „საბოლოოდ დაად-
გინოს და გადაწყვიტოს ბრალდებულის ბრალეულობის საკითხი, შეუფარდოს
დამნაშავეს სისხლისსამართლებრივი სასჯელი“.

²⁵ „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი“, თბ., 1986.
²⁶ ა. შუშანაშვილი, აქტუალური პრობლემები სსრ კავშირის ახალი კონსტიტუციის მიხედ-
ვით; ჟურნ. „საბჭოთა სამართალი“, 1990, № 2, გვ. 34-35.
²⁷ ა. შუშანაშვილი, უდანაშაულობის პრეზუმფცია, ვაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1992
წლის 24 ივლისი.

ამრიგად, ა. შუშანაშვილი განსახილველ პრინციპთან დაკავშირებით ცდილობს ორივე პოზიციის შერეებას, მაგრამ პრეზუმფციას რომ „ბრალეულობას“ უკავშირებს, ამ გარემოებას ავტორი ძრავალ წინააღმდეგობამდე მიჰყავს, რაზეც ამჯერად არ შეგჩერდებით.

სხვა სტატიაში გ. ნაჭყებია მსჯელობას საფუძვლად უდებს, ჩვენი აზრით, სადავო ფორმულირებას: „არაბრალეულობის პრეზუმფციის თანახმად (სსრ კავშირის კონსტიტუციის 160-ე მუხლი) დანაშაულის ჩამდენი პირი ვალდებულია პასუხი აგოს არა დანაშაულის ჩადენის, არამედ ამ პირის მიმართ გამამტყუნებელი განაჩენის კანონიერ ძალაში შესვლის მომენტიდან. უფრო მეტიც, დანაშაულის სუბიექტს სრული უფლება აქვს მიაჩნდეს თავი არაბრალეულად იქამდე, სანამ არ დამტკიცდება საწინააღმდეგო, ხოლო სახელმწიფო ვალდებულია დაიცვას მოქალაქის ეს კონსტიტუციური უფლება“²⁸. ამ ფორმულირებაში საკამათო ბევრია, მაგრამ ამჯერად ერთს შევნიშნავთ: ავტორს „არაბრალეულობის“ ნაცვლად „უდანაშაულობა“ რომ ეგულისხმა, შენიშნავდა, რომ სახელმწიფო სულაც არ არის ვალდებული დაიცვას „არაბრალეულობა“ და არც აკეთებს ამას, როდესაც პირს აძლევს სისხლის სამართლის პასუხისგებაში ბრალდებულის სახით, ამასთან იცავს მის კონსტიტუციურ უფლებებს და პირს უდანაშაულოდ მიიჩნევს.

„უდანაშაულობის პრეზუმფციის“ პრინციპის ცნებისა და არსის უზუსტო გაგების შედეგად ავტორი მოყვანილ ნაშრომში მთელ რიგ წინააღმდეგობებს აწვდება. მაგალითად: „თუ სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტია პირი, რომლის ბრალეულობა დადგენილია კანონიერი წესით, მაშინ სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობა წარმოიშობა არა დანაშაულის ჩადენის მომენტიდან, არამედ გამამტყუნებელი განაჩენის კანონიერ ძალაში შესვლის მომენტიდან“²⁹, „თუ სისხლის სამართალში მოქმედებს ბრალეულობის პრეზუმფცია, ხოლო სისხლის სამართლის პროცესში — პირიქით, არაბრალეულობის პრინციპი, მაშინ რანაირად შეიძლება მათ შორის ფორმა-შინაარსის დამოკიდებულება?“, „მაშასადამე, სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობა დანაშაულის ფაქტიდანვე წარმოიშობა და მაშინ ამ ურთიერთობების სუბიექტი შეიძლება იყოს მხოლოდ ის პირი, რომელმაც დანაშაული ნამდვილად ჩაიდინა და არა ის პირი, რომლის ბრალეულობა დანაშაულის ჩადენაში დადგენილია კანონიერი წესით“²⁹. (!—ა. ვ.)

საკუთარ შეხედულებებს უდანაშაულობის პრეზუმფციის პრინციპის დასახელებისა და არსის თაობაზე გ. ნაჭყებია ავითარებს ადრე დასახელებულ ნაშრომშიც, სადაც ავტორი განსახილველი პრინციპის არსს ბრალეულობას უკავშირებს. თუმცა მ ავაღჯერ მხოლოდ „ბრალეულობა“ კი არა, „ბრალეულობა დანაშაულის ჩადენაში“ აქვს მხედველობაში.

ჩვენი აზრით, არამართებულია ავტორის დასკვნები იმის თაობაზე, რომ „სასამართლო შეფასების სტადიამდე ბრალეულობაზე ლაპარაკი შეუძლებელია“ და „რაკი ამ ეტაპზე ბრალეულობაზე ლაპარაკი არ არის, მაშასადამე, არც არაბრალეულობის პრეზუმფცია ირღვევა“. როგორც უკვე ითქვა, სისხლის სამართლის საქმის წარმოების სასამართლომდელ სტადიებზე სახელმწიფოს მიერ სათანადო უფლებამოსილებით აღჭურვილი პირები (იყენებენ რა წმინდა სამართლებრივ ბრალეულობის პრეზუმფციას), ვარაუდობენ პირს ბრალეულად და აძლევენ მას სისხლის სამართლის პასუხისგებაში, მაგრამ უდანაშაულობის პრეზუმფციის თანახმად ვალდებულნი არიან ჩათვალონ იგი უდანაშაულოდ.

²⁸ გ. ნაჭყებია, გაგების მეთოდის ზოგიერთი ასპექტი სისხლის სამართლის მეცნიერებაში, ჟურნ. „საბჭოთა სამართალი“, 1989, № 10, გვ. 74.

²⁹ გ. ნაჭყებია, დასახელებული სტატია, გვ. 75-76.

ვერც დანაშაულის შემადგენლობას მივიჩნევთ უდანაშაულობის პრეზუმფციის საფუძველად, ვინაიდან აღნიშნული პრინციპი უნდა მოქმედებდეს დანაშაულის არარსებობის შემთხვევაშიც, როდესაც რაიმე ფაქტზე აღძრულია სისხლის სამართლის საქმე. უფრო მეტიც, ზოგიერთი მეცნიერის აზრით, უდანაშაულობის პრეზუმფცია ზოგჯერ ძალაში შედის სისხლის სამართლის საქმის აღძვრამდეც, მაგალითად, სათანადო ორგანოში საჩივრის შესვლის მომენტიდან.

ამრიგად, ვაჩვენებთ, რომ ქართულენოვან, ისევე როგორც რუსულენოვან იურიდიულ ლიტერატურაში, განსახილველი პრინციპი უდანაშაულობის საკითხს განსაზღვრავს და მისი ბრალეულობასთან დაკავშირება მრავალ უზუსტობას იწვევს. ამდენად, მართებული იქნებოდა განსახილველი პრინციპის გამოსახატავად ტერმინი „უდანაშაულობის პრეზუმფცია“ გვეხმარა.

აღნიშნული პრინციპის „არაბრალეულობის პრეზუმფციის“ სახით მოხსენიება გაუმართლებელია შემდეგი გარემოებითაც: ერთი შეხედვით, თეორიაში აღიარებული დებულებიდან, რომ ბრალეულობა დანაშაულის შემადგენელი ნიშანია, რომ ბრალის გარეშე არ არსებობს დანაშაული და ბრალეულობაც საბოლოოდ სასამართლომ უნდა დაადგინოს, თითქოსდა უნდა გამოდინარეობდეს, რომ უდანაშაულობის პრეზუმფციის (რუსულიდან სიტყვა-სიტყვით თარგმანში „დანაშაულის ჩადენაში უბრალობის (ბრალის არ ქონის, არაბრალეულობის) პრეზუმფცია“) პრინციპი უდანაშაულობასთან ერთად პირის ბრალეულობაზეც ვრცელდება და პირი კანონის მიერ არა მარტო უდანაშაულოდ, არამედ არაბრალეულადც უნდა ჩაითვალოს. რაც შეეხება „არაბრალეულობას დანაშაულის ჩადენაში“ ეს ასეც არის, მაგრამ მხოლოდ „ბრალეულობასთან“ დაკავშირებით საკითხი სრულიად განსხვავებულად წყდება.

მოქმედი კანონმდებლობით, სისხლის სამართლის საქმეებთან დაკავშირებით სახელმწიფოს მიერ შესაბამისი უფლებამოსილებით აღჭურვილ თანამდებობის პირებს (მოძველები ორგანო, გამომძიებელი, პროკურორი, მოსამართლე) სუბიექტურად შინაგანი რწმენის საფუძველზე თვლიან რა, რომ კონკრეტულ პირს ბრალეულად აძლევენ სისხლის სამართლის პასუხისგებაში ეჭვმიტანილის, ბრალდებულის ან განსასჯელის სახით და ამდენად, ვერ ვიტყვით, რომ „არავინ არ შეიძლება ცნობილ/იქნა ბრალეულად“ ან რომ პირი ითვლება „არაბრალეულად“.

ასევე არ შეიძლება მოქმედებდეს „არაბრალეულობის პრეზუმფცია“, როგორც სამოქალაქო სამართლის პროცესის ზოგადი პრინციპი, რადგან მოქმედი კანონმდებლობით ზოგჯერ, მაგალითად, ზიანის მიყენებით წარმოშობილ ვალდებულებებში, „ზიანის მიმყენებელი თავისუფლდება ანაზღაურებისაგან, თუ დაამტკიცებს, რომ ზიანის მიყენებაში მას ბრალი არ მიუძღვის“³⁰. ე. ი. ამ შემთხვევაშიც მოქმედებს სამართლებრივი გაგებით „ბრალეულობის პრეზუმფცია“ (ისევე როგორც ზემოთ მოყვანილ შემთხვევაში).

ამრიგად „არაბრალეულობის პრეზუმფცია“ არ შეიძლება იყოს არც სისხლის სამართლის პროცესში და არც სამოქალაქო სამართლის პროცესში მოქმედი ზოგადი პრინციპი, შესაბამისად ვერ იქნება აღიარებული, როგორც კონსტიტუციური პრინციპი, როგორადაც მას გ. ნაჭყებია და ა. შუშანაშვილი მიიჩნევენ.

ამდენად, მიგვაჩნია, რომ განსახილველი პრინციპის აღსანიშნავად ერთადერთ მართებულ ფორმად შეიძლება ვისმართო ტერმინი „უდანაშაულობის პრეზუმფცია“.

³⁰ „საქართველოს რესპუბლიკის სამოქალაქო სამართლის საპროცესო კოდექსი“, თბ., 1977, გვ. 154, 457-ე მუხლი.

ამასთან, უნდა გავითვალისწინოთ, რომ სიტყვა „პრეზუმფციის“ (ვარაუდი) სმარება მისი სამართლებრივი მნიშვნელობით (რაიმე ფაქტის დაშვება (ვარაუდი), სანამ არ დამტკიცდება საწინააღმდეგო) თანაბარი უფლებით შეიძლება სამართლის სხვადასხვა დარგებში როგორც ბრალეულობის, ასევე არაბრალეულობის პრეზუმფციის (ვარაუდის) სახით.

ხოლო რაც შეეხება უდანაშაულობის პრეზუმფციას, თუმცა ზოგიერთი მეცნიერი, მაგალითად, ნ. პოლიანსკი, მას სამართლებრივ პრეზუმფციად მიიჩნევს და ფორმულირებაში „ვარაუდს“ ამჯობინებს, ამ საკითხში ვიზიარებთ მეცნიერთა უმრავლესობის ფართოდ დამკვიდრებულ პოზიციას, რომ უდანაშაულობის პრეზუმფცია არ წარმოადგენს სამართლებრივ პრეზუმფციას, „ის ვარაუდი კი არა-სამართლებრივი დებულებაა“³¹. უდანაშაულობის პრეზუმფცია საყოველთაოდ აღიარებული, ზოგადსაკაცობრიო ფასეულობად ქცეული, მხოლოდ სისხლის სამართლის პროცესში მოქმედი პრინციპია და სიტყვა პრეზუმფცია მასში „ვარაუდის“ მნიშვნელობით კი არ იხმარება, არამედ როგორც სიტყვა „თვლის“ (კანონი „თვლის“ და არა ვარაუდობს სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობაში მიცემულ პირს უდანაშაულოდ).

ცალკე მსჯელობის საგანს შეადგენს ამ საკითხზე გ. ნაჭყებიასა და ა. შუშანაშვილის პოზიცია, რადგან თუ პირველი სიტყვა „გულისხმობს“ ხმარობს, მეორე აცხადებს, რომ „სამართლებრივი პრეზუმფცია არის ნორმატიული დებულება, რომელიც არსებულად, დადგენილად მიიჩნევს ამა თუ იმ ფაქტს, ვიდრე არ დამტკიცდება საწინააღმდეგო და უდანაშაულობის პრეზუმფციას ამ კონტექსტში განიხილავს.

აქვე გვინდა შევნიშნოთ, რომ ტერმინი „უდანაშაულობის პრეზუმფცია“ განსახილველი პრინციპის აღსანიშნავად დამკვიდრდა, როგორც რომის სამართლიდან ინკვიზიტორულ პროცესებსა და დიქტატორულ, არადემოკრატიულ სისტემებში დანერგილი „დანაშაულობის პრეზუმფციის“ საპირისპირო პრინციპის დასახელება და სწორედ „დანაშაულობის პრეზუმფცია“, „დამნაშავე“ იყო პირველადი და არა როგორც გ. ნაჭყებია თვლის, რომ „ტერმინი „უდანაშაულობის პრეზუმფცია“ ლოგიკურად მოითხოვს ტერმინ „დამნაშავეს“, რაც სავსებით ლოგიკურად ჩანს“³².

ამგვარად, წინამდებარე ნაშრომში შეძლებისდაგვარად ვცადეთ გამოგვეძებნა საფუძვლები „უდანაშაულობის პრეზუმფციის“ ცნებასთან დაკავშირებით ქართულ სამართალმცოდნეთა შორის საერთო აზრის გამოსამუშავებლად.

31 გ. ჩანგული, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 93.

32 გ. ნაჭყებია, აღნიშნული სტატია, გვ. 38.

ნაზი არონია

სასჯელთა სახეები ძველ ქართულ სამართალში

სასჯელი, როგორც სახელმწიფოს იძულებითი ღონისძიება, კლასობრივი საზოგადოებრივი წყობილების დროს წარმოიშვა და ჩამოყალიბდა, როგორც წესი, იგი ყოველთვის იყო რეპრესიული ხასიათისა და გამოიყენებოდა იმ პირობით, რომლებიც ხელყოფდნენ არსებული საზოგადოების ინტერესებს. სხვადასხვა საზოგადოებრივ-ეკონომიკურ ფორმაციაში, სახელმწიფოს განვითარების სხვადასხვა პერიოდში, სასჯელის არსი და მიზანი იყო დაშინება ან ჩადენილი დანაშაულისათვის სამაგიეროს გადახდა. კერძოდ: ბრალის გამოსყიდვა ან სახელმწიფოსათვის მიუღებელი ელემენტების დათრგუნვა, იზოლაცია და სხვა. სასჯელთა პრინციპი დღესაც თითქმის ასეთივეა.

სისხლის სამართლის მიხედვით სასჯელი თავისი შინაარსით დამნაშავესათვის გარკვეული ტანჯვის მიყენება, მისი პირადი და ქონებრივი უფლებების შეზღუდვა, რომელიც განისაზღვრება ჩადენილი დანაშაულის სიმძიმის მიხედვით და ბრალეულის პიროვნების გათვალისწინებით თუმცა, ფიზიკური ტანჯვის მიყენება ან ადამიანის ღირსების შელახვა სასჯელის მიზანს არ წარმოადგენს. დიან, სასჯელის მიზანი არ არის სამაგიეროს მიზნად ჩადენილი დანაშაულისათვის, სასჯელის მთავარი ამოცანაა მსჯავრდებულის რესოციალიზაცია (აღზრდა-გამოსწორება) და მისგან რაიმე ახალი დანაშაულის აცდენა (ზოგადი ან კერძო პრევენცია).

სიტყვა „სასჯელი“ ძველ ქართულში ნიშნავდა სამართალს, ბჭობას (გასასამართლებელ, განსასჯელ საქმეს) და ეს ტერმინი რამდენიმე მნიშვნელობით იხმარებოდა. იგი აღნიშნავდა სამსჯავროს, სატანჯველს, განაჩენს და დასჯასაც. ადრეული ქართული სამართლის წიგნში (ბაგრატ კურაპალატის სამართალი) სასჯელი დანაშაულის, შეცოდების ცნებასთან იყო გათანაბრებული. ამავე მნიშვნელობით იხმარებოდა იგი XIII-XIV საუკუნის უპირველეს სამართლის ძეგლში (ბექა-ალბუღას სამართლის წიგნი), სადაც სასჯელის მნიშვნელობით იხმარებოდა სიტყვები „პატიჟი“, „საპატიჟო“, „დასაურვებელი პატიჟი“, „საუპატიო“.

სულხან-საბა ორბელიანი ასე განმარტავს: „სამჯელი-სამართალი. სამჯელი უკუე არს სიტყვა მოვლინებული არაქმნისათვის ქმნადთა, პატივითა ვიდრე მსმენელთათვის, ხოლო პატივთა ბრძანებულთა წარმსმენელთათვის“. ე. ი. სასჯელი ანუ სამართალი გაჩენილია ჩასადენელთა არჩადენისათვის; იგი პატივია — თუ უსმენ, ხოლო, პატიჟია (სასჯელი) თუ უგულებელყოფ დადგენილ

წესსო. მაშასადამე, „სასჯელი“ ძველ ქართულში სამართალს ნიშნავს, სასჯელი კი აღინიშნება სიტყვით „პატიჟი“.

ქართული ფეოდალური სამართლის სასჯელთა სისტემა, როგორც ადრეული, ისე გვიანდელი პერიოდისა, საკმაოდ შეუსწავლელია, სათანადოდ შესწავლილი და გამოკვლეული არ არის სასჯელთა მთელი რიგი სახეები, მათი წარმოშობის საფუძვლები, გაუშუქებელია მათი შინაარსი და ქართული თანამედროვე სისხლის სამართლის სასჯელთა სისტემის და სასჯელთა ზოგიერთი სახეების ორგანული კავშირი იმ საწყისებთან, რომელიც ჩაისახა ადრე თუ გვიანფეოდალურ ქართულ სამართალში და რომელთა მნიშვნელობა განუსაზღვრელად დიდია არა როგორც ქართული სამართლებრივი აზროვნების ძეგლებისა, არამედ როგორც ქვაკუთხედისა და საფუძვლისა თანამედროვე, ეროვნული სამართლისათვის.

ჩვენი პუბლიკაცია წარმოადგენს მოკრძალებულ ცდას შეძლებისდაგვარად გავაშუქოთ აღნიშნული საკითხი.

ფეოდალურმა სახელმწიფოებრივმა წყობილებამ თანდათან განდევნა სამართლებრივ ურთიერთობებში ადრე დამკვიდრებული პრიმიტიული და განუვითარებელი სამართლისათვის დამახასიათებელი შურისძიების ანუ ტალიონის პრინციპი — „თვალი, — თვალის წილი, კბილი — კბილის წილ“.

ამ პერიოდის კანონმდებელი შურისძიებას უკვე დანაშაულებრივ მოქმედებად თვლის და სამართლებრივ სანქციას აწესებს მისთვის. მართალია იგი დანაშაულს ჯერ კიდევ განიხილავს, როგორც დაზარალებულის მიმართ ჩადენილ კერძო ბოროტებას, მაგრამ ის გარემოება, რომ ამ ბოროტებისათვის სამაგიეროს მიზღვას, დასჯას უკვე თვით ხელისუფლება (სამეფო თუ საგვარეულო) იღებს ხელთ, მიუთითებს შურისძიების პრინციპის დათრგუნვასა და სასჯელის საჯარო პრინციპის განმტკიცებაზე.

ადრეფეოდალური ქართული სამართლის ძეგლების მიხედვით (თამარ მეფის წინახანის კანონიკური სამართალი, XI საუკუნის ბაგრატ კურაპალატის სამართლის წიგნი, XIII-XIV საუკუნეების ათაბაგთა ერისთავების ბექასა და აღბუღას სამართლის წიგნი, XIV საუკუნის სამართლის წიგნი — გიორგი ბრწყინვალის „ძეგლის დება“, გვიანდელი პერიოდის — XVIII საუკუნის სამართლის კოდექსი — ვახტანგ VI სამართალი) სასჯელები ძირითადად ქონებრივი ხასიათისაა. სისხლის სამართლის დანაშაულისათვის სასჯელებად დაწესებულია ქონებრივი საზღაური, რასაც დამნაშავე უხდის დაზარალებულს. ეს საზღაური განისაზღვრება, როგორც ჩანადენის ხასიათითა და სიმძიმით, ასევე დაზარალებულის წოდებრივ-ქონებრივი მდგომარეობით.

ძველი ქართული სამართლის მიხედვით დაწესებულ ძირითად სასჯელს სისხლის სამართლის დანაშაულისათვის „სისხლი“ ეწოდებოდა.

„სისხლი“ არის ქონებრივი საზღაური, რომლის დაურევება (მიზღვა, გამოსყიდვა) ხდებოდა ფულადი ან ქონებრივი სახით ზემოაღნიშნულ გარემოებათა გათვალისწინებით. იგი სასჯელის ძირითადი სახეა. „თვით დანაშაულებისათვის დამნაშავეს კანონით თავისი სასჯელი ჰქონდა დანიშნული, რომელიც აუცილებლად უნდა მოეხადნა“ (ბექა-აღბუღას სამართლის წიგნი). ყველა დანაშაულისათვის სასჯელის ძირითად და საყოველთაო სახეს „სისხლი“ წარმოადგენდა. ყველა დამნაშავეს სისხლი უნდა ეხლო, მაგრამ გარდა სისხლის დაურევებისა, რაც კლასიფიცირებული იყო ჩანადენის ხასიათის, მისი სიმძიმის, დაზარალებულის უფლებრივ-ქონებრივი მდგომარეობის გათვალისწინებით, ქართული სამართალი იცნობდა სასჯელის სხვა სახეებსაც: „პატიჟი“, „გერში“, „სანახშირო“, „მამულის დაჭირვა“, „შეჩვენება-შერისხვა“, „გარდახვეწა“, გა-

მაწილებელი სასჯელებისა და სიკვდილით დასჯის სხვადასხვა სახეები და სხვა.

სისხლის დაურევება გულისხმობს „სისხლის“ ანუ საზღაურის წინასწარ დაწესებულ ტარიფს, რომელიც ადგენს თუ რამდენი უნდა დაუურვოს დამნაშავემ დაზარალებულს ჩადენილი დანაშაულისათვის. რაც უფრო მაღლა იდგა დაზარალებული წოდებრივად და ქონებრივად, მით უფრო მეტი სისხლი იყო დაწესებული. გადასახდელი საზღაურის ოდენობა განისაზღვრებოდა ძირითადად ფულით. ბექა-აღბუღას სამართლის წიგნი სისხლის ოდენობას განსაზღვრავდა „თეთრით“ ანუ ვერცხლის ფულით.

როგორც ბექა-აღბუღას სამართლის, ასევე ვახტანგ VI სამართლის წიგნის მიხედვით (გარდა მცირეოდენი ცვლილებებისა), სისხლის დაურევება ასეთი ფორმულით წარმოებდა: დიდებულის სისხლი უდრიდა 40 ათას თეთრს, პირველი აზნაურისა — 20 ათასს, მცირე რიგის აზნაურისა — 12 ათასს, საპატიო ვაჭრისა — 6 ათასს, მსახურისა და სიკეთეზე ცნობილი გლეხისა — ათასს და ყმა გლეხისა — ოთხასს.

როგორც აღვნიშნეთ, „სისხლის“ ანუ სასჯელის კლასიფიცირება ხდებოდა არა მხოლოდ დაზარალებულის უფლებრივი მდგომარეობის მიხედვით, არამედ ჩანადენის ხასიათის, მისი სიმძიმის — ხარისხის და განსაკუთრებით დანაშაულის ჩადენის ადგილის გათვალისწინებით, რასაც უაღრესად დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. აღნიშნული გარემოებანი მიუთითებს სამართალშემოქმედებითი საქმიანობის მაღალ კულტურაზე.

✓ ბექა-აღბუღას სამართლის წიგნი საზღაურს აწესებს უპირველესად დაზარალებული პირის გვარისა და ღირსების მიხედვით, მაგრამ ამასთან ერთად კანონმდებელს მხედველობაში აქვს ისიც, თუ რამდენად გამოიხატა დამნაშავეს მოქმედებაში ბოროტი განზრახვა. იგი განასხვავებს ერთიმეორისაგან დანაშაულობებს, რომლებიც ჩადენილია „მტრობით“, „ღალატით“ ან „ბედითთა ხელითა“ ე. ი. ნებით, განზრახვით, ასევე დანაშაულის ჩადენას „უბედოთ“ ე. ი. უნებლიედ და ა. შ. რამდენადაც უფრო აშკარაა დამნაშავეს ბოროტი განზრახვა, იმდენად უფრო მძიმეა მისი სასჯელი.

ასე მაგალითად: ბექა-აღბუღას სამართლის მიხედვით ერთნახევარი „სისხლის“ გადახდაა დაწესებული, როცა დანაშაული ჩადენილია ბოროტი განზრახვით („ბედითთა ხელითა დამართებიაო“). ხოლო იმ შემთხვევებში, როცა დანაშაულის ჩადენას ახლავს („ზედა დასხმა“) — თავდასხმა და ღალატი, სასჯელად დაწესებულია ორკეცი „სისხლი“.

ჯერ კიდევ XI საუკუნის ქართულ სამართალში არსებობდა დღემდე საყოველთაოდ მიღებული პრინციპი — სასჯელის განსაზღვრა ჩანადენის სიმძიმისა და ხასიათის გათვალისწინებით, რაც თავისთავად მიუთითებს ქართული სამართლის განვითარების მაღალ დონეზე. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ბექა-აღბუღას სამართალი, „კათალიკოზის სამართალ“-ის მსგავსად აწესებს ორკეცი „სისხლს“ იმ შემთხვევებში, როცა დანაშაულს თან ახლავს დამამძიმებელი გარემოებანი — თავდასხმა, ღალატი, მრუშობა, მკვლელობა გაძარცვის მიზნით, ასევე ძმის მიერ ძმის მოკვლა ან ნათესავის მკვლელობა და ა. შ. დანაშაულის ისეთ არაკვალიფიციურ შემთხვევებში კი, როცა იგი ჩადენილია დამამძიმებელ გარემოებათა გარეშე, კანონმდებლობა აწესებს სრულ (ერთჯერად) „სისხლს“. საზოგადოების ყველა ფენის წარმომადგენლისათვის (მკვლელობის საფასურად) დადგენილი იყო შესაბამისი სრული „სისხლი“ — დიდებულისა, აზნაურისა, ვაჭრისა, მსახურისა და ყმა გლეხისა. სრული „სისხლის“ დაურევებას ითვალისწინებდა ის შემთხვევაც, თუ თავდასხმის დროს ფეხმძიმე ქალს

ბავშვი მოწყდებოდა; ასევე იხვებოდა ის „თუ ვინც ეკლესიას გასტყეს და პატრონს სცემს“ (ბაგრატ კურაპალატის სამართლის წიგნი მუხ. 109-ე), „ვინც ვისმე უსამართლოდ დაასმენს“ (მუხ. 132-ე), „სხვისი ცოლის მოტაცებისათვის“ (მუხ. 133-ე) და სხვა.

შედარებით მსუბუქი ხასიათის დანაშაულისა და დანაშაულის მცდელობისათვის კი დაწესებული იყო ნახევარი „სისხლი“. „კაცი რომ კაცსა ომში სძლევს გამარჯვება ეყოფის, მაგრამ თუ გაძარცვავს და სახლში წაიყვანს, სისხლის ნახევარი დაუურვოს და აბჯარ-ნაძარცვი დაუბრუნოს“.

ბაგრატ კურაპალატის სამართალი იცნობს აგრეთვე მესამედ „სისხლს“. იგი წესდებოდა უფრო მცირე მნიშვნელობის დანაშაულისათვის. მაგ. მღვდლის ვინებით შეურაცყოფა, ეკლესიის „ზღუდეს გარეთ“ თავდასხმა და რაიმე ქონების გატაცება და სხვა.

„სისხლის“ ზღვა ანუ ქონებრივი საზღაურის გადახდა დაშვებული იყო როგორც ფულით, ასევე სხვა საქონლით. შესაძლებელი იყო აგრეთვე საზღაურში ადამიანის მიცემაც. ასეა დაშვებული ბექა-აღბუღას სამართალში და ვახტანგ VI სამართლის წიგნში. ამ უკანასკნელში კანონმდებელი აღნიშნავს რა ფულის სიმცირეს ქართლში, შესაძლებლად სცნობს „სისხლის“ ანაზღაურებას საქონლით. ასეთ შემთხვევაში ქონებრივი საზღაურის უმთავრეს ფორმას, ჩვენი ქვეყნის ადრინდელი ფეოდალური სამართლის ძეგლებით, პირუტყვი მიიჩნეოდა, რომლის ფასი განსაზღვრული იყო კანონით. „სისხლის“ დაურევება შეიძლებოდა აგრეთვე ნივთებითაც — იარაღით, რკინით, რვალით და სხვა (ვახტანგ VI სამართლის წიგნი — მუხ. 18-ე, 19-ე, 22-ე).

ბაგრატ კურაპალატის სამართლის წიგნის მიხედვით (113-ე, 114-ე, 116-ე, 130-ე, 148-ე, 149-ე, მუხლები) „სისხლის“ დაურევების ანგარიშში დაიშვებოდა აგრეთვე ადამიანის მიცემა. ხშირად დაწესებული იყო თვით დამნაშავეს გადაცემა, „ხელთ მიცემა“ დაზარალებულისათვის. მეკობრე-მტაცებელი, რომელმაც ეკლესია გატეხა, დაზარალებულს უნდა გადასცემოდა დამნაშავეს პატრონის მიერ — „სისხლის“ საფასურში. ცხენის ჯოგის წასხმის შემთხვევაში დამნაშავეს თორმეტი გლეხი უნდა დაეურევებინა. „თუ პატრონი თავის ვასალს (ანუ ყმას) თვითნებურად გაძარცვავს — უნდა თორმეტი გლეხი დაუურვოს“.

როგორც ადრეული პერიოდის სამართლის კრებულები (ბაგრატ კურაპალატის სამართლის წიგნი, ბექა-აღბუღას სამართლის წიგნი, გიორგი ბრწყინვალის „ძეგლის დება“) ასევე უფრო გვიანდელი — ვახტანგ VI სამართლის წიგნი, სისხლისსამართლებრივი ინდივიდუალური პასუხისმგებლობის გვერდით ცნობენ კოლექტიურ პასუხისმგებლობასაც. კერძოდ: „სისხლი მესისხლესთვის“ დამნაშავეს უნდა ეზღო, მაგრამ თუკი მას არ შეეძლო დაწესებული ნიხრის, წესის, ნორმის მიხედვით „სისხლის“ გადახდა, მაშინ ეს პასუხისმგებლობა ეკისრებოდა მის ოჯახს, ნათესავებს.

განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია ის გარემოება, რომ როგორც ადრე-ფეოდალურ, ასევე გვიანდელი პერიოდის სამართლის ძეგლებშიც დანაშაული განიხილებოდა კერძო ხასიათის ბოროტმოქმედებად და ამდენად დამნაშავეს მიერ დაზარალებულისათვის „სისხლის“ დაურევების შემდეგ სასჯელი აღსრულებულად და საქმე დამთავრებულად ითვლებოდა.

როგორც ჩანს, საუკუნეთა განმავლობაში ეს პრინციპი მკვეთრად განვითარდა და მტკიცედ ჩაჯდა ჩვენი ხალხის მართლშეგნებასა და ფსიქოლოგიაში, რამდენადაც დღესაც, როცა დასჯის პროცესში უმთავრესია სასჯელის საჯარო (სახელმწიფო) დანიშნულება, (როცა საქმე გვაქვს პიროვნების წინააღმ-

დეგ მიმართულ დანაშაულთან) დამნაშავე და მისი ახლო ნათესაობა ძირითად მომენტად მაინც დაზარალებულის პოზიციას თვლიან და დიდი სიფრთხილით ცდილობენ მასთან შერიგებას და მისთვის რაიმე საზღაურის გადაცემას.

ძველი ქართული სამართალი გარდა „სისხლისა“ იცნობს სასჯელის განსაკუთრებულ სახეს, რომელსაც „პატიჟი“ ეწოდება.

„პატიჟი“, როგორც სასჯელის სახე — არის ქონებრივი საზღაური და ჯარიმა (ისევე „სისხლი“), რომელიც დაწესებული იყო მეფის, ხელისუფლების, პატრონის სასარგებლოდ იმ „საუპატიო“ საქმეთა გამო, რომელმაც შეურაცხყო საჯარო ხელისუფალთა წარმომადგენლები ან როცა დანაშაული ჩადენილი იყო განსაკუთრებულად საპატიო ადგილას — ეკლესიაში, ხაზინაში, ჯოგში და ა. შ.

ბექას სამართლის წიგნის 33-ე მუხლის თანახმად თუ პატრონის მფარველობაში მყოფი კაცი — „მინდობილი კაცი“, — ღალატით ვინმეს ციხესა და სახლ-კარს წაართმევდა და ამას პატრონი ან მაწყვერელი (მაწყვერის ეპისკოპოსი) გაიგებდა, დამნაშავეს წადებული ქონებაც უნდა დაებრუნებინა და ორი იმ უთავადესი კაცის „სისხლიც“ დაეურვებინა დაზარალებულისათვის, რომელიც შემთხვევის ადგილს ესწრებოდა და ამასთან, პატრონისა და მაწყვერელისათვის „საპატიჟო“ უნდა გადაეხადა.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ქართული სამართალი მკაცრად იცავდა საზოგადო თავშეყრის ადგილების — ეკლესიის, ხატობის, ხაზინის, ასევე ჯოგის ავტორიტეტს, ღირსებასა და სიწმინდეს. ამ საპატიო ადგილებში დანაშაულის ჩადენისათვის „სისხლის“ ე. ი. სასჯელის ოდენობა გაცილებით მაღალი იყო. ასე მაგ: სასაფლაოზე თავდასხმისათვის ვახტანგ VI სამართლის კოდექსი სამ „სისხლს“ აწესებს: „ერთი საფლავისათვის, ერთი სიკვდილისათვის და ერთი მიხდომისათვის. და წანაღები უკლებლივ, ჭრილობისა აგრეთვე“ (მუხ. 50-ე).

ბაგრატ კურაპალატის სამართლის მიხედვით „საპატიჟო“ (მოსარიღებელი) ობიექტების ხელყოფისათვის სპეციალური, ზუსტად განსაზღვრული ჯარიმა „საუპატიო“ იყო დაწესებული — (115-ე, 121-ე, 141-ე, მუხლები). 141-ე მუხლის თანახმად — თუ ბოროტმოქმედი ჯოგს წაასხამს, „რაზომისაცა სულისა იყო, მამაცისა — ორი ათასი, დიაცისა — სამი ათასი და ჯოგი უკლებლივ შეექცესო“. ე. ი. დაზარალებულს ჯოგი მთლიანად უნდა დაბრუნებოდა, ხოლო დამნაშავეს დადგენილი ჯარიმა უნდა გადაეხადა.

„საუპატიო“, როგორც საჯარო ხელისუფლებისათვის განკუთვნილი ჯარიმა, გათვალისწინებულია ვახტანგ VI სამართლის წიგნშიც. თუ სასამართლოში საქმის გარჩევის დროს მომჩივანი მოპასუხეს ფიზიკურ შეურაცხყოფას მიაყენებდა, დამნაშავეს დაზარალებულისათვის კანონით დადგენილი „სისხლი“ უნდა დაეურვებინა და გარდა ამისა მოსამართლისათვის „საუპატიო“ უნდა მიერთმია — „რომე ურიგო უკადრებია“ (267-ე მუხ.).

მას მერე, რაც დამნაშავე დაწესებულ სისხლს დაუურვებდა — ე. ი. ქონებრივი საზღაურს გადაუხდიდა დაზარალებულს, მასვე უნდა გადაეხადა „საპატიო“, რაც იყო საჯარო (საერო) ხელისუფლებისათვის განკუთვნილი ჯარიმა და იმავდროულად დამნაშავეს მხრიდან მონანიების, დაზარალებულთან შერიგების სურვილს გამოხატავდა. ყველაფერი ეს მომდინარეობდა მოკლულის სულის შემორიგების, შესანდობრის გამოთხოვის რიტუალიდან.

ცნობილია, რომ მძიმე დანაშაულის შემთხვევაში, „სისხლის“ დაგროვებამდე დაწესებული იყო ქონებრივი გადასახდელი, რომელიც ნიშნავდა მხარეთა მორიგებას, დაზავებას, რასაც „სანახშირო“ ეწოდებოდა, სულხან-საბა ორბელიანის განმარტებით — „სანახშირე ესე არს — რა მესისხლენი დაზავდნენ,

პირველად სანდო რამე მისცენ სისხლის გადახდამდე“ დაზარალებულნი თუ მოიღებდა „სანახშიროს“ — ეს ნიშნავდა, რომ ის აღარ იძიებდა შურს და მოიღებდა დამნაშავეისაგან დაწესებულ საზღაურს ანუ „სისხლს“.

სასჯელის ეს სახე ძირითადად გვხვდება სამართლის ადრეულ ძეგლებში — ბექა-ალბუღას სამართალსა და კანონიკურ სამართალში. კანონიკური სამართლის 162-ე მუხლი მიუთითებს ისეთ მძიმე დანაშაულზე, როგორცაა ძმის მიერ ძმის ამკარად ან ფარულად თვალის დაწვა, ან „რაიმეს ასოს მოკუეთა“. ასეთ შემთხვევაში დამნაშავემ დაზარალებულს „სისხლის სრული და სანახშირო დაუურვოს“.

ამრიგად „სანახშირო“ მოქიშპე მხარეთა შერიგების აქტი იყო, რამდენადაც მოპირდაპირე მხარეთა ასეთი დაზავება მძიმე დანაშაულის დროს ხდებოდა. ეს კი შურისძიებისა და სისხლის აღების წინააღმდეგ იყო მიმართული. ისიც ცხადია, რომ „სანახშიროს“ წარმოშობა ძველი გვაროვნული ადათის გაქრობისა და კომპოზიციების, ანუ დაურევების სისტემის შემოღების პერიოდს უკავშირდება.]

ქართული სამართალი იცნობს აგრეთვე სასჯელთა ისეთ სახეს, რასაც „გერში“ ეწოდებოდა. სიტყვა „გერში“ ნიშნავდა ჭრილობას, დაჭრას, დაკოღვას.

სულხან-საბა ორბელიანი „გერშის“ მნიშვნელობას ასე განმარტავდა: „გერში — ნაკოდთა მცირე სისხლია“. ე. ი. ეს არის ქონებრივი საზღაური, „სისხლი“. დაჭრისათვის „გერში“ ეკისრებოდა დამნაშავეს დაზარალებულის სასარგებლოდ „სისხლთან“ ანუ ძირითად სასჯელთან ერთად.

„გერშის“ ოდენობა დამოკიდებული იყო „სისხლის“ ანუ ძირითადი სასჯელის ზომაზე, რაც თავისთავად გამომდინარეობდა, როგორც უკვე ზემოთ აღვნიშნეთ, მიყენებული ზიანის ხარისხისაგან, დაზარალებულის წოდებრივ-ქონებრივი მდგომარეობიდან.

„გერში“ ანუ სასჯელი სხეულებრივი დაზიანებისათვის, მკაცრად და ზუსტად იყო განსაზღვრული თითქმის სათითაოდ სხეულის ყველა ნაწილის დაზიანებისათვის. ასე მაგ: ბექა-ალბუღას სამართლის წიგნის მიხედვით ხელის ან ფეხის მოკვეთისათვის დამნაშავეს — „სისხლის“ შესამედი უნდა გადაეხადა, ხოლო თვალის წამოგდებისათვის — „სისხლის“ მეოთხედი.

ბაგრატ კურაპალატის სამართლის წიგნის მიხედვით დაწესებული „გერში“ ანსხვავებდა „წაპარვით“ სხეულის დაზიანებას, იგი უფრო მძიმე დანაშაულად ითვლებოდა და რა სიმძიმისაც არ უნდა ყოფილიყო მიყენებული დაზიანება, „გერში“ უფრო მძიმე იყო, ვიდრე ახლით მიყენებული ჭრილობის დროს ასე მაგ: „წაპარვითა თუალისა ცურა, ხელ-ფეხისა დაგემა, პირისა დადი — ესე სამი — სისხლისა ნახევარი არს“. (მუხ. 124-ე), მაგრამ თუ ეს ჭრილობანი „წაპარვით“ არ იყო მიყენებული — „გერში“ შესამჩნევად კლებულობდა.

უნდა აღინიშნოს, რომ სამართლის ძეგლებში (ბაგრატ კურაპალატის სამართლის წიგნი, გიორგი ბრწყინვალის „ძეგლის დება“, ბექა-ალბუღას სამართლის წიგნი) სიტყვა „გერში“ იხმარებოდა არა მხოლოდ ჭრილობისათვის დადგენილი სასჯელის მნიშვნელობით, არამედ თვით მიყენებული ჭრილობის, ჩადენილი სხეულებრივი დაზიანების, ჩადენილი დანაშაულის მნიშვნელობითაც.

ასე მაგ: ბაგრატ კურაპალატის სამართლის წიგნში ასეა ნათქვამი: „გერში როგორცა აჩნდეს“, „დაკოდილთა საგერში აჩნდეს“. ასეა გიორგი ბრწყინვალის „ძეგლის დებაშიც“ — „ვისაც პირსა ზედა გერში აჩნდეს ანუ ცხვირი მოეკუეთეს“, „თუ გერში სად საჩინოდ იყოს“.

ის გარემოება, რომ გარდა „სისხლისა“, სამართლის ეს კოდიფიცირებული კრებულები ანსხვავებენ სასჯელებს სხეულებრივი დაზიანებისათვის და მართვის დაწესებულია ჩანადენის შესაბამისად იმ დროისათვის ადექვატური სასჯელი, მიუთითებს კანონმდებლობის განვითარების მაღალ კულტურაზე.

გარდა ძირითადი ქონებრივი სასჯელისა, ქართული სამართალი იცნობდა დამატებითი სასჯელის სახეებს. ესენი იყო: ნაპარევის ორკეცი საზღაური, ექსორია-გაძეგება, შეჩვენება-შერისხვა და სხვადასხვა გამაწბილებელი სასჯელები.

აღნიშნული სახეები და მათი წარმოშობის ისტორია მოითხოვს ღრმა მეცნიერულ შესწავლა-გაშუქებას, რაც ჩვენი შემდგომი კვლევის საგანია.

ჯაბაულ ფუტყარია

სოლომონ დოდაშვილი და ქართული ჩვეულებითი სამართალი

დღევანდელი საქართველოს პოლიტიკური, სამართლებრივი, ეროვნული, კულტურული, ეკონომიკური და სოციალური მდგომარეობა იმას გვაძალავს, რომ განსაკუთრებული ყურადღებით შევისწავლოთ თავისი შინაარსით ქართული ეროვნული პოლიტიკური და სამართლებრივი აზროვნების ისტორია. ქართული ეროვნული პოლიტიკური და სამართლებრივი აზროვნების ისტორიის ახლებურად გააზრება და გათვითცნობიერება კი იმის საშუალებას მოგვცემს, რომ უფრო ადვილად დავძლიოთ ის წინააღმდეგობები, რაც შეიმჩნევა დღევანდელი საქართველოს საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში, ქართულ სამართლებრივ აზროვნებაში. თუ გვინდა სწორი გზით ვიაროთ, ალბათ, გამოჩენილი ქართველი ფილოსოფოსების, იურისტებისა და ისტორიკოსების ფასდაუდებელი ნაშრომების ახალი კუთხით შესწავლა და გამოქვეყნება უნდა გახდეს ჩვენი საზოგადოებრივი მეცნიერების წარმომადგენელთა უპირველესი საზრუნავი.

ჩვენი ცდაც, წარმოვადგინოთ მე-19 საუკუნის ცნობილი ქართველი მოაზროვნის, განმანათლებლისა და ფილოსოფოსის სოლომონ დოდაშვილის სამართლებრივი შეხედულებები ქართულ ჩვეულებით (აღათობრივ) სამართალზე, სწორედ ამ კეთილშობილურ მიზანს ემსახურება.

ცნობილია სოლომონ დოდაშვილის უაღრესად საინტერესო მოსაზრებები ფილოსოფიურ პრობლემებზე, რელიგიაზე, საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ საკითხებზე, სამართალზე, სოციალურ ყოფაზე და ამდენად ზედმეტი არ იქნება თუ აქვე ზოგადად ჩამოვთვლით მის ფილოსოფიურ, ლიტერატურულ და სამართლებრივ მემკვიდრეობას. მათგან უპირველესად უნდა აღინიშნოს: „ლოგიკა“, „ქართული გრამატიკა“, „რიტორიკა“, „მოთხრობები — „ჟინევრა“, „ელენა“, „ანეკდოტი ანუ ღირსახსოვარი შემთხვეულება“, „ჰარუნ-ალ-რაშიდი და მოხუცი“, „მოკლე განხილვა ქართულისა ლიტერატურისა ანუ სიტყვიერებისა“.

„ქართული ისტორია“, „შენიშვნა დამარხვის წესსა ზედა უკანასკნელთა მეფეთა საქართველოსათა“. ჩვენს ხელთაა აგრეთვე მეკობრეებისადმი, თანამოაზრეებისადმი მიწერილი მრავალი ბარათი, ჩვენებები საგამოძიებო კომისიისადმი, როდესაც იგი დაპატიმრებული იყო როგორც 1832 წლის შეთქმულების აქტიური წევრი და სხვ.

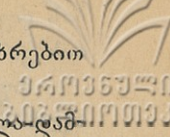
ამ მასალების გაცნობით ცხადი ხდება, რომ სოლომონ დოდაშვილი შემთხვევით არ არის მიჩნეული მე-19 საუკუნის პირველ ქართველ განმანათლებლად. ამის საფუძველს იძლევა მისი მეცნიერული და პედაგოგიური მოღვაწეობა, ნაყოფიერი მუშაობა 1828 წელს დაარსებულ გაზეთ „ტფილისის უწყებებში“, მისივე ინიციატივით 1932 წელს უურნალ „სალიტერატურო ნაწილნი ტფილისის უწყებათანი“-ს გამოცემა და საერთოდ, ქართული ეროვნული სულის გამოღვიძება. ყურადსაღებია ისიც, რომ ქართველი სამოციანელები სწორედ მის იდეურ მემკვიდრეობაზე აღიზარდნენ.

სოლომონ დოდაშვილის მეცნიერული მემკვიდრეობის შესწავლა დღესაც გრძელდება, დღესაც არ დაუკარგავს აქტუალობა მის ფილოსოფიურ, პოლიტიკურ და სამართლებრივ მსოფლმხედველობას. მართალია ქართულ მეცნიერებაში სოლომონ დოდაშვილი უპირველესად ცნობილია, როგორც ფილოსოფოსი და განმანათლებელი, მაგრამ ამას ხელი არ შეუშლია მისთვის აქტიურად ჩაბმულიყო მე-19 საუკუნის დასაწყისის საქართველოს პოლიტიკურ ცხოვრებაში, შეესწავლა ქართული სამართლის ძეგლები, ეზრუნა ძველი ქართული წეს-ჩვეულებების შეკრება-გამოცემაზე და ამით ღირსაზნოვარი კვალი დაეტოვებინა ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიაში. ამ მხრივ ჩვენ ის შეგვიძლია შევადაროთ მსოფლიო მეცნიერებაში საყოველთაო აღიარებულ ფილოსოფოსებს — პითაგორას, დემოკრიტეს, სოკრატეს, არისტოტელეს, პლატონს, ეპიკურეს, თომა აქვინელს, ლოკს, კანტს, ჰეგელსა და სხვებს, რომლებიც კაცობრიობითვის ცნობილი არიან როგორც დიდი მოაზროვნეები და თვალსაჩინო იურისტები.

ჩვენ უკვე ვთქვით, რომ მეცნიერული თვალსაზრისით საყურადღებოა სოლომონ დოდაშვილის შეხედულება ქართულ ჩვეულებით (აღათობრივ) სამართალზე და წინამდებარე წერილში სწორედ ამ საკითხის ირგვლივ გვინდა შევაჩეროთ მკითხველის ყურადღება.

როგორც ქართველი ხალხის სამართლის ისტორიის შესწავლა გვიჩვენებს, იურიდიულ შემოქმედებით მოღვაწეობას ჩვენში განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა. ამის თვალსაჩინო დადასტურებაა ეროვნული სამართლის მრავალი ძეგლი, რომლებმაც ჩვენამდე მოაღწია. აღსანიშნავია ისიც, რომ როგორც სხვა ქვეყნებში, ისე საქართველოშიც, სამართლის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან წყაროდ, დაუწერელი, ჩვეულებითი (აღათობრივი) სამართლის ნორმები გვევლინებიან. საზოგადოებრივი ურთიერთობების რეგულირება სამართლის ამ ნორმებით ქართულ ტომებში წინა სახელმწიფოებრივი პერიოდიდან იღებს სათავეს. ჩვეულებით სამართალს არც შემდგომში, ქართული სახელმწიფოებრიობის წარმოშობისა და ქვეყნის ცხოვრებაში საერო თუ საეკლესიო დაწერილი სამართლის ნორმების შემოღებისას, დაუკარგავს თავისი როლი და მნიშვნელობა. გამომდინარე ქართველი ხალხის ისტორიიდან და ხასიათიდან, სამართლის ეს ნორმები უკვე ჩვენი ხალხის კულტურის შემადგენელ ნაწილად იყო ქცეული.

ცხადია, გარკვეულწილად ჩვეულებითი სამართლის ნორმებით ხდებოდა საზოგადოებრივი ცხოვრების მოწესრიგება (განსაკუთრებით ეს ითქმის საქართველოს მთიანეთზე) მე-19 საუკუნის დასაწყისის საქართველოშიც. ამ დროს ჩვენში

უკვე მყარად მოიკიდა ფეხი რუსეთმა და გარკვეული პოლიტიკური მოსაზრებით შეუდგა კიდეც რუსული კანონმდებლობის დანერგვას.

ისტორიული ფაქტია, რომ რუსეთის საქართველოში შემოსვლა-დაპყრობების პერიოდში არ არსებობდა ერთიანი ქართული სახელმწიფო. აქედან გამომდინარე კი თავისთავად არ ვკჭონდა საერთო ქართული სახელმწიფოებრივი კანონმდებლობა, საერთო-ზოგადი ეროვნული ქართული სამართალი, წერილობითი საკანონმდებლო აქტების ერთიანობა, თავისი სისტემატიზირებული და კოდიფიცირებული ფორმით, რომელსაც ექნებოდა სავალდებულო ძალა ქართულ სამეფოებსა და სამთავროებს. გამოიყენა რა ეს მდგომარეობა, რუსეთის იმპერიულმა სულისკვეთებამ მოახდინა ქართული სამართლის სრული იგნორირება და შემოიღო მმართველობის რუსული წესები და რუსული კანონები. ყველაფერი ეს დროის მოკლე მონაკვეთში დაინერგა ძალისმიერი მეთოდებით და, ბუნებრივია, ამან აშკარად გამოიწვია უარყოფითი პროცესები ქვეყნის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში.

სოლომონ დოდაშვილს განათლება რუსეთში ჰქონდა მიღებული, იგი ზემოწვევით იცნობდა რუსეთის იმპერიის მმართველობის მძიმე წესს და ცხადია არ გამოეპარებოდა რუსული კანონმდებლობის აშკარა დაპირისპირება ქართულ ჩვეულებით სამართალთან, როგორც ქართველი ხალხის ეროვნული თვითმყოფადობის შემანარჩუნებელ ფაქტორთან. მისთვის, როგორც დიდი ეროვნული სულის მატარებელი პიროვნებისათვის, ადვილი არ იყო შორიდან ეცქირა საკუთარი ქვეყნისა და ხალხის მძიმე პოლიტიკური და სამართლებრივი მდგომარეობისათვის. ალბათ, ამანაც განაპირობა სოლომონ დოდაშვილის მონაწილეობა 1832 წლის შეთქმულებაში, რომლის დროსაც საქართველოს საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოწყობის საკითხებზე იდეურ-პოლიტიკური შეუთანხმებლობა ჰქონდა შეთქმულების სხვა წევრებთან. სოლომონ დოდაშვილი, რომელიც დეკაბრისტთა პოლიტიკურ იდეალებზე იყო აღზრდილი, მეხოტბე იყო სახელმწიფო მმართველობის რესპუბლიკური ფორმისა, ხოლო მმართველობის მონარქიული ფორმა მის სიმპათიებს არ იმსახურებდა, ამ საკითხში მას სხვა შეთქმულები არ ეთანხმებოდნენ.

„სოლომონ დოდაშვილის პოლიტიკური იდეალის განხორციელება, კერძოდ რუსეთის იმპერიის ფარგლებში ქართული ეროვნული სახელმწიფოებრიობის აღდგენა რესპუბლიკის ფორმით, მოითხოვდა მრავალი სამართლებრივი საკითხის გადაჭრას. პირველ ყოვლისა იმის გარკვევას, თუ რა პრინციპების მიხედვით უნდა მომხდარიყო რესპუბლიკური საქართველოს ტერიტორიაზე რუსული კანონმდებლობისა და ქართული ეროვნული ჩვეულებითი სამართლის მიხედვით საზოგადოებრივი ურთიერთობის რეგულირება, მათი მოქმედების საზღვრების გამიჯვნა“¹.

სწორედ ამით უნდა იყოს ნაკარნახევი სოლომონ დოდაშვილის დაინტერესება, რუსული კანონების ქართულად თარგმნით და ქართული ჩვეულებითი სამართლის საკითხებით. როგორც ირკვევა, იგი დიდი მონდომებით შესდგომია მთავრობის დავალების შესრულებას რუსული სასამართლო კანონების ქართულად თარგმნის შესახებ და ამას სიხარულით ატყობინებს თავის სულიერ მოძღვარს იონა ხელაშვილს: „ვსთარგმნე რწმუნებისამებრ მთავრობის სჯული ვალდებულებანი სასამართლოებისანი“². როგორც აქედან ირკვევა, მისი მთარგმნელობითი მუშაობა განპირობებული იყო ხალხის მძიმე პირობების შესამსუბუქებლად, რომელიც ვერ ეგუებოდა მეფის მთავრობის მიერ დაწესებულ მმართველო-

1 ვ. აბაშაძე, „ქართული ინტელექტუალური ფენომენები“, 1992 წ. გვ. 176.

2 სოლომონ დოდაშვილი, თხზ., გვ. 300.

ბის რუსულ წესს, სახელმწიფო და სასამართლო ორგანოებში რუსული კანონების გამოყენებას და ისიც მხოლოდ რუსულად ანუ რუსული ენის მეშვეობით.

რუსული ენის არცოდნას, ეროვნული წეს-ჩვეულებების უარყოფას და ხალხის ეროვნულ-სოციალურ ჩაგვრას თან ერთვოდა ზოგიერთი რუსი მოხელის ბიუროკრატობა-მექრთამეობა. ყოველათ ეს კი ხალხის სამართლიან აღშფოთებას იწვევდა. მიაქცევს რა მეფის მთავრობის ყურადღებას ამ მტკივნეულ საკითხზე, სოლომონ დოდაშვილი 1833 წ. 23 იანვარს, როდესაც ის დაპატიმრებული იყო როგორც შეთქმულების ერთ-ერთი აქტიური წევრი, საგამომიებო კომისიას ასეთ ჩვენებას აძლევს:

„1. სახელმწიფო დაწესებულებებში საქმეებს ძალიან ნელა არჩევენ, არ უყურებენ ხალხის ხასიათსა და ადათს, ზნე-ჩვეულებებს, კანონებს უკუღმართად მართავენ და საქმეები უსამართლოდ წყდება; 2. ამ დაწესებულებებში საქმეები წყდება მხოლოდ ქაღალდზე და ამას საქმის გადაწყვეტას ეძახიან, მაგრამ იშვიათად თუ ვინმე კმაყოფილი დარჩეს; 3. წუთიერი და უმნიშვნელო საქმის დაწერაც საღერბო ქაღალდზეა ნაბრძანები; 4. საქმე, რომელიც შეიძლება სიტყვიერად გადაწყდეს და ძალიან სწრაფად, ნაბრძანებია მაინც სასამართლოში შეიტანონ, სადაც დიდხანს ჭინაურდება; 5. მომჩივანთან, როგორც მართალი ისე მტყუანი მხარე ხარჯავს გაცილებით იმაზე მეტს, რაც საქმე უღირს, წინააღმდეგ შემთხვევაში ამ საქმეს არავენ მოისმებს და არ გაარჩევს. ძალიან პატიოსანი და ყველასაგან პატივცემული კაცი ხშირად ისჯება თუ როგორმე მოუხდა დანაშაულის ჩადენა, ეს კი ძალიან ხშირად ხდება გულუბრყვილობით, კანონების უცოდინრობით და ქართველი კაცის მხიარული ბუნებით, რომელსაც უყვარს თავისუფლად ლაპარაკი, რითაც შეიძლება არავის ზიანს არ აყენებს, მაგრამ კანონით ეს აკრძალულია და დანაშაულად ითვლება, რასაც სასჯელი მოსდევს, უკეთუ შეწყალება მიიღო, საზოგადოების მიერ მისი არჩევა აკრძალულია, აი, რა არის მთავარი საჩივარი, ხშირად უდანაშაულოდაც ისჯება კაცი“³.

აქედან აშკარად ჩანს ს. დოდაშვილის უარყოფითი დამოკიდებულება რუსული სასამართლო კანონებისადმი. უშუალოდ რუსული კანონებით საზოგადოებრივი ყოფაცხოვრების ყველა სფეროს დარეგულირება ეწინააღმდეგება ქართველი კაცის ბუნებასა და წეს-ჩვეულებებს. ხალხი თავისი წარსულით ვერ ეგუება მხოლოდ და მხოლოდ რუსული მმართველობის წესებს, რადგან მას საუკუნეების განმავლობაში ჰქონდა ეროვნული სახელმწიფოებრიობა და გააჩნდა ეროვნულ წეს-ჩვეულებებზე დაფუძნებული საკუთარი ეროვნული სამართალი. დოდაშვილის აზრით, საზოგადოებრივი ურთიერთობების სამართლებრივი გზით მოწესრიგებისას კანონმდებელმა უნდა გაითვალისწინოს ხალხის ისტორია, კულტურა, ფსიქიკა და ასე შემდეგ. სამოქმედოდ არ უნდა იყოს დაშვებული ისეთი კანონები, რომელთა შესრულება ხალხს არ შეუძლია. აქ ნაგულისხმევია რუსეთის მიერ უარყოფილი ქართული ჩვეულებითი სამართლის ნორმების სამოქმედოდ შემოღების აუცილებლობა, რომელიც არ გამოირიცხავდა მის გვერდით რუსული კანონმდებლობის გამოყენებასაც.

თუ როგორ იყო სოლომონ დოდაშვილი დაინტერესებული ქართული ჩვეულებითი სამართლის ნორმების საფუძველზე საზოგადოებრივი ურთიერთობების მოწესრიგებით, ამაზე ნათელ წარმოდგენას იძლევა ი. ხელაშვილისათვის მიწერილი ერთ-ერთი ბარათი, რომელიც დათარიღებულია 1831 წ. 19 ივნისით, მასში ვკითხულობთ: „ორი კვირა მგზავრად გახლდით გორსა და დუშეთს. ამასთან

³ სოლომონ დოდაშვილი, თხზ., გვ. 176-177.

მთიულეთს, სადაც ვიხილე მთიელნი, ვცან თვისება მათი, ზნე და მღვთმარობა და აღვწერე გაზეთებისათვის“⁴.

ამ საკითხთან დაკავშირებით ასევე საინტერესოა მისგან 1833 წლის 7 მარტს საგამომცემო კომისიისათვის მიცემული ჩვენება, სადაც აღნიშნავს: „ბიბლიოთეკარ კოტოვის დავალებით ვაგროვებდი ცნობებს სოფლად არსებული ძველი ზნე-ჩვეულებათა შესახებ, საქართველოს სხვადასხვა სიძველეებზე და ერეკლეს მეფობაში მომხდარი ამბების შესახებ კოტოვის მიერ გამოცემული ალმანახისათვის“⁵.

ეს ორი მეტად საყურადღებო მასალა მნიშვნელოვანია თავისი შინაარსით. სავარაუდოა, რომ სოლომონ დოდაშვილის მიერ შეკრებილი ცნობები ქართველი ხალხის ძველი წეს-ჩვეულებების შესახებ დაიბეჭდა კიდევ იმ ხანებში გამომავალ რომელიმე პერიოდულ გამოცემაში. შევისწავლე თბილისში რუსულ ენაზე 1828-32 წლებში გამომავალი გაზეთი „ტფილისის უწყებები“, ასევე 1832 წელს უშუალოდ სოლომონ დოდაშვილის მიერ დაარსებული ჟურნალი „სალიტერატურო ნაწილნი ტფილისის უწყებათანი“ ხუთივე ნომერი. სამწუხაროდ, ამ გამოცემებში ჩვენთვის საინტერესო ეს მასალები არ აღმოჩნდა. მაგრამ ეს არ ნიშნავს იმას, რომ კვლევა-ძიება ამ ცნობებისა უპერსპექტივოა, საჭიროა შემდგომი მუშაობა ამ მხრივ.

სოლომონ დოდაშვილი გაბედულად იცავდა საქართველოს წარსულს, მის ისტორიას, ძველ წეს-ჩვეულებებს. ამას ადასტურებს მისი ისტორიული მითხრობა ერეკლე მეორეზე, ასევე წერილი „შენიშვნა დამარხვის წესსა ზედა უკანასკნელთა მეფეთა საქართველოსათა, რომლიც დაბეჭდილ იყო პირველსა ნომერსა შინა რუსულთა გაზეთისა 1832-სა ამასა წელსა“, რომელშიც მან გააკრიტიკა გაზეთის თანამშრომლის გრ. გორდეევის წერილი — „უკანასკნელ ქართველ მეფეთა დამარხვის წესები“ — სადაც დამახინჯებულად იყო აღწერილი ზოგიერთი ძველი ქართული წეს-ჩვეულებანი. მისი თქმით: „უფალი ღარდევნი არა მცოდნე ქართულისა ენისა, ჰსწერს მრავალსა ტყუილსა და გამოჩენილსა სიცრუესა, ხოლო მკითხველნი ჰკონებენ ყოველსა ამას ჭეშმარიტად“⁶.

მეტად საინტერესოა სოლომონ დოდაშვილის ზოგად-იურიდიული შეხედულებები საოჯახო-საქორწინო სამართლის, სისხლის სამართლის და სისხლის სამართლის პროცესის შესახებ. ყველა ამ საკითხზე მისეული სამართლებრივი მიდგომა აშკარად ჩანს მითხრობაში „ელენა“. ჩვენ აქ გარკვეული მოსაზრებით არ შევუძღვებით ამ ნაწარმოების საფუძვლიან განხილვას, ვიტყვი მხოლოდ იმას, რომ მასში აშკარად იგრძნობა სოლომონ დოდაშვილის დიდი სამართლებრივი განსწავლულობა და ჰუმანიტატი მოაზროვნის მსოფლმხედველობა.

ყოველივე ზემოთქმული გვაძლევს საფუძველს ხმამაღლა განვაცხადოთ, რომ სოლომონ დოდაშვილს, როგორც განათლებულ და სამშობლოზე უანგაროდ შეყვარებულ პიროვნებას დიდად აწუხებდა თავისი ქვეყნის მძიმე პოლიტიკური და სამართლებრივი მდგომარეობა, მისი დაცემა ეროვნული კულტურის თვალსაზრისით. ითვალისწინებდა რა რუსული მმართველობის წესების სიმძიმესა და

⁴ სოლომონ დოდაშვილი, „თხზ“, გვ. 309.
⁵ იქვე, „თხზ“, გვ. 380.
⁶ იქვე, „თხზ“, გვ. 213.

რუსეთის იმპერიის მიერ საქართველოში რუსული კანონმდებლობის ძალისმიერი ზერხებით დამკვიდრებას, რასაც სავალალო შედეგები მოსდევდა ქართველი საზოგადოებისათვის, მას ერთადერთ გამოსავალად ესახებოდა ეროვნული ჩვეულებითი სამართლის ნორმების ე. ი. (ძველი წეს-ჩვეულებები, ადათები) საფუძველზე საზოგადოებრივი ცხოვრების გარკვეული სფეროს მოწესრიგება, რუსული კანონმდებლობის მოქმედების საზღვრების შეზღუდვა ქართული სამართლის სასარგებლოდ. ასევე იყო საჭირო ზრუნვა ქართველი ახალგაზრდების განათლებისათვის, რომელთა ცოდნაზე, შრომაზე და ბრძოლაზე ბევრად იყო დამოკიდებული საქართველოს უკეთესი მომავალი.

სოლომონ დოდაშვილის მეცნიერულ შემკვიდრეობას არაერთი ნაშრომი მიუძღვნეს ქართველმა ისტორიკოსებმა, ფილოსოფოსებმა, ფილოლოგებმა, იურისტებმა. იურიდიული თვალსაზრისით საყურადღებოა პროფესორ ვახტანგ აბაშმადის საიუბილეო კრებული „სოლომონ დოდაშვილის სოციალურ-პოლიტიკური და სამართლებრივი შეხედულებანი“ და მისივე შარშან გამოქვეყნებული გამოკვლევა სოლომონ დოდაშვილზე. ჩვენი ეს წერილიც ერთ-ერთი მოკრძალებული ცდაა იმისა, რომ ქართული პოლიტიკური და სამართლებრივი აზროვნების ისტორიით დაინტერესებული მკითხველის წინაშე კვლავ წარმოვაჩინოთ სოლომონ დოდაშვილის დამსახურება ქართულ ეროვნულ მეცნიერებაში, მისი წვლილი ქართული აურისპრუდენციის განვითარებაში.

კონტაქტები უცხოელ იურისტებთან

საუბილ ა. კანტიბრონი

დემოკრატიის მესამე ტალღა

1974-1990 წლებში არანაკლებ 30 ქვეყანამ გეზი აიღო დემოკრატიისაკენ, რითაც მსოფლიოში გაორმაგდა დემოკრატიულ მთავრობათა რიცხვი. იყო კი ეს დემოკრატიზაცია გაგრძელება და საბოლოო „გლობალური დემოკრატიული რევოლუცია“, რომელსაც მიაღწია თითქმის ყველა ქვეყანამ მსოფლიოში? თუ იგი არის დემოკრატიის შეზღუდული გაფართოება, რაც უმეტესწილად დაკავშირებულია მის აღორძინებასთან იმ ქვეყნებში, რომლებსაც წარსულში ამის გამოცდილება ჰქონდათ?

ყველა შემთხვევაში, დემოკრატიული ცვლილებების მიმდინარე ერა აყალიბებს დემოკრატიზაციის მესამე ტალღას თანამედროვე მსოფლიოს ისტორიაში. დემოკრატიზაციის პირველი „გრძელი“ ტალღა დაიწყო 1820 წელს, როდესაც საარჩევნო უფლება მიენიჭა მოსახლეობის დიდ პროცენტს შეერთებულ შტატებში და გაგრძელდა 1922 წლამდე. 1922 წელს იტალიაში ხელისუფლებაში მუსოლინის მოსვლით აღინიშნა პირველი „უკუ ტალღა“, რამაც 1942 წლამდე პერიოდში გავლენა იქონია მსოფლიოში დემოკრატიულ სახელმწიფოთა რიცხვის 12-მდე შემცირებაზე. მოკავშირეთა ტრიუმფმა მეორე მსოფლიო ომში გამოიწვია დემოკრატიზაციის მეორე ტალღა, რამაც თავის პიკს მიაღწია 1962 წელს 36 ქვეყანაში დემოკრატიული მმართველობის დამკვიდრების შედეგად, მაგრამ მას კვლავ მოჰყვა უკუ ტალღა 1960-1975 წლებში, როცა დემოკრატიული სახელმწიფოები 30-მდე შემცირდა.

მესამე ტალღის რა საფეხურზე ვიმყოფებით ჩვენ? დასაწყისში თუ დასასრულამდე ცოტადაა დავგრძელებ? ანდა თუ მესამე ტალღა გაიშალა, მაშინ მოჰყვება თუ არა ამას მესამე უკუტალღა, რაც კვლავ გამოიწვევს დემოკრატიული ქვეყნების შემცირებას. სოციალურმა მეცნიერებამ ვერ გასცა ზუსტი პასუხი ამ კითხვებს, ისევე როგორც სოციოლოგებმა. ეს, რა თქმა უნდა, შესაძლებელია თუ დადგინდება რამდენიმე ფაქტორი, რომელსაც შეუძლია გავლენა იქონიოს დემოკრატიის გაფართოებასა და ჩამოყალიბებაზე მსოფლიოში. დადგება საკითხები, რომლებიც მნიშვნელოვანი იქნება დემოკრატიის მომავლისათვის.

ერთი გზა გამოკვლევის დასაწყებად არის იმ მიზეზების დადგენა, რომლებმაც გამოიწვია მესამე ტალღის ზრდის გაძლიერება ან შესუსტება ან დემოკრატიზაციის პროცესში ახალი ძალების ჩართვა. ხუთი უმთავრესი ფაქტორი

1 სამეცნიერო ნაშრომის ავტორი არის ცნობილი ამერიკელი პოლიტოლოგი, მართვის მეცნიერების პროფესორი, ჰარვარდის უნივერსიტეტთან არსებული სტრატეგიულ სწავლებათა ინსტიტუტის დირექტორი. ნაშრომი დაიბეჭდა ოკლაჰომის უნივერსიტეტის გამომცემლობის მიერ 1992 წელს.

იყო ჩართული დემოკრატიზაციის მესამე ტალღის გაფართოებასა და გავრცელებაში:

1. სამართლებრივი პრობლემების გადრმავება მსოფლიოს ავტორიტარულ რეჟიმებში, რის გამოც დემოკრატიული ღირებულებები მათ მიერ ფართოდ იქნა მიღებული;

2. უპრეცედენტო გლობალური ეკონომიკური აღმავლობა 60-იანი წლების დამდეგს, რამაც გაზარდა საარსებო მინიმუმი, ასწია განათლების დონე და გაამრავლა საშუალო კლასი ბევრ ქვეყანაში;

3. კათოლიკური ეკლესიის მოძღვრებისა და საქმიანობის მკვეთრი აღმავლობა და ეროვნული კათოლიკური ეკლესიების გადანაცვლება ავტორიტარიზმის დამცველთაგან მის ოპონენტთა რიგებში;

4. ცვლილებები ცნობილ მოღვაწეთა პოლიტიკაში, განსაკუთრებით ევროპული გაერთიანების, შეერთებული შტატებისა და საბჭოთა კავშირიდან;

5. „გუნდაობამ“ ანუ გარდაქმნის ეფექტის დემონსტრირებამ მესამე ტალღაში ხელი შეუწყო დემოკრატიზაციისაკენ შემდგომ ძალისხმევას.

თავდაპირველად შეკუდვები ბოლო სამი ფაქტორის ანალიზს, მომავალში კი დავუბრუნდები პირველ ორს.

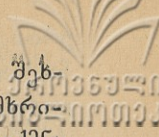
ისტორიულად არსებობდა მკაცრი ურთიერთდამოკიდებულება დასავლურ ქრისტიანობასა და დემოკრატიას შორის. 70-იან წლებამდე მსოფლიოს პროტესტანტული ქვეყნების უმრავლესობა უკვე გახდა დემოკრატიული. 70-იანი და 80-იანი წლების მესამე ტალღა იყო უმთავრესად კათოლიკური ტალღა. დაიწყო იგი პორტუგალიასა და ესპანეთში, შემდეგ გაიარა ექვსი სამხრეთ ამერიკის და სამი ცენტრალური ამერიკის ქვეყანა, გააგრძელა გზა ფილიპინებისაკენ, ორმაგად გაძლიერებული დაბრუნდა მექსიკასა და ჩილეში, შემდეგ — აღმოსავლელი ევროპის ორ კათოლიკურ ქვეყანაში — პოლონეთსა და უნგრეთში. თითქმის სამი მეთოხედი ქვეყნებისა, რომლებიც გახდნენ დემოკრატიულნი 1975-90 წლებში, უპირატესად კათოლიკურნი იყვნენ.

1990 წლისათვის კათოლიკურმა „ბიძგმა“ დემოკრატიზაციისაკენ მთლიანად ამოწურა თავისი თავი. კათოლიკური ქვეყნების უმრავლესობა უკვე დემოკრატიზირებული, ხოლო მექსიკის შემთხვევაში ლიბერალიზებული გახდა. კათოლიციზმის უნარი, რათა მხარი დაუჭიროს დემოკრატიის შემდგომ გაფართოებას, შეზღუდულია პარაგვაიში, კუბაში და ზოგიერთ ფრანგულენოვან აფრიკულ ქვეყანაში. 90-იანი წლებისათვის სუმსახარის აფრიკა იყო მსოფლიოში ერთადერთი რეგიონი, სადაც კათოლიკებისა და პროტესტანტების არსებითი ნაწილი ცხოვრობდა ავტორიტარული რეჟიმის ქვეშ.

უცხოეთის ზეგავლენის როლი

მესამე ტალღის განმავლობაში ევროპულმა გაერთიანებამ გადამწყვეტი როლი ითამაშა ევროპის სამსახურში: საბერძნეთში, ესპანეთში და პორტუგალიაში. დემოკრატიის ჩამოყალიბება იყო ევროპული თანამეგობრობის წევრების ეკონომიკური კეთილდღეობის აუცილებელი მამოძრავებელი ძალა, ისევე როგორც თანამეგობრობის წევრობა იყო დემოკრატიის სტაბილობის გარანტია.

1987 წლის აპრილში თურქეთი მიღებული იქნა ეეს-ის სრულუფლებიან წევრად. ერთ-ერთი ინიციატივა იყო თურქეთის ლიდერების სურვილი განემტკიცებინათ და განევითარებინათ დემოკრატიული ტენდენციები თურქეთში და მოეხდინათ ისლამური ფუნდამენტალიზმის მხარდამჭერი ძალების იზოლაცია.

გაერთიანების შიგნით, რა თქმა უნდა, თურქეთის წევრობის პერსპექტივას შეხედნენ ნაკლები ენთუზიაზმით და ნაწილობრივ მტრულადაც (საბერძნეთის მხრიდან). 1990 წელს აღმოსავლეთ ევროპის განთავისუფლებამ ასევე წარმოქმნა უნგრეთის, ჩეხია-სლოვაკიის და პოლონეთის გაწევრიანების შესაძლებლობა. ამერიიდან გაერთიანება ორი მოთხოვნის წინაშე დგას. პირველი, მიენიჭება თუ არა პრიორიტეტი მის წევრთა გაფართოებას, თუ არსებული გაერთიანების გაღრმავება ხელს შეუწყობს შემდგომ ეკონომიკურ და პოლიტიკურ შეკავშირებას? მეორე, თუ გადაწყდება მის წევრთა გაფართოება, პრიორიტეტი ხომ არ გადაინაცვლებს ევროპის თავისუფალი შრომის ასოციაციის წევრებიდან (ავსტრია, ნორვეგია და შვეცია) აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებზე ან თურქეთზე? ევროპულ გაერთიანებას, რა თქმა უნდა, შეუძლია ათვისოს ქვეყნების შეზღუდული რაოდენობა დროის მოცემულ პერიოდში. ამ კითხვებზე პასუხს ექნება მნიშვნელოვანი გავლენა თურქეთსა და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში დემოკრატიის სტაბილიზაციაზე.

საბჭოთა კავშირის დაშლამ შესაძლებელი გახადა დემოკრატიზაცია აღმოსავლეთ ევროპაში. თუ რუსეთმა მილიანად დაასრულა კასტროს რეჟიმის მხარდაჭერა, დემოკრატიისაკენ მოძრაობა კუბაში სრულიად შესაძლებელია. ამის მიუხედავად, ნაკლებად შესაძლებელია, რომ რუსეთს შეეძლოს ან განწყობილი იყოს მხარი დაუჭიროს დემოკრატიას თავის საზღვრებს გარეთ. გადამწყვეტია ის თუ რა მოხდება თვით რუსეთის შიგნით. თუ რუსეთის კონტროლი არსებითად შესუსტდა, დემოკრატია სრულიად შეიძლება აღდგეს ბალტიის ქვეყნებში, მოძრაობა დემოკრატიისაკენ ასევე არსებობს ყოფილ სხვა რესპუბლიკებშიც. უმნიშვნელოვანესია, რა თქმა უნდა, თავად რუსეთი. რუსეთის რესპუბლიკაში დემოკრატიის დამკვიდრება და დემოკრატიულ ძალთა კონსოლიდაცია იქნება ერთ-ერთი დრამატული საჩუქარი მსოფლიოსათვის მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ. ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკებში დემოკრატიული გარდაქმნები მნიშვნელოვან წილად რთულდება ეთნიკური სიჭრელისა და მკვიდრი ერის არამზადყოფნის გამო მისცეს თანასწორი უფლებები ეთნიკურ უმცირესობებს. როგორც ეს სერ აივორ ჯენინგსმა აღნიშნა: „ხალხს არ შეუძლია გადაწყვიტოს, ვიდრე ვინმე არ გადაწყვეტს თუ ვინ არის ხალხი“. დასჭირდება წლები, ათეული წლები თუ არა ამ საკითხის გადაწყვეტას ყოფილ საბჭოთა კავშირში?

70-იან და 80-იან წლებში შეერთებული შტატები იყო და დღესაც რჩება დემოკრატიზაციის უმთავრესი გამტარებელი. რამდენ ხანს გააგრძელებს შეერთებული შტატები ამ როლის შესრულებას, დამოკიდებულია მის ნებაზე, უნარზე და მისი მოდელის მიმზიდველობაზე სხვა ქვეყნებისათვის. 70-იანი წლების პირველ ნახევრამდე დემოკრატიული ორიენტაცია ყოველთვის არ იყო ამერიკის საგარეო პოლიტიკის უმთავრესი პრიორიტეტი. ცივი ომისა და რუსეთთან იდეოლოგიური შეჯიბრების დასასრულმა შესძლო უკანა პლანზე გადაეწია ანტიკომუნისტური დიქტატორებიც, მაგრამ მანვე ასევე შესძლო შეემცირებინა მესამე მსოფლიოში ამერიკის სუბსტანციური შელწევა.

ამერიკელთა სურვილს, წინ წასწიონ დემოკრატია, შეიძლება მხარი დაუჭიროთ ან არ დაუჭიროთ. ამერიკელთა ეს უნარი, მეორე მხრივ, შეზღუდულია. ფინანსური და საბიუჯეტო დეფიციტი ახალ შეზღუდვებს უქმნის იმ რესურსებს, რითაც შეერთებულ შტატებს შეეძლო გავლენა მოეხდინა უცხო სახელმწიფოებზე ამ მიმართულებით. და მაინც უფრო მნიშვნელოვანია შეერთებული შტატების უნარი მხარი დაუჭიროს დემოკრატიულ გარდაქმნებს იმ გზით, რა გზითაც ის მიემართება. ლათინური ამერიკის, კარიბის, ევროპის და აღმოსავლეთ აზიის ქვეყნები, მიუხედავად მათი განაწყენებისა ამერიკული გავლენის გამო, ზოგი-

ერთი გამონაკლისის გარდა, მაინც გახდნენ დემოკრატიულნი. ერთადერთი ქვეყანა, სადაც შეერთებულ შტატებს შეუძლია ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანი გავლენა იქონიონ დემოკრატიის ჩამოყალიბებაში, არის მექსიკა. არადემოკრატიული ქვეყნები აფრიკაში, თუ აზიაში და საერთოდ, აზიის კონტინენტზე, ნაკლებ მგრძობიარენი არიან ამერიკული გავლენისადმი.

თუ არ ჩავთვლით ცენტრალურ ამერიკას და კარიბის ქვეყნებს, უმთავრესი სივრცე, სადაც შეერთებულ შტატებს გააჩნიათ საარსებო მნიშვნელობის ინტერესები, არის სპარსეთის ყურე. ომმა სპარსეთის ყურეში და 500.000 ამერიკელის გადასვლამ ამ რეგიონში ხელი შეუწყო დემოკრატიისაკენ მოძრაობას კუვეითში და საუდის არაბეთში, ამასთან მოხდა ერაყში სადამ ჰუსეინის რეჟიმის დღე-ღიმიერება...

საერთოდ, 80-იან წლებში შეერთებული შტატების მოდელის დავალი დემოკრატიზაციის გავრცელების საქმეში უფრო საგრძნობი და სანიმუშოა, ვიდრე ამერიკელთა ძალისა და გავლენისა. მთელ მსოფლიოში დემოკრატიული მოძრაობა ინსპირირებული და შთაგონებული იყო ამერიკული მაგალითით. რა შეიძლება მოხდეს თუ ამერიკული მოდელი მომავალში ამოწურავს თავის ძალებს და წარმატებულ სვლას და აღარ მოგვეჩვენება როგორც გამარჯვებული მოდელი? 80-იანი წლების ბოლოს ბევრი ამტკიცებდა, რომ „ამერიკული დაცემა“ ჭეშმარიტი რეალობაა.

გუნდაობა

დემოკრატიზაციით გუნდაობის შედეგები ნათლად გამოჩნდა ბულგარეთში, რუმინეთში, მონღოლეთში, ნეპალსა და ალბანეთში. ლიბერალიზაციისაკენ მოძრაობაზე მან ასევე იმოქმედა ზოგიერთ არაბულ და აფრიკულ ქვეყანაში. 1990 წელს, მაგალითად, „გარდაქმნილმა აღმოსავლეთ ევროპამ“ მოითხოვა ცვლილება არაბულ სამყაროში და „წააქეზა“ ეგვიპტის, იორდანის, ტანზანიის და ალჟირის ლიდერები გაეფართოვებინათ მათ მიმართ უკმაყოფილების სივრცე.

აღმოსავლეთ ევროპის მაგალითმა იქონია პრინციპული ეფექტი ავტორიტარული რეჟიმების ლიდერებზე, მაგრამ არაიმდენად მათი მართვის ქვეშე მყოფ ხალხზე. პრეზიდენტმა მობუტუ სესე სოხომ, სხვათა შორის, შოკირებული შიშით უპასუხა მისი მეგობრის დაწვევით დასჯის შესახებ სატელევიზიო გადაცემაზე. რუმინეთის დიქტატორმა ნიკოლაი ჩაუშესკუმ, რამდენიმე თვის შემდეგ კომენტარი გაუკეთა რა შეკითხვას: „თქვენ იცით რა ხდება მსოფლიოში“, განაცხადა, რომ მან ნება დართო ორ პარტიას, მათ შორის თავისას, მოახდინონ ბალანსირება 1993 წლის არჩევნებზე. ტანზანიაში იულიუს ნიერემ აღნიშნა, რომ „თუ კი ცვლილებები მოხდება აღმოსავლეთ ევროპაში ვიდრე ერთპარტიული სისტემის მქონე სხვა ქვეყნებში, იგი ირწმუნებს სოციალიზმის ეფექტიანობას“. მისმა ქვეყანამ, დასძინა მან, უნდა ისწავლოს აღმოსავლეთ ევროპის მაგალითზე.

თუ კი ქვეყანას აკლია სათანადო შინაგანი პირობები, რა თქმა უნდა, მართლ „გუნდაობა“ არ გამოიღებს არსებით შედეგებს დემოკრატიზაციის განსახორციელებლად. „ა“ და „ბ“ ქვეყნებში დემოკრატიზაცია არ იწვევს დემოკრატიზაციას „გ“ ქვეყანაში, თუნდაც იმ ქვეყნებში არსებული პირობები ამ უკანასკნელისათვის მისაღები იყოს. თუმცა დემოკრატიული მთავრობების ლეგიტიმურობამ მიიღო ფართო მასშტაბი 80-იანი წლების მსოფლიოში, მაგრამ ამისათვის ეკონომიკური და სოციალური პირობები ყველა ქვეყანაში არ არსებობდა. „მსოფლო დემოკრატიულ რევოლუციას“ შეუძლია უცხოეთში შექმნას დემოკრა-

ტიზაციისათვის საჭირო ვარემო, მაგრამ არ შეუძლია აწარმოოს დემოკრატიზაციისათვის აუცილებელი პირობები კონკრეტული ქვეყნის შიგნით.

აღმოსავლეთ ევროპაში დემოკრატიზაციის უმთავრესი ხელისშემშლელი ფაქტორი იყო საბჭოების კონტროლი: ერთხელაც იყო და ის მოიხსნა და მოძრაობა დემოკრატიისაკენ განხორციელდა სწრაფად. ახლო აღმოსავლეთში, შუა აზიაში და აფრიკაში არ არსებობს დემოკრატიზაციის ხელშემშლელი საგარეო დაბრკოლება. თუ კი ამ რეგიონების ლიდერებმა აირჩიეს ავტორიტარიზმი 1989 წლის დეკემბრამდე, რატომ არ შეუძლიათ მათ გააგრძელონ ეს არჩევანი ამის შემდეგ? გუნდაობის ეფექტი რეალური ვახდება მხოლოდ მაშინ, როდესაც ისინი ირწმუნებენ დემოკრატიზაციის სასურველობას და აუცილებლობას. აღმოსავლეთ ევროპაში 1989 წლის მოვლენებმა რამდენადმე შეაგულიანა დემოკრატიული ოპოზიცია და ავტორიტარული ლიდერები ყველგან დააშინა.

1990 წლისათვის მესამე ტალღის ბევრმა ამოსავალმა და ხელშემწყობმა მიზეზმა შესუსტება იწყო, უფრო მეტიც, ზოგიერთს გადაჭარბებული მნიშვნელობა მიეცა თავის დროზე. არც თეთრ სახლს, კრემლს, ევროპულ გაერთიანებას, და არც ვატიკანს არ გააჩნდა მტკიცე პოზიცია მხარი დაეჭირათ დემოკრატიზაციისათვის იმ ადგილებში, სადაც ის ჯერ კიდევ არ არსებობდა (უპირატესად აზიაში, აფრიკაში და შუა აზიაში). ახალ ძალებს, რა თქმა უნდა, შესაძლებლობა რჩებათ, მხარი დაუჭირონ დემოკრატიზაციის აქტივიზირებას. და საერთოდ, 1985 წელს ვის შეეძლო ეწინასწარმეტყველა, რომ მიხეილ გორბაჩოვი შეძლებდა ხელი შეეწყო დემოკრატიზაციისათვის აღმოსავლეთ ევროპაში?

1990 წელს საერთაშორისო სამანეთო ფონდმა და მსოფლიო ბანკმა შესძლეს გამხდარიყვნენ გაცილებით უფრო ძლიერნი (ვიდრე ისინი იყვნენ ადრე), ზეგავლენა მოეხდინათ პოლიტიკური დემოკრატიზაციის პროცესზე, ისევე როგორც ეკონომიკის ლიბერალიზაციაზე. საფრანგეთმა შეძლო უფრო აქტიურად შეეწყო ხელი დემოკრატიზაციისათვის თავის იმ ყოფილ კოლონიებში, სადაც მისი გავლენა ჯერ კიდევ არსებობდა. მართლმადიდებელმა ეკლესიამ შეძლო ძლიერი ზეგავლენა მოეხდინა დემოკრატიზაციის პროცესზე სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპაში და საბჭოთა კავშირში. „გლასნოსტის“ ჩინელ მომხრეს შესაძლებლობა მიეცა ხელისუფლებაში მოსულიყო ბირმაში, ისევე როგორც ჯაფარი ნასერმა შეძლო განეხორციელებინა დემოკრატიის პანარაზული ვერსია შუა აზიაში. იაპონიამ შეძლო წამოეყენებინა დიდი ეკონომიკური პოტენციალი დემოკრატიზაციისა და ადამიანის უფლებათა დასაცავად ღარიბ ქვეყნებში, რომლებსაც ის აძლევს სესხს, მათ შორის, უსასყიდლო სესხსაც.

მესამე უკუტალღა?

1990 წელს მესამე ტალღიდან არანაკლებ ორი ქვეყანა, სუდანი და ნიგერია დაუბრუნდნენ ავტორიტარულ მმართველობას. სიმხელეებმა ეროვნულ კონსოლიდაციაში ხელი შეუწვეს დემოკრატიზაციის პროცესის შეჩერებას არახელსაყრელ პირობებიან ქვეყნებში. თუ კი დემოკრატიის მესამე ტალღა ჩაიშლება ან შეფერხდება, რა ფაქტორები განაპირობებენ მესამე უკუტალღას?

პირველი და მეორე უკუტალღების პერიოდში დემოკრატიის შემზღუდველი ფაქტორები იყო:

1. დემოკრატიულ ღირებულებათა სიმწირე ელიტარულ ჯგუფებში და საჯარო ხელისუფლებაში;

2. ზოგიერთი ეკონომიკური ჩავარდნა, რომლებმაც ხელი შეუწყო სოციალური კონფლიქტების ინტენსიფიკაციას და გაზარდეს მკურნალობის საშუალებების პოპულარობა როგორც არის ავტორიტარული მმართველობა;

3. სოციალური და პოლიტიკური პოლარიზაცია, რაც წარმოშვეს იმ მემარცხენე მთავრობებმა, რომლებმაც დაიწვეს მნიშვნელოვანი სოციალური და ეკონომიკური რეფორმების ნაქარვეი დახერგვა;

4. კონსერვატული საშუალო კლასისა და მაღალი კლასის ჯგუფების გადაწყვეტილება ჩამოაშორონ ხელისუფლებას პოპულისტური და მემარცხენე მოძრაობის წარმომადგენლები;

5. მართლწესრიგის დამხობა ტერორიზმის ან აჯანყების შედეგად;

6. ინტერვენცია ან ხელისუფლების დამხობა არადემოკრატიული საგარეო ძალით;

7. „უკუგუნდაობა“, რაც გამოიწვია სხვა ქვეყნებში დემოკრატიული სისტემების დამხობამ ან დამარცხებამ.

ერთი ან ორი გამონაკლისის გარდა, დემოკრატიულ სისტემებს არ შეუწყვეტიათ არსებობა სახალხო კენჭისყრის ან სახალხო აჯანყების შედეგად. გერმანიასა და იტალიაში პირველი უკუტალღის დროს, ანტიდემოკრატიული მოძრაობა მნიშვნელოვანი სახალხო მხარდაჭერით მოვიდა ხელისუფლებაში და დაამყარა ფაშისტური დიქტატურა. ესპანეთში პირველი უკუტალღის, ხოლო ლიბანში მეორე უკუტალღის დროს დემოკრატია დასრულდა სამოქალაქო ომით.

დემოკრატიისაგან უკუქცევის პროცესი ჩამოყალიბდა ისე, რომ დემოკრატიულად არჩეული იქნენ მილიტარისტული ხუნტები, ან მათმა ლიდერებმა ეფექტიანად შეაჩერეს დემოკრატიზაციის პროცესი ძალაუფლების თავის ხელში კონცენტრაციის გზით განსაკუთრებული მდგომარეობის ან საკომენდანტო საათის მუდმივი გამოცხადებით. პირველ უკუტალღაში მილიტარისტულმა ხუნტამ შეაჩერა დემოკრატიული სისტემები აღმოსავლეთ ევროპის ახალ ქვეყნებში და საბერძნეთში, პორტუგალიაში, არგენტინაში, იაპონიაში. მეორე უკუტალღაში მილიტარისტული ხუნტა წარმოიშვა ინდონეზიაში, პაკისტანში, საბერძნეთში, ნიგერიაში, თურქეთში და ლათინური ამერიკის მრავალ ქვეყანაში, აგრეთვე კორეაში, ინდოეთში და ფილიპინებზე. ურუგვაიში სამოქალაქო და სამხედრო ლიდერებმა ერთობლივად შეაჩერეს დემოკრატია შერეული სამხედრო გადატრიალებით.

ორივე, პირველ და მეორე უკუტალღებში დემოკრატიული სისტემები შეიცვალა ბევრ შემთხვევაში ავტორიტარული მმართველობის ახალი ფორმებით. ფაშიზმი ავტორიტარიზმის ადრეული ფორმებისაგან განსხვავდებოდა თავისა მასობრივი საფუძვლით, იდეოლოგიით, პარტიული ორგანიზაციით და საზოგადოების ფართე კონტროლის ფორმებით. ბიუროკრატიული ავტორიტარიზმი განსხვავდებოდა მილიტარისტული მმართველობის ადრინდელი ფორმებისაგან ლათინურ ამერიკაში მისი ინსტიტუციური ხასიათით, მისი ხანგრძლივობის განუსაზღვრელობის პრეზუმფციით და მისი ეკონომიკური პოლიტიკით. იტალია და გერმანია 20-იან და 30-იან წლებში იყვნენ ის წამყვანი ქვეყნები, რომლებიც წარმოადგენენ არადემოკრატიული მმართველობის ამ ახალ ფორმებს.

ცხადია, პირველი ორი უკუტალღის მიზეზებმა და ფორმებმა არ შეიძლება წარმოშვან პროგნოზები მესამე უკუტალღის მიზეზებზე და ფორმებზე, მაგრამ წინამორბედმა გამოცდილებამ შეიძლება მიგვანიშნოს ახალი უკუტალღის პოტენციურ მიზეზებზე.

1. დემოკრატიული რეჟიმების სისტემატურმა უუნარობამ იმოქმედონ ეფექტიანად, შეიძლება შეარყიოს მათი ლეგიტიმურობა. XX საუკუნის დამლევს, ნონიერების არადემოკრატიული იდეოლოგიური წყაროები (ყველაზე მეტად მარქსიზმ-ლენინიზმი) დისკრედიტირებული აღმოჩნდნენ. დემოკრატიის ნორმების ზოგადი მიღება გამოიხატა იმაში, რომ დემოკრატიული მთავრობები ნაკლებად დამოკიდებული გახდნენ კანონიერების პრინციპებისაგან, ვიდრე ისინი წარსულში იყვნენ. კეთილდღეობის, წარმატების, სამართლიანობის, წესრიგის და სავარყო უსაფრთხოების უზრუნველყოფის პერმანენტულმა უუნარობამ შეიძლება შეარყიოს დემოკრატიულ მთავრობათა კანონიერებაც კი. უფრო მეტიც, 1929-30 წწ. ანალოგიურმა საყოველთაო საერთაშორისო ეკონომიკურმა კოლაპსმა შეარყია დემოკრატიის კანონიერება ბევრ ქვეყანაში;

2. ავტორიტარიზმის შეცვლას დემოკრატიული თუ გადემოკრატირებული ძალაუფლებით შეუძლია მოახდინოს უკუდენდაობა. ავტორიტარიზმის აღდგენამ რუსეთში შეიძლება იქონიოს უმართავი ეფექტი დემოკრატიზაციის პროცესზე ყოფილ რესპუბლიკებში, აგრეთვე ბულგარეთში, რუმინეთში და მონღოლეთში, და შესაძლოა პოლონეთში, უნგრეთში და ასევე ჩეხოსლოვაკიაში. ეს მისცემს ცნობას დესპოტებს: „შენც შეგიძლია დაუბრუნდე საქმეს“. ცხადია, ინდოეთში ავტორიტარული რეჟიმის დამყარებამ შეიძლება იქონიოს დემონსტრაციული ეფექტი მესამე მსოფლიოს სხვა ქვეყნებზე. თუნდაც რომ დიდი ქვეყანა არ დაუბრუნდეს ავტორიტარიზმს, ახალი პატარა დემოკრატიული ქვეყნების დიქტატურისაკენ გადახრამ (ამ ქვეყნებში დემოკრატიზაციისათვის საჭირო პირობების დაკარგვის გამო) შეიძლება იქონიოს განშტოებული ეფექტი იმ სხვა ქვეყნებზეც კი, სადაც ეს პირობები სუსტია.

თუ არადემოკრატიულმა სახელმწიფოებმა უფრო განამტკიცეს თავისი პოლიტიკური და ეკონომიკური ძალაუფლება და დაიწყეს მისი გაფართოება საზღვარს იქით, ამან შეიძლება ასევე ხელი შეუწყოს სხვა ქვეყნებში ავტორიტარულ მოძრაობას. თუ ჩინეთი განვითარდება ეკონომიკურად ავტორიტარულს მმართველობის ზეგავლენით უახლოეს მომავალში და გააფართოებს თავის ზეგავლენას და კონტროლს აღმოსავლეთ აზიაში, დემოკრატიული რეჟიმები ამ რეგიონში მნიშვნელოვნად შესუსტდებიან.

დაბოლოს, 20-იან და 60-იან წლებში ავტორიტარიზმის ძველი და ახალი ფორმები, რომლებიც დროის მოთხოვნებს შეესაბამებოდნენ, განმტკიცდნენ. ავტორიტარულმა ნაციონალიზმმა შესძლო დაემკვიდრებინა ადგილი მესამე მსოფლიოს ზოგიერთ ქვეყანაში და აგრეთვე აღმოსავლეთ ევროპაში. რელიგიურმა ფუნდამენტალიზმმა, რომელიც დრამატულად პრევალირებს ირანში, შესძლო მოსულიყო ძალაუფლებაში სხვა ქვეყნებში, განსაკუთრებით ისლამურ სამყაროში. ოლიგარქიულმა ავტორიტარიზმმა შესძლო განვითარება მდიდარ და დარიბ ქვეყნებში როგორც საპასუხო რეაქცია დემოკრატიის გაფართოების ტენდენციებზე. პოპულისტმა დიქტატორებმა იწყეს გაძლიერება, ისევე როგორც წარსულში სხვადასხვა ეკონომიკური პრივილეგიების საპასუხოდ, კერძოდ, იმ ქვეყნებში, სადაც საიჯარო მიწების მოთხოვნილება არსებობდა. დაბოლოს, თემების დიქტატორებმა შესძლეს დემოკრატიით მოეტყუებინათ სხვადასხვა ეთნიკური, რასობრივი და რელიგიური ჯგუფები, და ერთი ჯგუფის მეოხებით დღეს ცდილობენ დაამყარონ კონტროლი მთლიანად საზოგადოებაზე.

ავტორიტარიზმის ყველა ამ ფორმამ იარსება წარსულში. ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ ადამიანებმა დაიწყონ ახალი ფორმების გამოგონება. მხოლოდ ერთი შესაძლებლობაა მოსალოდნელი, ეს არის ტექნოკრატიული „ელექტრონული დიქტატორი“, რომლის დროსაც ავტორიტარული მმართველობა ქმნის შე-

საძლებლობას და ლეგიტიმურობას ანიჭებს რეჟიმის უნარს მოახდინოს ინფორმაციით, ინფორმაციის საშუალებებით და კომუნიკაციის დახვეწილი ფორმებით მანიპულირება.

ავტორიტარიზმის ეს ძველი და ახალი ფორმები სრულიად შესაძლებელია, მაგრამ ასევე ძნელი სათქმელია, რომ მათგან რომელიმე არის აბსოლუტურად შეუძლებელი.

დემოკრატიზაციის დაბრკოლებანი

დემოკრატიის პერსპექტივების შეფასების სხვა მიდგომა — განხილულ იქნეს დემოკრატიზაციის დაბრკოლებანი და შესაძლებლობანი იქ, სადაც ის არ დამკვიდრდა. 1990 წლისათვის ასზე მეტმა სახელმწიფომ დაკარგა დემოკრატიული რეჟიმი. ამ სახელმწიფოების უმრავლესობა იყოფა ოთხ, ხშირად თანმიხვევ, გეოკულტურულ კატეგორიად:

1. მარქსისტულ-ლენინური პოლიტიკური რეჟიმები, რომლებიც ჯერ კიდევ ინარჩუნებენ ძალას რუსეთში და ყოფილი საბჭოთა კავშირის რესპუბლიკებში;

2. სუბ-სახარის აფრიკული ქვეყნები, რომლებშიც ზოგიერთი გამონაკლისის გარდა, შერჩენ დიქტატორები, სამხედრო რეჟიმები, ერთპარტიული სისტემები ან მათი კომბინაციები;

3. ისლამური ქვეყნები, დაწყებული მაროკოდან ინდონეზიამდე, თურქეთის და ალბათ პაკისტანის გამოკლებით, რომლებსაც აქვთ არადემოკრატიული რეჟიმები;

4. აღმოსავლეთ აზიის ქვეყნებში, რომიდან ჩინეთამდე და ჩრდილო კორეამდე სამხრეთ აზიის გავლით, რომლებიც მოიცავენ კომუნისტურ სისტემებს, სამხედრო რეჟიმებს, პირად დიქტატორებს და ორ ნახევრად — დემოკრატიას (ტანზანიას და მალაიზიას).

ამ ქვეყნებში დემოკრატიზაციის დაბრკოლებანი პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული ხასიათისაა. ერთი პოტენციურად მნიშვნელოვანი პოლიტიკური დაბრკოლება მდგომარეობს დემოკრატიზაციის გამოცდილების უკმარობაში იმ ქვეყნებში, რომლებიც 90-იანი წლების დამდეგისათვის დარჩნენ ავტორიტარულნი. 23 სახელმწიფოს 30-დან, რომლებიც გახდნენ დემოკრატიულები 1974—1990 წწ., ჰქონდა დემოკრატიის ისტორია, ხოლო რამდენიმე ქვეყანამ ამ პერიოდში დაამტკიცა ასეთი გამოცდილების არსებობა. მათ რიცხვში შევიდნენ რამდენიმე ჩამორჩენილი მესამე ტალღის ქვეყნები (სუდანი, ნიგერია, სურინამი და შესაძლებელია პაკისტანი) და ოთხი პირველი ტალღის ჩამორჩენილი ქვეყანა, რომლებშიც არ მოხდა დემოკრატიის აღდგენა მესამე ტალღაში (ლიბანი, შრი-ლანკა, ბირმა, ფიჯი), და სამი პირველტალღოვანი დემოკრატიები, რომლებიც შეჩერებული იქნა საბჭოთა ოკუპაციის შედეგად მეორე მსოფლიო ომის დასასრულს (ესტონეთი, ლატვია და ლიტვა). ოთხმოცდაათივემ თუ მეტმა არადემოკრატიულმა ქვეყანამ 1990 წლისათვის დაკარგა დემოკრატიული მმართველობისათვის მნიშვნელოვანი წარსული გამოცდილება. რა თქმა უნდა, ეს გარემოება არ არის გადამწყვეტი, მაგრამ ართულებს დემოკრატიზაციის პროცესს.

დემოკრატიზაციისაკენ სხვა დაბრკოლება არის ალბათ 1990 წლისათვის ბევრ ქვეყანაში დემოკრატიის გაუქმება. ავტორიტარული რეჟიმების შემქმნელმა ან მმართველმა ლიდერებმა ჩამოაყალიბეს დემოკრატიის ერთგული მოწინააღმდეგენი.

1974-1990 წწ. დემოკრატია ყალიბდებოდა პერსონალურ დიქტატურულ მილიტარისტულ და ერთპარტიულ პოლიტიკურ სისტემებში. სრული დემოკრატიზაცია მაინც ვერ დამყარდა კომუნისტურ ერთპარტიულ სახელმწიფოებში, რომლებიც წარმოადგენენ შინაური რევოლუციის შედეგს, თუმცა ლიბერალიზაციამ საბჭოთა კავშირში გამოიწვია სრული დემოკრატიზაციის პროცესი რუსეთში. დემოკრატიზაციის პროცესი დაიწყო სლოვენიაში და ხორვატიაში, მაგრამ სერბიაში დემოკრატიზაციის პერსპექტივები საეჭვოა, კამბოჯაში განსაკუთრებით მხეცური კომუნისტური რეჟიმი გარედან მხარდაჭერით შეიცვალა ნაკლებად მხეცური კომუნისტური რეჟიმით. 1990 წელს ალბანეთი გაიხსნა, მაგრამ ჩინეთში, ვიეტნამში, ლაოსში, კუბაში და ეთიოპიაში მარქსისტულ-ლენინური რეჟიმები, ერთდამავე დროს, ნაციონალისტურ და კომუნისტურ ქვეყნებად დარჩნენ.

ერთი სერიოზული დაბრკოლება დემოკრატიზაციისათვის მდგომარეობს აზიის, აფრიკის და შუა აღმოსავლეთის პოლიტიკურ ლიდერთა რეალურად პასუხისმგებლური დამოკიდებულების არარსებობაში ან სისუსტეში დემოკრატიული ღირებულებებისადმი. როდესაც ისინი ძალაუფლების გარეთ იმყოფებიან, მათ აქვთ კარგი საბაბი დაიცვან დემოკრატია, ხოლო დემოკრატიისადმი მათი პასუხისმგებლობა ვლინდება მაშინ, როდესაც ისინი იმყოფებიან სამსახურში. ლათინურ ამერიკაში დემოკრატიულმა რეჟიმებმა გადაინაცვლეს სამხედრო ხუნტების ხელში. ეს მოხდა აზიასა და შუა აღმოსავლეთში, მაგრამ ამ რეგიონებში არჩეული ლიდერები თვით იყვნენ დემოკრატიის დასასრულზე პასუხისმგებელნი: (ინგმან რეე და პაკ ჩანგ ჰი კორეაში, ადნან მენდერესი თურქეთში, ფერდინანდ მარკოსი ფილიპინებში, ლი კვან იუვი სინგაპურში, ინდირა განდი ინდოეთში და სუკარნო ინდონეზიაში). იპყრეს რა ხელთ ძალაუფლება საარჩევნო სისტემის საფუძველზე, ამ ლიდერებმა შემდგომში გააუქმეს ეს სისტემა. ისინა დიდი პასუხისმგებლობით არ იყვნენ განწყობილი დემოკრატიული ღირებულებებისა და პრაქტიკის მიმართ.

აზიელი, აფრიკელი და შუა აღმოსავლეთის ზოგიერთი პოლიტიკური ლიდერი XX საუკუნის მეორე ნახევარში იყო დემოკრატიის მტკიცე და ერთგული დამცველი. მაგრამ, აზიისა და აფრიკის ქვეყნებმა მაინც ვერ „დაბადეს“ მთავრობის ისეთი ხელმძღვანელები, რომლებიც ასევე იქნებოდნენ დემოკრატიის მიმდევარნი. ვინ იყო აზიაში, არაბეთში თუ აფრიკაში ეკვივალენტი რომულო ბეტანკურის, ალბერტო ლერა კამარგოს, ჟოზე ფიგუერეს, ედუარდო ფრეის, ფერანანდო ბელაუნდე ტერის, ჟუან ბოშის, ჟოზე ნაპოლეონ დუარტეს და რაულ ალფონსინის? მხოლოდ ჯავარჰარლალ ნერუ და კორასონ აკინო და ზოგიერთი სხვა, მაგრამ ასეთი ძალზე ცოტა იყო. რატომ იყო ასე? საკითხს განუხრელად მივყავართ კულტურის პრობლემასთან.

თარგმნა თსუ საერთაშორისო ურთიერთობათა და საერთაშორისო სამართლის ფაკულტეტის მესამე კურსის სტუდენტმა სანდრო სავანელმა.

იმ მუშა-მოსამსახურეთა სამსახურიდან დათხოვნის შესახებ, რომლებთანაც ვადიანი შრომის ხელშეკრულება გაფორმდა შრომის კანონთა კოდექსის მე-191 მუხლის საფუძველზე.

1988 წლის 24 მარტს საქართველოს უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულებით საქართველოს რესპუბლიკის შრომის კანონთა კოდექსის 34-ე მუხლს, რომელიც განსაზღვრავს ადმინისტრაციის ინიციატივით შრომის ხელშეკრულების მოშლის საფუძველებს, დამატა 34-ე მუხლის 1¹ პუნქტი, რომელიც ადმინისტრაციას უფლებას ანიჭებდა მოეშალა შრომის ხელშეკრულება მიხედვით გადამდებლობის გამო საპენსიო ასაკს მიღწეულ პირებთან და მე-191 მუხლი, რომელს მიხედვითაც ადმინისტრაცია უფლებამოსილი იყო შრომითი ურთიერთობა შეენარჩუნებინა საპენსიო ასაკს მიღწეულ მუშებსა და მოსამსახურეებთან, მათთან ორ წლამდე ვადიანი შრომის ხელშეკრულების დადებით.

ამ კანონის მიღების აუცილებლობა დასაბუთებული იყო წარმოება-დაწესებულების მასშტაბური რეკონსტრუქციის და ტექნიკური აღჭურვილობის აუცილებლობით, წარმოების სფეროს მკვეთრად გაუმჯობესებით და შრომითი რეზერვების რაციონალურად გამოყენებით. მიუხედავად ამ დასაბუთების მაღალფარდობისა, იმთავითვე ცხადი იყო, რომ ეს კანონი მნიშვნელოვნად ზღუდავდა საპენსიო ასაკს მიღწეული პირების კანონიერ უფლებებს და ინტერესებს, რომლებიც წლების მანძილზე კეთილსინდისიერი შრომისა და დამსახურების სწავილოდ თითქმის სიცოცხლურად დაუცველი ხელაღებით აღმოჩნდნენ უმუშევართა რიგებში.

შრომის კანონთა კოდექსის 34-ე მუხლის 1¹ პუნქტი და მე-191 მუხლი გაუქმებულია საქართველოს რესპუბლიკის სახელმწიფო საბჭოს დეკრეტით 1992 წლის 13 აგვისტოდან. ცხადია, ამ დროიდან ადმინისტრაციას უფლება აღარ აქვს მუშა-მოსამსახურე დაითხოვოს მარტოდენ საპენსიო ასაკის ვაში. მაგრამ შრომის კანონთა კოდექსის მე-191 მუხლის გამოყენებასთან დაკავშირებით წამოიჭრა პრაქტიკული და თეორიული თვალსაზრისით მეტად მნიშვნელოვანი საკითხი, კერძოდ, შეუძლია თუ არა ადმინისტრაციას სამსახურიდან დაითხოვოს მუშა-მოსამსახურეები, რომლებთანაც საპენსიო ასაკის გამო გაფორმებული იყო ვადიანი ხელშეკრულება და ეს ვადა დამთავრდა ან უნდა დამთავრდეს. 1992 წლის 13 აგვისტოს შემდეგ (მას შემდეგ, რაც შრომის კანონთა კოდექსის მე-191 მუხლმა მოქმედება შეწყვიტა) ამ საკითხისადმი მიდგომა როგორც სასაპარტლო პრაქტიკაში, ისე თეორიული თვალსაზრისით არაერთგვაროვანია. ჩვენი აზრით, ამ საკითხის სწორად გადაწყვეტისათვის გასათვალისწინებელია ზოგიერთი გარემოება.

კანონმდებლობა ვადების თვალსაზრისით ითვალისწინებს შრომის ხელშეკრულების 3 სახეს: 1. განუსაზღვრელი ვადით; 2. განსაზღვრული ვადით (არა უმეტეს 3 წლისა); 3. გარკვეული საშუალოს შესრულების ვადით (საქართველოს შრომის კანონთა კოდექსის მე-18 მუხლი). ვადიანი ხელშეკრულების შინაარსი მდგომარეობს იმაში, რომ განსაზღვრული ვადით შრომის ხელშეკრულება იდება განსაკუთრებულ შემთხვევებში და პირობით, როდესაც პირს საშუალოზე დაბლა დროებით (არა უმეტეს 3 წლისა) იმ მუშაის ნაცვლად, რომელიც საშუალოზე ვერ ცხადდება საპატიო მიზეზით (ხანგრძლივი ავადმყოფობა, დეკრეტული შეგუბლება, ხანგრძლივი მივლინება და სხვ.), აგრეთვე იმ შემთხვევებში, როდესაც ვადიანი ხელშეკრულება ფორმდება დროებით და ხეზონურ საშუალოსთან დაკავშირებით. სხვა შემთხვევებში დროებითი ხელშეკრულების გაფორმებას კანონი არ ითვალისწინებს და, როგორც წესი, ამ დასაშვება დროებითი ხელშეკრულების გაფორმება ისეთ საშტატო ერთეულზე, რომელიც არ დაწესებულია საბუღალტრო მუშაობის (იხ. „შრომის კანონმდებლობის ცვლილებები“, იურიდიული ლიტერატურა, მ., 1987, გვ. 35; „შრომის კანონმდებლობა“, ი. კორმუნოვი, რ. ლივინი, გ. რუმიანცევი, მ., 1980, გვ. 9; „რა უნდა იცოდნენ მუშებმა და მოსამსახურეებმა შრომის კანონმდებლობის შესახებ“, ვ. კოროტკოვი, მ. ვოლშტეინი, თბ., 1962, გვ. 15).

შრომის კანონთა კოდექსის მე-191 და 34-ე მუხლის 1¹ პუნქტის გაუქმების შემდეგ ძალაში რჩება და მოქმედებს ამავე კოდექსის მე-18 და 34-ე მუხლები, რომელთა მიხედვითაც ვადიანი ხელშეკრულება სულ სხვა საპარტოლბრივი შინაარსისაა, ვიდრე ეს მე-191 და 34-ე მუხლის 1¹ პუნქტით იყო გათვალისწინებული. ამავე დროს გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ მე-191 მუხლი ითვალისწინებდა ვადიანი შრომის ხელშეკრულების გაფორმებას იმ მუშა-მოსამსახურეებთან, რომლებიც კეთილსინდისიერად, სრული ძალისხმევით მუშაობდნენ, ჰქონდათ შრომის

მაღალი შედეგები და კოლექტივში დამსახურებული ავტორიტეტი. ეს იყო ერთგვარი გამოსავალი იმ უხერხული მდგომარეობიდან, რომელიც შეიქმნა საერთოდ და, განსაკუთრებით, ამ კატეგორიის მუშა-მოსამსახურეთა მიმართ.

ზოგიერთი სამინისტროს, წარმოება-დაწესებულების ხელმძღვანელები სამსახურიდან ათავისუფლებენ იმ მუშა-მოსამსახურეებს, რომლებთანაც ვადიანი ხელშეკრულება დადებული იყო შრომის კანონთა კოდექსის მე-191 მუხლის საფუძველზე და ხელშეკრულების ვადა დამთავრდა ამ მუხლის გაუქმების შემდეგ. ვფიქრობ, ამგვარი მოქმედება ეწინააღმდეგება კანონის ლოგიკას, იგი არათანაბარ მდგომარეობაში აყენებს საპენსიო ასაკს მიღწეულ მუშა-მოსამსახურეთან შედარებით იმ მუშა-მოსამსახურეებს, რომლებთანაც საპენსიო ასაკის გამო ვადიანი ხელშეკრულება გააფორმეს მათი განსაკუთრებული კეთილსინდისიერების, ავტორიტეტის და შრომის ნაყოფიერების გათვალისწინებით, მაშინ, როდესაც შრომის კანონთა კოდექსის 34-ე მუხლის 11 პუნქტის გაუქმების შემდეგ, საპენსიო ასაკით სამსახურიდან დათხოვნა შეუძლებელია. აღნიშნულის გამო, ამ კატეგორიის მუშა-მოსამსახურეებზე შრომის კანონთა კოდექსის მე-191 მუხლის გაუქმების შემდეგ ამ მუხლის მოქმედების გამოყენება და მუშა-მოსამსახურეთა დათხოვნა ხელშეკრულების ვადის დამთავრების გამო არამართებულად უნდა ჩაითვალოს, მითუმეტეს, რომ მუშა-მოსამსახურეთა ინტერესების დაცვა შრომის კანონმდებლობის უმთავრესი პრინციპია.

პრიგოლ ღვჰარიანი,
საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესი სასამართლოს თავმჯდომარის მოადგილე.

საარბიტრაჟო პრაქტიკა

მომხედ საკანონმდებლო ნორმატთან შესაბამისობაში მოვიყვანოთ რკინიგზის წესდების 173-ე მუხლი

სატრანსპორტო კანონმდებლობის ნორმების თანახმად (რკინიგზის წესდების 173-ე მუხლი, პრეტენზიის წაყენებისა და განხილვის წესების 38-ე კარის მე-12 პარაგრაფი) პრეტენზიის წარმომდგენი ვალდებულია საპრეტენზიო განცხადებას თან დაურთოს ბანკის ანგარიში ან სათანადოდ დამოწმებული ცნობა ტვირთის ღირებულების გადახდის შესახებ.

საარბიტრაჟო მუშაობის ბოლოდროინდელი პრაქტიკა კი გვიჩვენებს, რომ ასეთი დოკუმენტების წარდგენა დღეისათვის ძალიან გაძნელებულია, რადგან შეიცვალა პროდუქციისა და საქონლის განაწილების, აგრეთვე საბანკო ანგარიშსწორების წესები.

ასე მაგალითად:

1. პროდუქციის (საქონლის) ურთიერთგაცვლის პირობებში (ბარტერული გაცვლა) მხარეები ხელშეკრულების საფუძველზე აწარმოებენ პროდუქციის (საქონლის) გაცვლას საბანკო ანგარიშსწორების გარეშე, რაც გამორიცხავს საბანკო ანგარიშის ან დამოწმებული ცნობის რკინიგზისადმი წარდგენის შესაძლებლობას.

2. არაერთხელ შეიცვალა საწარმოთა შორის ანგარიშსწორების წესი.

ა) საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობის 1992 წლის 16 ივლისის № 736 დადგენილებით შემოღებულია ანგარიშსწორება საგადასახადო დავალების, მოთხოვნა-დავალების და აკრედიტივის მეშვეობით;

ბ) საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობის 1992 წლის 1 სექტემბრის № 881 დადგენილებით აღდგენილია ანგარიშსწორების წესი საგადასახადო მოთხოვნებით 1993 წლის 1 იანვრამდე.

აღნიშნული მიზეზების გამო და სამთავრობათაშორისო შეთანხმებების მიმდინარეობის პროცესში ხშირად ბანკი უარს აცხადებს ანგარიშის გასანად-

დებლად მიღებაზე, რაც გამორიცხავს ანგარიშის რკინიგზისათვის წარდგენის შესაძლებლობას.

პროლუქციის (საქონლის) მწარმოებლიდან მომხმარებლამდე მიმოქცევის ზემოთმოყვანილ ორივე შემთხვევაში არაა გამორიცხული მისი დაკარგვა, დაზიანება, მიმღებისათვის დანაკლისით ჩაბარება. ამ დროს ტვირთის მიმღები პრეტენზიით მიმართავს რკინიგზას ზარალის ანაზღაურების შესახებ, მაგრამ ტრანსპორტზე მოქმედი ნორმების თანახმად პრეტენზია განუხილველად უნდა იქნას დატოვებული ანგარიშის (სათანადო ცნობის) წარმოუდგენლობის გამო. ტვირთის მიმღების მოთხოვნა ვერც საარბიტრაჟო სასამართლოს მიერ დაკმაყოფილება, რადგან ასეთ დროს სასარჩელო განცხადება განუხილველად დაუბრუნდება განმცხადებელს.

იმასთან დაკავშირებით, რომ საქართველოს რესპუბლიკის ეკონომიკა ფუნქციონირებს სამეწარმეო საქმიანობის თავისუფლებისა და ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების ურთიერთშეხამების საფუძველზე, საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობის 1992 წლის 14 სექტემბრის № 721 დადგენილების თანახმად საჭიროა რკინიგზის წესდების 173-ე მუხლის სათანადო რედაქტირება და მოქმედ საკანონმდებლო ნორმებთან შესაბამისობაში მოყვანა.

მოვიყვანო მაგალითი:

ტვირთის დაკარგვის გამო რკინიგზის ტრანსპორტის დეპარტამენტისათვის პრეტენზიის წაყენებისას აუცილებელია პრეტენდენტის (პრეტენზიის წარმომდგენის) მიერ დედანი ქვითრის წარმოდგენა

მაცივარკომბინატმა, რომელიც სარკინიგზო გადაზიდვის ხელშეკრულების თანახმად ტვირთის მიმღებია, რესპუბლიკის უზენაეს საარბიტრაჟო სასამართლოში შემოიტანა სარჩელი ტვირთის დაკარგვის გამო გადაზიდვისათვის 23578 მანეთის გადახდევინების შესახებ.

სარბიტრაჟო სასამართლოს განჩინებით წარმოება საქმეზე შეწყვეტილ იქნა სამეურნეო დავების განხილვის წესების 74-ე მუხლის საფუძველზე იმ მოტივით, რომ პრეტენზიის განმცხადებელმა საპრეტენზიო წერილს დაურთო ტვირთის მიღების შესახებ ქვითრის ასლი და არა დედანი.

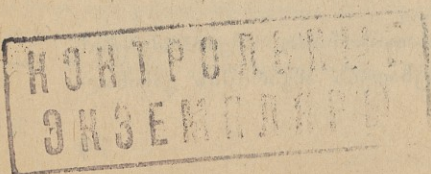
აღნიშნული საფუძველი რკინიგზის ტრანსპორტის დეპარტამენტის მიერ პრეტენზია განუხილველად იყო დატოვებული.

საქმეზე მიღებული განჩინება გასაჩივრდა მაძიებლის მიერ.

განცხადებაში განჩინების ზედამხედველობის წესით გადასინჯვის შესახებ მაძიებელმა მიუთითა, რომ დანიშნულების სადგურის მიერ ტვირთის ჩაუბარებლობის შესახებ აღნიშვნა გაკეთებული იყო ქვითრის ასლზე.

უზენაესი საარბიტრაჟო სასამართლოს ზედამხედველობის კოლეგიის დადგენილებით საარბიტრაჟო სასამართლოს განჩინება ძალაში იქნა დატოვებული შემდეგი საფუძველის გათვალისწინებით:

რკინიგზების წესდების 169-ე მუხლის თანახმად რკინიგზისადმი სარჩელის წარდგენამდე აუცილებელია მისთვის პრეტენზიის წაყენება. აღნიშნულზე უფლება აქვს როგორც ტვირთის გამგზავნს, ასევე მიმღებს. ტვირთის მიმღებს პრეტენზიის წაყენების უფლება აქვს, თუ მისგან წარმოდგენილი იქნება ტვირთის მიღების შესახებ ქვითრის დედანი. ამ ქვითარზე გაკეთებული უნდა იყოს დანიშნულების სადგურის აღნიშვნა სადგურში ტვირთის შემოსუვლობის შესახებ. დანიშნულების სადგურის აღნიშვნა ქვითრის ასლზე (და არა დედანზე), შემდეგ კი ამ ასლის წარდგენა, საფუძველი გახდა რკინიგზის პრეტენზიის განუხილველად დატოვებისა, ხოლო საარბიტრაჟო სასამართლომ ეს საქმე წარმოებით შეწყვიტა.

პ 76/3

